

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL İNŞACILIK BAĞLAMINDA BOSNA-HERSEK’TE
YABANCI SAVAŞÇILAR VE GÜVENLİK TARTIŞMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim Fevzi GÜVEN

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Enstitü Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali UĞUR

Ekim – 2017

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL İNŞACILIK BAĞLAMINDA BOSNA-HERSEK’TE
YABANCI SAVAŞÇILAR VE GÜVENLİK TARTIŞMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim Fevzi GÜVEN (157207010)

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Enstitü Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Bu tez/...../2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

İbrahim Fevzi GÜVEN

.../.../2017

ÖNSÖZ

Uluslararası terörizm, ‘küresel cihat’ akımı, yabancı savaşçılar gibi konular uzun yıllar güvenlik eksenli tartışmaların gündeminden düşmeyecek gibi durmaktadır. Küreselleşme, teknolojik gelişmeler, pek çok alanda yaşanan ilerlemeler yaşam kalitemizi ve standartlarımızı yükseltirken, tüm bunların ‘yan etkisi’ olarak giderek kendimizi daha güvensiz hissettiğimiz bir dünyada yaşamak zorunda kalıyoruz. Zira küreselleşmenin ve teknolojik ilerlemenin beraberinde getirdiği imkanlardan devletler, çeşitli kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri, uluslararası örgütler ve ‘sıradan insanlar’ nasıl yararlanıyorsa, çeşitli terör grupları, organ mafyaları, uyuşturucu tacirleri de yararlanmaktadır. Böylece ‘küresel cihat’ akımı ve yabancı savaşçılar olgusu diğer bütün siyasi ve sosyo-ekonomik sebeplerin yanında günümüz post-modern dünyasına ait bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada yabancı savaşçılar olgusunu Bosna-Hersek örneği üzerinden ele alırken konuyu uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde post-modern ve/veya post-pozitivist bir yaklaşım olan Sosyal İnşacılık bağlamında incelenmesi uygun görülmüştür.

Seyahat ve eğitim amacıyla Bosna-Hersek’te birkaç kez bulunduğumdan Boşnak toplumunu doğrudan gözleme fırsatı elde ettim. Bu noktada Müslüman Boşnaklarda barışçıl bir İslam anlayışına sıkı sıkıya bağlılığın ve modern, seküler, Batı değerlerini büyük oranda benimsemiş bir kimlik özelliğinin bir sentez olarak bir arada bulunması dikkat çekicidir. Buradan İslam’ın barışçıl yorumunun ancak Batı değerleri benimsendiğinde ortaya çıkacağı ve Boşnakların da seküler ve modern bir toplum olduklarından dolayı radikal İslam yorumlarına kapalı olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Fakat altı çizilmesi gereken husus, Batı değerlerini içselleştirmiş ve şiddeti meşru gören dini ya da siyasi herhangi bir ideolojiye karşı oldukça kapalı olan Boşnak toplumunda radikalleşme tehdidinden söz etmenin abartılı bir güvenlik endişesi olduğudur. Literatürde bu tip endişeleri dile getiren ve Bosna-Hersek’in ülkeye 1990’larda gelen yabancı savaşçılarla birlikte ‘İslami terörizmin’ bir üssü haline geldiğini iddia eden çalışmaların olması, tezimde bu konuyu ele almaya iten en önemli sebeplerden olmuştur. Böylece bu çalışmada barışçıl, naif, 1990’larda uğradığı pek çok zulme rağmen sağduyulu bir duruş sergileyen Boşnak halkının bu kimlik özelliklerinin ülkede bir radikalleşmeye izin vermeyeceğini bilimsel verilerle ortaya koymaya çalıştım.

Bu çalışmanın uzun ve yoğun bir dönemi kapsayan hazırlanış sürecinde anlayış ve desteğiyle işimi kolaylaştıran sevgili eşime, tüm yoğunluğuna rağmen çalışmamın daha iyi bir hale gelmesi için bana sunduğu bilgiler ve önerileriyle katkılarını esirgemeyen tez danışmanım sayın Mehmet Ali UĞUR’a ve çalışmanın oluşturulmasıyla ilgili teknik konularda değerli vaktini ayırıp bana yardımcı olan mesai arkadaşım Araştırma Görevlisi Sefa Erkuş’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İbrahim Fevzi GÜVEN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
ÖZET.....	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
Çalışmanın Konusu	2
Çalışmanın Önemi	4
Çalışmanın Amacı	4
Çalışmanın Yöntemi.....	5
BÖLÜM 1: YABANCI SAVAŞÇILAR.....	6
1.1.Yabancı Savaşçı Kavramı.....	6
1.2.Uluslararası Hukukta Yabancı Savaşçı Tanımı.....	12
1.2.1.BM Güvenlik Konseyi ve “Yabancı Terörist Savaşçı” Kavramı	13
1.2.2.Uluslararası İnsancıl Hukukta Yabancı Savaşçılar	16
1.2.3.1998 Roma Statüsü ve Yabancı Terörist Savaşçılar	18
1.3.Yabancı Savaşçı Olgusunun Tarihteki Örnekleri.....	18
1.4.Yabancı Savaşçıların “Ulus-Ötesi” (Transnational) kimliği	24
1.5.Yabancı Savaşçıları Motive Eden Faktörler.....	28
1.6.Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı İşgali ve Günümüz Yabancı Savaşçı Olgusunun Ortaya Çıkması	30
1.6.1.Afganistan Savaşı ve Sovyetler Birliği’nin Afganistan Müdahalesi	30
1.6.2.Yabancı Savaşçıların Afganistan’a Nüfuz Etmesi.....	31

1.6.3.ABD ve Körfez Ülkelerinin Ladin, El-Kaide ve Yabancı Savaşçılara Desteği	38
1.7.Suriye ve Irak Bağlamında Günümüzde Yabancı Savaşçılar.....	43
BÖLÜM 2: 1990’LARDAN GÜNÜMÜZE BOSNA-HERSEK’TE YABANCI SAVAŞÇI OLGUSU	46
2.1.Bosna Savaşı ve Yabancı Savaşçıların Ülkeye Gelmesi	46
2.1.1.1992-1995 Bosna Savaşı.....	46
2.1.2.Yabancı savaşçıların Bosna Savaşına Katılımı.....	49
2.1.3.El-Kaide’nin Bosna-Hersek Faaliyetleri.....	51
2.2.Bosna-Hersek’te Suudi Arabistan/Vehhabizm ve İran Etkisi	53
2.3.Dayton Antlaşması Sonrası Yabancı Savaşçıların Durumu	56
2.4.Savaş Döneminden Günümüze Bosna-Hersek’te Selefi/Vehhabi Gruplar	58
2.5.Yabancı Savaşçılar ve Selefi/Vehhabiler üzerinden Güvenlik tartışmaları	67
2.5.1.Yabancı Savaşçıları ve Selefi/Vehhabi Grupları Güvenlik Tehdidi Olarak Görenler	68
2.5.2.Güvenlik Tehdidinin Oluşumundan Aliya İzzetbegoviç’in Sorumlu Tutanlar	72
2.5.3.Yabancı Savaşçıların ve Selefi/Vehhabi Grupların Güvenlik Tehdidi Oluşturmadığını Görüşü	76
2.6.Bosna-Hersek’ten Suriye ve Irak’a Giden Yabancı Savaşçılar	80
2.7.Suriye ve Irak’a Yabancı Savaşçı Katılımını Etkileyen Faktörler	86
2.7.1.Camiiler ve Sivil Toplum Kuruluşların Yabancı Savaşçı Kazanmak İçin Kullanılması.....	86
2.7.2.İnternet ve Sosyal Medya’nın Yabancı Savaşçılık ve Radikalizm Propagandası İçin Kullanılması	87

2.7.3.Sosyo-Ekonomik Sorunlar	92
BÖLÜM 3: BOSNA-HERSEK’TE YABANCI SAVAŞÇI OLGUSUNA KİMLİK BAĞLAMINDA YAKLAŞIM	96
3.1.Uluslararası İlişkiler Teorilerinde İnşacı Yaklaşım.....	96
3.1.1.İNşacı Yaklaşımında Kimlik Kavramı	103
3.1.2.İNşacı Yaklaşımında Analiz Düzeyleri	109
3.1.3.Farklı inşacılık yaklaşımları	111
3.2.Bosna-Hersek’te Yabancı Savaşçı Fenomeninin İnşacı Perspektifle Analizi	112
3.2.1.Müslüman Boşnaklarda Kimlik.....	113
3.2.2.Boşnak Kimliğinin Tarihsel Seyri	119
3.2.3.Bosna-Hersek Devlet Kimliği.....	131
3.3.Boşnak Kimliğine ‘Yabancı’ Bir Unsur Olan Yabancı Savaşçılar	137
SONUÇ VE ÖNERİLER	145
KAYNAKÇA	149
ÖZGEÇMİŞ	170

KISALTMALAR LİSTESİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
BM:	Birleşmiş Milletler
CIA:	Central Intelligence Agency (Merkezi Haberalma Teşkilatı)
DAEŞ:	Al Devlet-Al-Islamiya Fil Irak Wel Şam (Irak Şam İslam Devleti)
G8:	Group of Eight (Sekizler Grubu)
ISI:	Inter-Services Intelligence (Servislerarası İstihbarat)
FHKC:	Filistin Halk Kurtuluş Cephesi
FKÖ:	Filistin Kurtuluş Örgütü
ICSR:	International Centre for the Study of Radicalization (Uluslararası Radikalleşme Çalışmaları Merkezi)
NATO:	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
SDA:	Stranka Demokratske Akcije (Demokratik Eylem Partisi)
SIPA:	The State Investigation and Protection Agency (Devlet Araştırma ve Koruma Ajansı)
TİKA:	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı

ÖZET

Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Sosyal İnşacılık Bağlamında Bosna-Hersek'te Yabancı Savaşçılar ve Güvenlik Tartışmaları
Tezin Yazarı: İbrahim Fevzi GÜVEN Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali UĞUR
Kabul Tarihi: 09.10.2017 Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 170 (tez)
Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler Bilimdalı: Uluslararası İlişkiler
<p>Tarih boyunca farklı örneklerine rastlanan yabancı savaşçı olgusu, 1980'lerde Afganistan Savaşıyla birlikte 'küresel cihat' bağlamında yeni bir boyut kazanmıştır. Afganistan Savaşının ardından yeni 'cihat sahaları' arayan yabancı savaşçılar, 1992-1995 yılları arasında Bosna-Hersek'te yaşanan savaşa katılmışlardır. Savaş döneminde Bosna-Hersek'e gelen yabancı savaşçıların bir kısmının savaş sonrası dönemde ülkede kalmaya devam etmesi, söz konusu yabancı savaşçılar hakkında güvenlik kaygılarının ortaya konulmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, yabancı savaşçıların Boşnak Müslümanlar arasında radikal fikirler yaymasından ve ülkenin 'Afganistanlaşmasından' duyulan endişeler dile getirilmiştir. Günümüzde Bosna-Hersek'ten yabancı savaşçı olarak Suriye ve Irak'taki çatışmalara katılımların yaşanmasıyla ülkedeki yabancı savaşçı olgusu farklı bir boyut kazanmış, bunun sonucunda yabancı savaşçılarla ilgili ortaya konulan güvenlik kaygılarına, ülkeden Suriye ve Irak'a giden, DAESH gibi terör örgütlerine katılan yabancı savaşçıların ülkeye geri dönmeleri durumunda oluşturacakları güvenlik tehdidi eklenmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, Bosna-Hersek'teki yabancı savaşçı olgusu ile ilgili ortaya konulan güvenlik kaygılarının İnşacı yaklaşım kullanılarak kimlik kavramı perspektifinde analiz edilmesidir.</p> <p>Araştırmada tarihsel olayların anlatımı üzerine kurulu betimsel bir yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın verileri nitel araştırma teknikleri kullanılarak elde edilmiş, bunun yanında araştırmada ortaya konulan argümanlar nicel verilerle desteklenmiştir. Böylece Araştırma ile ilgili veri toplama aşamasında konu ile ilgili literatür taranmış, literatürde yer alan kitaplar, makaleler, raporlar ve internet kaynaklarından ve konu ile ilgili sayısal ve istatistiksel veriler ortaya koyan çalışmalardan yararlanılmıştır. Araştırmada ortaya konulan temel iddialar, İnşacı yaklaşımda ortaya konulan teorik çerçeve kullanılarak test edilmiştir.</p> <p>Bosna-Hersek'te yabancı savaşçılarla ilgili ortaya konulan güvenlik kaygıları kimlik bağlamında analiz edildiğinde, Boşnak toplumunun ve Bosna-Hersek devlet kimliğinin yabancı savaşçıların ülkede güvenlik tehlikesi ortaya çıkaracak boyutta etkinlik kurmalarına izin vermeyeceği sonucuna varılmıştır. Boşnak Müslümanların barışçıl ve farklılıklara karşı hoşgörülü dini kimliği, bunun yanında Boşnakların ve Bosna-Hersek devlet kimliğinin seküler ve Batı yanlısı özelliklere sahip olması, ülkede bulunan yabancı savaşçıların sahip olduğu kimlik özelliklerinden oldukça farklıdır. Bu nedenle yabancı savaşçıların kimliğinin Bosna-Hersek'te kabul görmesi ve Afganistan örneğinde olduğu gibi topluma nüfuz etmesi olası gözükmemektedir.</p>
Anahtar kelimeler: Bosna-Hersek, Yabancı Savaşçılar, Sosyal İnşacılık, Güvenlik, Kimlik

SUMMARY

Yalova University, Institute of Social Science Master Thesis Summary

Thesis Title: Foreign Fighters And Security Debates In Bosnia-Herzegovina In The Context of Social Constructivism	
Thesis Author: İbrahim Fevzi GÜVEN Advisor: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali UĞUR	
Date of Acceptance: 09.10.2017	Total Number of Pages: viii (pre tex) + 170 (main body)
Department: International Relations	Field of Study: International Relations
<p>The Foreign Fighter phenomenon which has emerged in different forms throughout history, has gained a new dimension with the “Global Jihad” context with the Afghanistan War in 1980s. Foreign fighters who was seeking new “jihad fields” after the the Afghanistan War, joined in the war in Bosnia and Herzegovina which emerged between 1992-1995. During the post-war period, some foreign fighters didn’t leave the country and therefore they caused security concerns. These concerns have been expressed about the spread of radical ideas among Bosniak Muslims by these foreign fighters and the 'Afghanisthanization' of the country. Today, the foreign fighters issue in the country take on a new dimension with new recriutments as foreign fighters from Bosnia to conflict in Syria and Iraq. As a result, in case of returning to the country, security threat about these foreign fighters who went to Syria and Iraq and joined some terrorist organizations like DAESH has been added to the security concerns about foreign fighters in the country. The main objective of this study is is to analyze the security concerns about the foreign fighter phenomenon in Bosnia and Herzegovina in the perspective of identity with using the Constructivist approach.</p> <p>A descriptive method based on the narration of historical events was used in the research. The data of the research were obtained by using qualitative research techniques. However, the research arguments were also supported with using quantitative data. Thus, during the data collection phase, literature which related to the subject was reviewed, and books, articles, reports, internet sources in the literature and studies that include numerical and statistical data about to the subject was used. The basic claims raised in the study were tested by using the theoretical framework established in the Constructivist approach.</p> <p>The security concerns about foreign fighters in Bosnia and Herzegovina are analyzed in the context of identity and the result of the analysis is that Bosniak identitiy and the state identity of Bosnia and Herzegovina will not allow the domination of foreign fighters in the country at a security threat level. Peaceful and tolerant religious identity of Bosniak Muslims, moreover, secular and pro-Western characteristics of Bosniak identity and the state identitiy of Bosnia and Herzegovina is quite different from the identity characteristics of the foreign fighters who live in the country. Therefore, as occurred in Afghanistan, acceptance and penetration of foreign fighters’ identity in Bosnia and Herzegovina does not seem possible.</p>	
Keywords: Bosnia and Hezegovina, Foreign Fighters, Social Constructivism, Securitiy, Identity	

GİRİŞ

Aradan 20 yılın üzerinde zaman geçmesine rağmen Bosna-Hersek'te 1992-1995 yılları arasında yaşanan savaşın etkileri günümüzde devam etmektedir. Savaş döneminde Bosna-Hersek'e gelen yabancı savaşçılar hakkında ortaya konulan güvenlik tartışmaları bu bağlamda değerlendirilebilir. Günümüzde Bosna-Hersek'ten Suriye ve Irak'taki çatışmalara giden yabancı savaşçıların bulunması güvenlik tartışmalarını tekrar gündeme getirmiştir. Bosna-Hersek'in devlet kimliği ve toplumsal kimliği incelendiğinde, söz konusu güvenlik tartışmalarına konu olan yabancı savaşçıların sahip olduğu kimlik özelliklerinin Bosna-Hersek'te kabul görmediği, Boşnak kimliği ile yabancı savaşçı kimliğinin uyuşmadığı görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada yabancı savaşçıların Boşnak toplumuna nüfuz ederek bir güvenlik tehdidi haline gelmesi söz konusu kimlik uyuşmazlığı nedeniyle uzak bir ihtimal olarak değerlendirilmiştir.

Bosna-Hersek'te Boşnaklara yönelik soykırım, etnik temizlik, tecavüz, işkence, zorla yerinden etme, toplama kamplarına hapsedilme gibi insanlık dışı uygulamalar karşısında uluslararası toplumun duruma müdahale etmekte isteksiz/yetersiz kalması, krizin uzun süre çözümsüz kalmasına neden olmuştur. Uluslararası toplumun bu çözümsüzlük ortamını sonlandıracak adımları atmakta gecikmesi üzerine, tüm dünyanın gözleri önünde Sırp ve yer yer Hırvatlar tarafından etnik temizliğe tabi tutulan ve kendini savunabilecek gücü bulunmayan Boşnak halkına dünyanın dört bir yanından, özellikle Müslüman dünyasından yardımların sağlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu yardımlar finansal desteği ve gıda, giyim vb. temel ihtiyaçları kapsadığı gibi, silah ve askeri yardımı da içermiştir. Bunun yanında, 1980'lerde Afganistan Savaşı ile yeni bir boyut kazanan yabancı savaşçı fenomeni Bosna-Hersek savaşında da görülmüş, Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı verilen mücadelenin sona ermesinin ardından Bosna-Hersek, bölgedeki yabancı savaşçıların yeni adreslerinden olmuştur.

Bosna-Hersek'e savaş döneminde gelen yabancı savaşçıların bir kısmı savaş sonrasında ülkede kalmaya devam etmiş, bu durum bazı kesimlerde Bosna-Hersek'in 'Afganistanlaşacağı', bir başka deyişle yabancı savaşçıların ülkeyi radikalleştireceği ve 'küresel cihadın' bir üssü haline getireceği yönünde güvenlik endişelerine neden

olmuştur. Günümüzde Bosna-Hersek'in Suriye ve Irak'taki çatışma bölgelerine yabancı savaşçı gönderen bir ülke haline gelmesiyle Bosna-Hersek'te yabancı savaşçılarla ilgili güvenlik tartışmalarına yeni bir boyut eklenmiştir. Böylece ülkede yabancı savaşçılar ile ilgili güvenlik kaygıları, Suriye ve Irak'a giden ve DAESH¹ gibi terör örgütlerine katılan yabancı savaşçıların ülkeye dönmeleri durumunda oluşturacakları terör tehlikesi üzerinden yeniden tartışmaya açılmıştır.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmada, 1992-1995 Bosna Savaşı döneminde ülkeye gelen yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar ile başlayan, günümüzde ülkeden Suriye ve Irak'a yabancı savaşçı olarak gidenlerin bulunmasıyla yeni bir boyut kazanan süreç ele alınmıştır. Buradan hareketle, Bosna-Hersek'te bulunan yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi

¹ Bu çalışmada DAESH kısaltması ile anılan terör örgütü için, adının birkaç kez değişmiş olması, orijinal adının farklı dillerdeki anlamından hareketle değişik kısaltmalarla anılması, bunun yanında terör ve şiddet eylemleri ile gündeme gelen bu örgütün İslam dini ile beraber anılmasını eleştirenlerin farklı isimlendirmeleri benimsemesi nedeniyle güncel tartışmalarda ve söylemlerde pek çok farklı isim kullanılmıştır (Milliyet, 11.08.2017). İngilizce literatürde genel itibarıyla ISIS (*Islamic State of Iraq and Syria*) ya da örgütün Arapça orijinal isminde geçen Şam'ın Ürdün ve Lübnan'ı da kapsayacak şekilde "Levant" olarak adlandırılmasıyla ISIL (*Islamic State of Iraq and the Levant*), son dönemde örgütün adını "İslam Devleti" olarak kısaltmasıyla da IS (*Islamic State*) olarak adlandırılan örgütün Türkçeleştirilmiş kısaltması IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) olarak kullanılmaktadır. Arapça konuşulan ülkelerde isminin Arapçası olan "Al Devlet-Al-Islamiya Fil Irak Wel Şam- العراق والشم" ifadesinin baş harflerinden oluşan kısaltılmış haliyle, DAESH/DAİŞ (داعش) olarak anılmaktadır. Bunun yanında Arapçada kısaltmaların kullanımıyla ilgili yaygın bir gelenek, bir örgütün, kuruluşun vb. kısaltmasının sözlükte var olan anlamlı bir kelimeye tekabül edecek şekilde oluşturulmasıdır. Tam adı "Harakat al-Muqawama al-Islamiya- حركة المقاومة الإسلامية" (İslami Direniş Hareketi) olan örgütün kısaltması olarak kullanılan "HAMAS- (حماس)" kelimesinin aynı zamanda "gayret, "kahramanlık", "vatan sevgisi" anlamına gelmesi bu kullanıma örnek olarak gösterilebilir. DAESH kelimesi her ne kadar Arapçada doğrudan bir kelime ile eş sesli olmasa da 2013'te Suriyeli aktivist Khaled al-Haj Salih, kısaltmayı Arapçada yaygın olan bu geleneğe uyarlayarak "şiddetle basan", "iten", "ezen", "çiğneyen", "alçaltan", "küçük düşüren" anlamlarına gelen "Daes/Dais" (داعس) kelimesiyle benzerlik kurarak kullanmaya başlamıştır. Böylece söz konusu kullanım, DAESH terör örgütünün kendisini İslam ile bağdaştırır şekilde ortaya koymasına eleştirel bir tavır temsil etmeye başlamıştır (Guthrie, 2015). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da DAESH/DEAŞ/DAİŞ kısaltmalarını kullanmaya başlayarak ve bu kullanımın önemini vurgulayarak örgütün adının barış dini olan İslam ile birlikte anılmasını eleştiren görüşte yer almıştır (HABERLER.COM, 11.08.2017). Benzer şekilde Fransa Dışişleri Bakanı Laurent Fabius da söz konusu terör örgütü için İslam Devleti (*Islamic State- IS*) tabirinin kullanımının bu örgüt ile İslam dini, Müslümanlar ve İslamcı düşünce arasındaki ayrımı silikleştirdiğini ifade etmiş, bu nedenle örgüt için DAESH (*Daesh*) tabirinin kullanımını benimsediğini ve desteklediğini açıklamıştır (Rollins, 2014). Güvenlik uzmanı Abdullah Ağar'a göre ise İŞTÖ (Irak-Şam Terör Örgütü) ya da İLTÖ (Irak-Levant Terör Örgütü) örgüt için en doğru isimlendirme olacaktır (Sözcü, 11.08.2017). Bu çalışmada, söz konusu terör örgütünün kendisini İslam dini ile bağdaştırma çabasına yönelik eleştirel yaklaşan görüş benimsemiş, bu nedenle örgüt için çalışma boyunca DAESH tabiri kullanılmıştır.

gruplar hakkında ortaya konulan güvenlik tartışmalarına değinilmiştir. Bu tartışmada söz konusu grupların Bosna-Hersek ve genel anlamda Balkanlar için bir güvenlik tehdidi olduğunu iddia edenlerin ve bu iddialara karşı çıkıp Bosna-Hersek'te bu gruplar üzerinden bir güvenlik kaygısı oluşturmaya gerek olmadığını ileri sürenlerin iddiaları karşılaştırılmıştır. Son bölümde ise uluslararası ilişkilerde İnşacı yaklaşım perspektifinden Bosna-Hersek'teki yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar hakkında ortaya konulan güvenlik tartışmaları, bu yaklaşımda önemli bir kavram olan kimlik bağlamında analiz edilmiştir. Bunu yaparken, Boşnak toplumunun İslam anlayışı ile söz konusu yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi grupların benimsediği İslam yorumu karşılaştırılmış ve bu iki farklı İslam anlayışının birbirleri ile uyummadığı, Boşnak toplumunun ve Bosna-Hersek Devleti'nin kimliğinin ülkede yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların benimsediği tarzda bir İslam yorumunun yaygınlaşmasına müsaade etmeyeceği sonucuna varılmıştır.

Bosna-Hersek'teki yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar hakkında söz konusu güvenlik tartışmaları aktarılırken objektif şekilde tüm görüşler ortaya konulmuş, fakat konunun İslam dini ve öğretileri ile ilgili bir şekilde ele alınmasından mümkün olduğunca kaçınılmıştır. Bunun en önemli sebebi, çalışmanın uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde ele alınması ve bu bağlamda Bosna-Hersek'teki yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi grupların dini yönünden ziyade uluslararası ilişkiler disiplininin kapsamına giren siyasi, sosyo-politik ve kimlik boyutuna önem verilmesidir. Nitekim yabancı savaşçıların ve/veya Selefi/Vehhabi grupların İslam akidesi içindeki yerini incelemek, bu çalışmanın kapsamı ve maksadını aşacağı için konunun inançla ilgili temellerinin bu alanın uzmanlarına bırakılmıştır.

Bu çalışmada Bosna-Hersek'te yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar üzerinden Bosna-Hersek'te radikalizm tartışmaları ele alınırken konuya din perspektifinde yaklaşılmasının bir diğer sebebi, gerek İslamiyet'in gerekse diğer dinlerin kendi başına radikalleştirici bir etkisinin olmamasıdır. Buna göre, radikalizm tartışmaları dinlerin ve dini öğretilerin üzerinden değil, bu dinleri siyasi ve ideolojik amaçları için kullanan kişi, grup ve örgütler bağlamında ele alınmalıdır. Bu nedenle yabancı savaşçıların dini motivasyonlarının ve dini kendilerince yorumlamalarının ayrı bir

araştırma konusu olmasını reddetmemekle birlikte, yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi grupları uluslararası ilişkilerde inşacı yaklaşım bağlamında ele alan bu çalışmada söz konusu fenomenlerin dini konular ile ilgili boyutu bilinçli bir şekilde ihmal edilmiş, konu yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların siyasi, sosyo-kültürel ve uluslararası ilişkileri ilgilendiren kısmıyla sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Literatürde ‘İslami terörizm’, ‘radikal İslam’ gibi kavramların objektif değerlendirmelerden uzak, çoğu zaman önyargılı şekilde kullanıldığı ve yanıltıcı genellemelere gidilerek tüm Selefilerin, Vehhabilerin ve hatta tüm İslam aleminin terörizm ve şiddet ile bir arada anılmasına neden olacak görüşlerin ve analizlerin ortaya konulduğu günümüzde, yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların uluslararası ilişkiler perspektifinden objektif şekilde incelenmesi önem taşımaktadır.

Balkanlar ve Bosna-Hersek özelinde bakıldığında, bölgedeki Müsüman toplumları zan altında bırakacak şekilde, Balkanların radikalizm tehlikesi altında olduğu, El-Kaide ve DAESH gibi örgütlerin Balkanlarda giderek etkinliğini artırdığı, bölgede bulunan Selefi/Vehhabi grupların yerel halka radikal fikirler aşıladığı gibi iddiaların doğruluğunun sınanması, genel olarak Balkanların ve bu çalışmanın kapsamı açısından Bosna-Hersek’in doğru bir şekilde analiz edilmesi ve bölgenin geleceğine dair sağlam öngörüler ortaya konulmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, eğer söz konusu iddialar doğrulanırsa, bölgede bu güvenlik tehlikesi ile nasıl başa çıkılabileceği konusunda önlemler ortaya konulabilecek, eğer söz konusu iddialar bölgedeki mevcut durumu yansıtmıyorsa da bölgenin profili daha gerçekçi şekilde açığa çıkarılmış olacaktır.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, öncelikle 1990’larda Bosna-Hersek’e gelenler ve günümüzde Suriye ve Irak başta olmak üzere başka ülkelerdeki çatışma bölgelerine Bosna-Hersek’ten gidenler olmak üzere iki boyutu bulunan Bosna-Hersek’teki yabancı savaşçı fenomenini bilimsel veriler ve belgeler ışığında ele almaktır. Bununla birlikte, Boşnak toplumunun

1990'lardaki savaş döneminde tanıştığı yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi grupların ülkeye gelişinden itibaren günümüze kadar Bosna-Hersek'teki faaliyetlerini, Bosna-Hersek'e ve Boşnak toplumuna nüfuz etme çabalarını ve bu çabaları hangi yöntemlerle ortaya koyduklarını aktarmaktır. Bu bilgiler ortaya konulduktan sonra, günümüzde ülkedeki yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar hakkında ortaya konulan güvenlik kaygılarının geçerliliğini İnşacı yaklaşıma başvurarak test etmektir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada tarihsel olayların anlatımı üzerine kurulu betimsel bir yöntem ile Bosna-Hersek'teki yabancı savaşçı fenomeni analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, literatürde Bosna-Hersek'teki yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar hakkında güvenlik kaygıları ortaya koyan ve bu kaygıların yerinde olmadığını iddia eden görüşler sıralanmış, bir başka deyişle çalışmanın ana konusu hakkında literatürdeki tartışmalar aktarılmış, daha sonra üçüncü bölümde bu tartışmaya bir katkı olarak çalışmada sunulan savlar uluslararası ilişkilerde inşacı yaklaşımın temel argümanları kullanılarak test edilmiştir.

Bu çalışmada İnşacılığın bakış açısının benimsenmesinin sebebi, bu yaklaşımın kimliklere ve normlara verdiği önem ile, genel itibarıyla ulus-üstü bir kimlik grubuna mensup kişiler arasında ortaya çıkan yabancı savaşçı fenomeninin ortaya çıkışını ve gelişimini uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde ana akım rasyonalist/pozitivist teori ekollerine² kıyasla daha makul şekilde açıklayabilme kapasitesine sahip olmasıdır. Bunun sebebi, yabancı savaşçı fenomenini açıklamak için kullanılan 'ulus-ötesi' (*transnational*) ve kimlik oluşumu gibi kavramların, Realizm ve türevi geleneksel uluslararası ilişkiler ekollerinin çıkış noktalarından olan devlet-merkezli bakış açısını

² Ana akım rasyonalist teoriler ile kastedilen, uluslararası ilişkilerde Realizm, Neo-realizm, Liberalizm, Neo-Liberalizm gibi teori ekolleridir (Reus-Smit, 2013: 293; Bozdağlıoğlu, 2007: 149; Jackson ve Sorensen, 2013: 209-210). Bu teoriler ile İnşacı yaklaşım arasındaki ayrım bazı çalışmalarda (Karacasulu, 2014: 107; Adler, 1997; Smith ve Owens, 2008: 174-191; Checkel, 1998: 327) rasyonalist teoriler ve eleştirel teoriler sınıflandırmasıyla ifade edilmiş ve İnşacı yaklaşım eleştirel teorilerden biri olarak ele alınmışken, İnşacılığın aynı zamanda rasyonalist teoriler ile eleştirel teoriler arasında bir orta yolu, bir sentezi temsil ettiği ifade edilmiştir. Kimi çalışmalarda (Keyman, 1996: 227-228; Bozdağlıoğlu, 2007: 149; Karacasulu, 2014: 105-107; Küçük, 2014: 326-327; Özev, 2013: 483) ise yukarıda adı geçen teori ekolleri pozitivist teoriler olarak değerlendirilip, İnşacı yaklaşım ise söz konusu pozitivist teorileri eleştirmekle kalmayıp bu teorilerin kurduğu paradigmaları sorguladığı için post-pozitivist teoriler arasında sayılmıştır.

yansıtan Westfalyan düşüncenin ihmal ettiği kavramlar olmasıdır (Strazzari, 2016: 54-55).

Çalışmada ortaya konulan iddialarla ilgili veri toplama aşamasında, çeşitli kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlardan, anket verilerinden, özellikle yabancı savaşçılar ve Bosna-Hersek toplumu ile ilgili sayısal ve istatistiksel veriler ortaya koyan çalışmalardan yararlanılmıştır. Bununla birlikte, çalışmada kullanılan inşacı yaklaşımla ilgili temel metinler olan makale, kitap vb. kaynaklar taranmış, inşacı yaklaşımın önemli isimlerinin argümanları betimsel bir yöntemle aktarılmıştır.

BÖLÜM 1: YABANCI SAVAŞÇILAR

1.1.Yabancı Savaşçı Kavramı

Guttry vd. (2016: 2), yabancı savaşçı kavramını, bir ideolojinin, dinin ya da etnik bağın/kan bağının etkisiyle harekete geçen bireylerin, köken olarak bağlı olduğu ülkeyi ya da yaşadığı ülkeyi terk edip başka ülkede bir devletin ya da devlet dışı örgütün yanında bir silahlı çatışmaya dahil olması olarak tanımlamaktadır. Bu tanım ortaya konmakla birlikte, yabancı savaşçı olgusunun güncelliğini sürdürmesi, örneğin Suriye ve Irak'taki çatışmalarda varlığını sürdürmesi, yeni olaylar ve olgular ışığında sürekli evrilen yapıya sahip olması nedeniyle tanımlanmasının zorluğundan bahsedilmektedir. Strazzari de (2016: 52) benzer şekilde, yabancı savaşçı fenomeninin tamamlanmamış bir süreç içerisinde ortaya çıkması ve bu süreçte dönüşüm geçiren bir yapıya sahip olması nedeniyle uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde bu fenomene yönelik kesin bir tanım yapmanın zorluğundan bahsetmektedir.

Skidmore (2014: 10), yabancı savaşçı kavramına yönelik çalışmalar yürütmenin zorluğunu iki nedene bağlamıştır. İlk olarak, yabancı savaşçılarla ilgili veriler yetersiz ve çoğu zaman güvenilir olmayan kaynaklardan elde edilmektedir. Afganistan, Bosna-Hersek ve günümüzde Suriye ve Irak'ta örnekleri görülen şekilde, bir çatışmaya katılan toplam yabancı savaşçı sayısı konusunda dahi kaynaklar farklı veriler ortaya koymakta, net ya da yaklaşık rakam konusunda tam bir uzlaşma sağlanamamaktadır. İkinci olarak,

yabancı savaşçı kavramı ile ilgili üzerinde uzlaşmış bir tanım olmaması ve kavramın sık sık subjektif kriterlere göre belirlenmesi nedeniyle oturmamış bir kavramsal çerçeve üzerinden kesin sonuçlara ulaşmak zorlaşmaktadır.

Yalçınkaya (2015a: 59; 2015b: 36), her ne kadar üzerinde uzlaşmış tek bir tanım olmasa da akademik literatürde yabancı savaşçıların “*Taraflardan herhangi birinin vatandaşı olmayan, yurt dışından çatışma bölgesine giden, maddi bir kazanım elde etmeden kendine göre bir davayı güderek bir iç çatışmada yer alan grup ya da orduya katılan kişiler*” olarak tanımlandığını ileri sürmüştür. Bunun yanında Kardaş ve Özdemir (2015: 11), yabancı savaşçıları uyguladıkları şiddet eylemleri bağlamında ele alıp, “*maddi çıkar, örgütsel veya sivil bağlantılara dayanan eğilimlere sahip değilken savaş veya iç ayaklanmalara katılan şiddet dolu bireysel gönüllüler*” olarak tanımlamaktadır. Moore ve Tumelty (2008: 412) ise yabancı savaşçı kavramını; dini, ideolojik, kültürel vb. açıdan ortak bir kimliğe sahip olduğu bir halkın/grubun yanında savaşmak üzere, yerlisi olmadığı bir bölgeye savaşmaya giden, maddi bir kazanç elde etme amacıyla değil, ortak kimliğe sahip olduğu gruba destek olmak için harekete geçtiğinden ‘paralı askerler’den (*mercenary*) ayrılan kişiler olarak tanımlayarak kavramı kimlik bağlamında ele almıştır.

Yalçınkaya (2015b: 35), yabancı savaşçı için geliştirilen tanımlamalarda üç özelliğin ön plana çıktığını belirtmiş, bunları “*yabancılık, gönüllülük ve bir davaya sahip olma*” şeklinde sıralamıştır. Burada “yabancılık” ile kastedilen, yabancı savaşçıların katıldıkları çatışmanın taraflarından birinin vatandaşı olmamasıdır. “Gönüllülük” ile ifade edilmek istenen özellik ise, yabancı savaşçıların maddi kazanç elde etmek, başka bir deyişle paralı asker olarak ya da zorunlu askerlik hizmeti gibi sebeplerle değil, “*ruhani, etnik, yardım, kurtarma*” gibi amaçlarla çatışmalara katılmasıdır. Son olarak “bir davaya sahip olma” ile yabancı savaşçıların benimsediği ideolojiler ve bu ideolojiler yoluyla yükledikleri misyon ifade edilmiştir.

Yabancı savaşçı kavramının söz konusu savaşçıların kendi toprakları dışındaki bir çatışmada, bir ulusal orduya bağlı olmadan hareket etmesi üzerinden tanımlanmasına değinen Mendelsohn (2011: 193), çatışmanın yaşandığı bölgedeki yerel unsurlar için

yabancı savaşı algılamasının farklı olabileceğinden bahsetmektedir. Mendelsohn (2011: 192) ‘yabancı savaşı’ ve ‘yabancı olmayan savaşı’ (*foreign/non-foreign fighters*) gibi bir ikileme gidilmesinin ve bu şekilde yabancı savaşçıların tek bir tanımlama altında toplanmasının, farklı özelliklere ve farklı ‘yabancılık’ derecesine sahip savaşçıların tek bir kavram etrafında birleştirilmesine neden olduğunu ileri sürmüştür. Bu şekilde bir kavramsallaştırma, yabancı savaşçıların bazı bölgelerde yerel unsurlara uyum sağlayıp bu bölgelere nüfuz etmesini, bazı bölgelerde ise yerel unsurlar ile uyuşmayıp bölgede tutunamamasını açıklamakta yetersiz kalınmasına neden olmaktadır. Bazı bölgelerde çatışmalara katılan yabancı savaşçıların esasında söz konusu bölgeye ve bölgenin yerel unsurlarına pek yabancı olmadığı durumlar söz konusu olduğu gibi, Bosna-Hersek örneğinde olduğu gibi yabancı savaşçıların daha önce hakkında pek fazla fikir sahibi dahi olmadıkları ve kimlik bağlamında oldukça yabancı oldukları çatışma bölgelerine dahil olmaları söz konusu olabilmektedir (Kepel, 2001: 286). Buna göre, örneğin Irak’a askeri müdahalede bulunan ABD ordusu Iraklılar için, bölgeye gönüllü savaşçı olarak gelen Yemenli ya da Suudi Araplara kıyasla daha ‘yabancı’ olarak algılanabilir.

Mendelsohn’un (2011: 192) yabancı savaşçı kavramına ilişkin söz konusu eleştirisi, kavramın devlet-merkezli (*state-centric*) bir bakış açısını yansıtmaması ile ilgilidir. Buna göre, kavramın içerisinde geçen “yabancı” tabiri, ulusal aidiyet üzerinden bir değerlendirme içermekte ve söz konusu kişilerin kendi ülkesi dışında bir savaşa katılmalarını ifade etmektedir. Fakat Mendelsohn’a göre kavramın bu şekilde kullanılması ontolojik açıdan yabancı savaşçıların bizzat kendilerinin hissettiği aidiyet algılamalarını yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Şöyle ki, literatürde ‘yabancı savaşçı’ olarak anılan bu kişiler esasında kendilerini katıldıkları bu çatışmalara yabancı bir unsur olarak görmemektedirler. Bunun sebebi, bu kişilerin kimlik algılamalarını ulusal aidiyet temelinde değil, katıldıkları çatışmanın tarafı olan dini, etnik, ideolojik vb. grupla kurdukları ortak aidiyet üzerinden belirlemeleridir (Mitchell, 2008: 819). Moore ve Tumelty’nin yukarıda değinilen kimlik temelli yabancı savaşçı tanımıyla birlikte düşünüldüğünde ve ulusal sınırlar yerine kimlik bağları üzerinden yeni bir değerlendirme yapıldığında, söz konusu yabancı savaşçıların çatışmalara katıldıkları toprakları için aslında pek de yabancı sıfatını hak etmedikleri, en azından yabancı

savaşçı olarak anılan kişilerin kendilerini söz konusu çatışmaya yabancı hissetmedikleri yorumu ortaya konulabilir.

Flores (2016: 27-28), yabancı savaşçı olgusunun uzun yıllar boyunca geçirdiği dönüşümden sonra son dönemde yeni bir hal aldığını belirtmiş, bu nedenle bu olguyu basit ve kapsamlı şekilde tanımlamanın zorluğundan bahsetmiştir. Tarihteki örneklerine bakıldığında, vatandaşı olmadığı, tehdit altındaki bir devlete yardım için ya da bu devlete karşı savaşmak için çatışmalara katılanlara ve bağımsızlık arayışındaki etnik grupların/azınlık gruplarının yanında savaşmaya gelenlere yönelik yabancılık değil gönüllülük vurgusu içeren bir tanımlama geliştirilmiş, bu kişilere yabancı savaşçı yerine gönüllü savaşçı denilmiştir. Bunun yanında Flores (2016: 28), savaşlarda ve ordularda gönüllülük esasının Vestfalya sistemiyle birlikte ön plana çıktığını ifade etmiştir. 1648 Vestfalya Barışı ile kurulan uluslararası sistem ile birlikte ulus devletler ve ulusal ordular öne çıkmış, iç işlerinde bağımsız ve kendi topraklarında egemenlik iddia eden ulus devletler artık paralı askerler yerine gönüllülük esasına dayalı ulusal ordular oluşturmaya başlamıştır. Flores (2016: 27-29) ayrıca, Haçlı Seferlerinden Amerikan ve Fransız Devrimlerine, Yunan bağımsızlık savaşı ve İspanya iç savaşından Arap-İsrail savaşlarına kadar kavramın yaklaşık iki buçuk asırlık geçmişine bakıldığında; devletlerin ve orduların o dönemlerdeki kurumsal yapısı nedeniyle dini, ideolojik ya da politik amaçlarla çatışmalara katılan yabancı/gönüllü savaşçı ve ekonomik kazanç elde etme amacıyla olan paralı asker ayrımını yapmanın günümüze oranla daha zor olduğunu ileri sürmüştür.

Yabancı savaşçıları “irredentist cihat” kavramı altında ele alan Mitchell (2008: 809-812) bu kavramı, Müslümanların yaşadığı topraklara yönelik işgal ya da saldırı faaliyetleri üzerine başlatılan silahlı mücadele olarak açıklamaktadır. Mitchell, “irredentist cihadın” El-Kaide ile birlikte anılan “küresel cihat”tan ve dinden uzaklaştığı iddia edilen Müslüman rejimlere karşı yürütülen “iç cihat”tan (*internat jihad*) farkını vurgulamış, bu ‘cihat’ tipinin diğerlerine kıyasla terör ve şiddet eylemleri ve terör örgütleri ile daha az bağlantılı olduğunu iddia etmiştir. Mitchell’e göre “irredentist cihat” akımı Müslümanra yönelik işgal ya da saldırıya karşı bir savunma savaşını amaçlarken, “küresel cihat” ya da “iç cihat” akımları ise sadece saldırı altındaki

Müslümanları kurtarmayı ve statükoyu korumayı değil, yeni bir sosyo-politik düzen kurmayı da amaçlamaktadır. Mitchell (2008: 812), bu bağlamda Afganistan ve Bosna savaşlarına katılan yabancı savaşçıların “irredentist cihat” yürüttüklerini ileri sürmüştür.

Mendelsohn (2011: 191), günümüzde yabancı savaşçıların asıl öneminin, katıldıkları çatışmaların seyrine etki edip etmemelerinden ziyade, çatışma sonrası söz konusu bölgede, kendi ülkelerinde ve nihayet küresel düzeyde oluşturdukları etkiden kaynaklandığını iddia etmiştir. Mendelsohn’un iddialarını destekler şekilde, uluslararası ilişkiler literatüründe her ne kadar yabancı savaşçıların katıldıkları çatışmalara askeri anlamdaki etkileri üzerine çalışmalar³ bulunsa da genel itibariyle yabancı savaşçıların El-Kaide ve DAESH gibi terör örgütlerinin kurulmasına, küresel cihat akımının oluşmasına ve uluslararası güvenlik üzerine etkileri ile ilgili çalışmalar yapılmıştır⁴. Nitekim yabancı savaşçıların büyük çoğunluğunun katıldıkları çatışmanın sonuçlanmasının ardından ‘emekliye ayrılmaması’ ve savaştan yeni çatışma sahalarına yönelmesi yabancı savaşçıların güvenlik ekseninde ele alınmasına neden olmaktadır. Örneğin 1980’lerde Afganistan Savaşına katılan Cezayir asıllı yabancı savaşçıların bir kısmı Afganistan’dan dönünce Cezayir’deki iç savaşa katılmış, Mısırlı yabancı savaşçıların bir kısmı ise Mısır’da Hüsnü Mübarek rejimine karşı başlatılan ayaklanmada rol oynamışlardır. Öte yandan, Bosna, Keşmir, Çeçenistan, Kosova gibi diğer çatışma bölgelerine gidenler de olmuş ve böylece küresel bir yabancı savaşçı ağı (*network*) oluşmuştur.

³ Bu çalışmalara örnek olarak bkz: Mitchell, Jeni; (2008), “The Contradictory Effects of Ideology on Jihadist War-Fighting: The Bosnia Precedent”, *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 31, No. 9, pp. 808-828; COTICCHIA, Fabrizio; (2016), “The Military Impact of Foreign Fighters on the Battlefield: The Case of the ISIL”, Editörler: Guttry, A., F. Capone ve C. Paulussen, *Foreign Fighters under International Law and Beyond*, Asser Press, The Hague, s. 121-138.

⁴ Bu çalışmalara örnek olarak bkz: Atteridge, Amber; (2016), “Foreign Fighters Post Conflict: Assessing the Impact of Arab Afghans and Syrian-Iraqi Foreign Fighters on Global Security”, *International Institute for Counter-Terrorism*; Flores, Marcello; (2016), “Foreign Fighters Involvement in National and International Wars: A Historical Survey”, Editörler: Guttry, A., F. Capone ve C. Paulussen, *Foreign Fighters under International Law and Beyond*, Asser Press, The Hague, s. 27-47; Strazzari, Francesco; (2016), “Foreign Fighters as a Challenge for International Relations Theory”, Editörler: Guttry, A., F. Capone ve C. Paulussen, *Foreign Fighters under International Law and Beyond*, Asser Press, The Hague, s. 49-62; Kardeş, Tuncay ve Ömer Behram Özdemir; (2015), “Avrupalı Yabancı Savaşçılar: Kimlik, Sosyal Medya ve Radikalleşme”, SETA Analiz, İstanbul, s. 8-9; Malet, David; (2015), “What does the evidence tell us about the impact of foreign fighters on Homegrown radicalization?”, *Radicalization Research*, <http://www.radicalisationresearch.org/debate/malet-foreign-fighters-home-grown-radicalization/>, 31.05.2017; US Homeland Security Committee; (2015), *Final Report of the Task Force on Combating Terrorist and Foreign Fighter Travel*, <https://homeland.house.gov/wp-content/uploads/2015/09/TaskForceFinalReport.pdf>, 01.06.2017.

Stephanie Kaplan (2010) da Mendelsohn gibi, yabancı savaşçı kavramının sadece söz konusu savaşçıların katıldıkları çatışmalar ile sınırlı olarak ele alınmaması gerektiğini savunmuştur. Kaplan, yabancı savaşçıların kendi ülkesi dışında bir bölgeye savaşmak üzere gitmesinden başlayarak, bu bölgeden ayrıldıktan sonra giriştiği eylemleri içeren bir hayat çemberinin analiz edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Bu şekilde Kaplan'a göre, yabancı savaşçıların savaş öncesi, çatışmalara katılma aşaması ve savaş sonrası aşama olmak üzere üç aşama üzerinden incelenmeleri, yabancı savaşçılarla ilgili daha açıklayıcı sonuçlar ortaya konulmasını sağlamaktadır. Bu şekilde, birinci aşama incelenerek yabancı savaşçıları çatışmalara katılmaya iten ideolojik, düşünsel, sosyo-ekonomik faktörler bulunmaya çalışılmaktadır. İkinci aşamada yabancı savaşçıların çatışma bölgelerine ulaşması, burada aldıkları askeri eğitim, çatışmaların seyrini ne derece etkiledikleri ve hangi rollerde savaşa dahil edildikleri vb. konular incelenmektedir. Üçüncü aşamada ise yabancı savaşçıların katıldıkları söz konusu savaştan sonraki durumları, eğer kendi ülkelerine geri dönmüşlerse burada topluma yeniden adapte olup olmadıkları incelenmektedir. Bunun yanında bu savaşçıların ülkelerine döndükten sonra toplumda bir güvenlik tehdidine dönüşüp dönüşmedikleri ve terör grupları ile ilişkilerin olup olmadığı vb. konular ele alınmaktadır.

Yabancı savaşçı ile ilgili günümüzde uluslararası toplum tarafından ortaya konulan kaygılar, katıldıkları çatışmalarda savaş tecrübesi kazanan bu kişilerin, daha sonra kendi ülkelerine döndüklerinde bu tecrübelerini başkalarına aktarmaları, savaş bölgelerinde edindikleri savaş ve terör tekniklerini ülkelerinde ve başka ülkelerde kullanmaları, kendilerine yakın kesimleri radikalleştirmeleri ve çatışma sahalarına bu kesimlerden yeni yabancı savaşçı devşirmeleri tehlikesi üzerinde durmaktadır (Mendelsohn, 2011: 191). Bu nedenle Mendelsohn (2011: 193), Marc Sageman'a atıfta bulunarak, kendi ülkesi dışında bir bölgede çatışmalara katılan kişiler ile kendi ülkesi dışında bir yerde savaş tecrübesi kazanıp, ülkesine döndükten sonra burada eylemler gerçekleştiren kişiler arasında bir ayrıma giderek, birincisi için yabancı savaşçı, ikincisi için ise "yabancı eğitilmiş savaşçı" (*foreign-trained fighter*) kavramını kullanmıştır. Moore ve Tumelty (2008: 413) de, yabancı savaşçıların katıldıkları çatışmaların ardından kendi ülkelerine dönmeleri ve çatışmalarda diğer yabancı savaşçılarla ve kimi zaman terör örgütleri ile kurdukları bağlantıları devam ettirmeleri nedeniyle duyulan güvenlik kaygılarını, yine

Sageman'a (2004) atıfla "geri dönüş etkisi" (*blowback effect*) olarak kavramsallaştırmışlardır.

Yabancı savaşçı kavramı her ne kadar 'savaşmak' ve 'savaşçılık' üzerinden tanımlansa da kavramın sadece askeri anlamda çatışmalara katılımdan daha kapsamlı bir anlamı vardır. Nitekim yabancı savaşçılar katıldıkları çatışmalarda ve bu çatışmalar sonrasında, gerilla savaşlarından terör eylemleri düzenlemeye, medya ve propaganda faaliyetleri yürütmekten askeri eğitime kadar pek çok faaliyette bulunmaktadır (Mendelsohn, 2011: 195). Yalçınkaya (2015b: 35), bazı kişilerin yabancı savaşçı olarak geldiği çatışma bölgesinde askeri faaliyetlerden ziyade lojistik ve sıhhi destek sağlama rolü üstlendiğini, bu nedenle yabancı savaşçı tanımının sadece kişilerin muharip olup olmaması üzerinden oluşturulmasının tartışmalı olduğunu ifade etmiştir.

1.2.Uluslararası Hukukta Yabancı Savaşçı Tanımı

Uluslararası hukukta yabancı savaşçılarla ilgili doğrudan bir düzenleme bulunmamaktadır. Yabancı savaşçı olgusu ile ilgili uluslararası hukuktaki bu boşluk nedeniyle yabancı savaşçı (*foreign fighter*) ile paralı asker (*mercenary*) olgularının birbirine karıştırılması söz konusu olabilmektedir (Özer, 2016: 217). Benzer şekilde Skidmore'a (2014: 10) göre, yabancı savaşçı kavramı üzerinde genel anlamda uluslararası ilişkiler disiplininde ve uluslararası hukuk özelinde üzerinde uzlaşmış bir tanımın olmaması, yabancı savaşçıların uluslararası ilişkilerde spesifik ve çoğu zaman yanlış anlaşılan bir aktör olmasına neden olmaktadır. Fakat her ne kadar yabancı savaşçılarla ilgili uluslararası hukukta doğrudan bir düzenleme bulunmasa da, BM Güvenlik Konseyi kararlarında ve uluslararası insancıl hukukta (*international humanitarian law*) yabancı savaşçı kavramının nasıl ele alındığını incelemek, uluslararası hukukta yabancı savaşçılara yönelik oluşan yaklaşıma dair ipuçları verecektir.

1.2.1.BM Güvenlik Konseyi ve “Yabancı Terörist Savaşçı” Kavramı

2011 yılından itibaren Suriye ve Irak savaşı ile birlikte genel itibariyle DAES saflarına katılmak şeklinde ortaya çıkan yabancı savaşçı akımına kadar, yabancı savaşçıların doğrudan suç bağlamında tanımlanması ve değerlendirilmesi söz konusu olmamıştır. Bununla birlikte, DAES’e katılan yabancı savaşçıların vahşet ve şiddet içeren eylemleri yabancı savaşçıların suç ve terör kapsamında yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Böylece Terörle Mücadele Küresel Forumunda (*Global Counter Terrorism Forum*) özellikle DAES’e katılan yabancı savaşçıları için suç ve teröre vurgu yapan “yabancı terörist savaşçı” kavramı ortaya konulmuştur. BM Güvenlik Konseyi’nin 24 Eylül 2014’te oybirliğiyle ve 120’yi aşkın üye ülkenin desteğiyle kabul ettiği 2178 sayılı kararıyla (Security Council Resolutions, 29.06.2017) birlikte yabancı terörist savaşçı kavramı uluslararası kamuoyunda kabul görmeye başlayan yeni tanımlama haline gelmiştir (Yalçınkaya, 2015b: 36).

Suriye ve Irak’taki çatışmalara katılan yabancı savaşçıları birlikte ortaya çıkan bu yeni tanımla beraber BM, yabancı terörist savaşçıları mücadele hususunda devletlere, uluslararası örgütlere ve sivil toplum kuruluşlarına ulusal ve uluslararası düzeyde yükümlülükler getirmiştir (Yalçınkaya, 2015a: 59; Özer, 2016: 212). Buna göre, devletlere vatandaşlarının başka ülkelere yabancı terörist savaşçı olarak gitmesini engelleme yükümlülüğü getirilmiştir. Bunun yanında, devletler tarafından yabancı terörist savaşçıların katıldıkları DAES ve benzeri terör örgütlerinde kaynak ve militan temin edilmesi “*ciddi ceza gerektiren suç*” kapsamında değerlendirilmiştir (BBC Türkçe, 06.06.2017).

BM Güvenlik Konseyi 2178 sayılı kararında yabancı terörist savaşçıları, “İkamet etmekte veya vatandaşı olduğu bir devletten başka bir devlette terörist faaliyetleri gerçekleştiren, planlayan, hazırlığında olan veya katılma amacıyla seyahat eden; ya da silahlı çatışmalarla ilişkili olanlar dâhil olmak üzere terör eğitimi alan veya veren bireyler” olarak tanımlamıştır (Security Council Resolutions, 29.06.2017). Bu tanım ile birlikte yabancı savaşçı ve yabancı terörist savaşçı arasında bir ayrıma gidilmesi dikkat çekmektedir (Yalçınkaya, 2015a: 59). Bu şekilde bir ayrıma gidilmesi, üzerinde net bir

uzlaşa bulunmayan yabancı savaşı kavramının muğlaklığından kurtulmak, terör eylemleri ve terör grupları ile ilgisi bulunmayan yabancı/gönüllü savaşıları terör gruplarından ayırmak ve uluslararası terörle mücadeleyi daha etkin şekilde yürütmek adına önemli bir adım olarak yorumlanabilir.

2178 sayılı kararda, yabancı terörist savaşıların katıldıkları çatışmaların yoğunluğunu, süresini ve çözümsüzlüğünü artırdığı ifade edilmiştir. Bunun yanında yabancı savaşıların sadece savaşmak için gittikleri devletler için değil, bunlara komşu olan devletler, transit geçiş yaptıkları devletler ve hatta çatışma bölgelerine uzak olan üye devletler için güvenlik tehdidi oluşturduğu ifade edilmiştir. Böylece yabancı terörist savaşı sorununun sadece çatışmanın gerçekleştiği bölgeleri ve bu bölgelerin civarını etkileyen bölgesel bir sorun olmaktan ziyade küresel bir güvenlik tehdidi olduğu vurgulanmıştır.

BM Güvenlik Konseyi, 2178 sayılı karar ile bütün BM üyesi devletlere sınır güvenliklerini artırmak ve çatışma bölgelerinden dönen ya da çatışma bölgesine gitmeye çalışan yabancı terörist savaşıları gözlemlemek ve tutuklamak sorumluluğunu yüklemektedir. Bunun yanında, üye devletlerden ülkelerinde şiddet yöntemini meşru gören radikal ideolojilerin yayılmasına yönelik önlemler almalarını beklemektedir (Global Center on Cooperative Security, 2014: 2). Kararda terör örgütlerine yeni eleman temin edilmesinin önüne geçilmesi, yabancı terörist savaşıların seyahat etmesinin engellenmesi, yabancı terörist savaşıların finansal desteğinin kesilmesi, şiddet eylemlerini meşru gören radikalizmle mücadele edilmesi hususlarının gerekliliği vurgulanmıştır.

Kararda ayrıca, üye devletlerin uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri uyarınca yabancı terörist savaşıların terör örgütlerine katılımı ile mücadele etmek, yabancı terörist savaşıların ülkelerinden geçişini engellemek, yabancı savaşılara karşı etkin sınır kontrolleri uygulamak, bu savaşıların finansal kaynaklarını kesmek ve yabancı savaşıların geri dönüşlerinde kovuşturma, ıslah ve bu kişileri topluma yeniden kazandırma konularında stratejiler geliştirmek konusunda iş birliği içerisinde olması çağrısında bulunulmuştur. Bununla birlikte, yabancı terörist savaşıların terörizmi

teşvik etmek için radikal ideolojileri kullanmaları endişesine değinilerek üye devletlerin bu konuda da gerekli önlemleri alması ve işbirliği içerisinde olması gerekliliği vurgulanmıştır.

Her ne kadar yabancı terörist savaşçı kavramıyla ilgili daha çok 2178 sayılı karar referans gösterilse de Güvenlik Konseyi tarafından bu karardan karardan yaklaşık 1 ay önce 15 Ağustos 2014 tarihinde kabul edilen 2170 sayılı kararda da “yabancı terörist savaşçı” kavramı kullanılmıştır. Söz konusu kararda, devletlerin uygulanabilir uluslararası hukuka uygun şekilde, yabancı terörist savaşçı akışını ortadan kaldırılması ve yabancı savaşçıların yakalanması hususunda üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmesi ve gerekli tedbirleri alması gerekli görülmüştür. Bu bağlamda üye devletlerin yükümlülükleri olarak etkin sınır kontrolleri, yabancı terörist savaşçıların akışını önleme adına diğer devletler arasında hızlı bilgi değişiminin sağlanması, terör gruplarına silah ve finansman sağlanmasını engelleme konularını gündeme getirmiştir.

12 Şubat 2015 tarihinde alınan 2199 sayılı karar (Security Council Resolutions, 01.07.2017), uluslararası terörizmle mücadeleyi ve bu mücadelede BM'nin ve üye devletlerin üzerine düşen sorumluluklar konusunu Suriye ve Irak'ta faaliyet gösteren DAESH, El Nusra, El-Kaide ve bunlarla bağlantılı terör örgütleri ve terör yöntemlerini benimseyen birey ya da gruplarla mücadele bağlamında ele almıştır. Tıpkı 2170 ve 2178 sayılı kararlardaki gibi bu kararda da terörizm ve yabancı terörist savaşçı sorunları ile tüm devletlerin iş birliği ve koordinasyon içerisinde etkili bir mücadele vermesi gerekliliği vurgulanmıştır. Terörizmin hiçbir din, millet ve medeniyet ile bağdaştırılamayacağı, birlikte anılamayacağı vurgulanarak DAESH gibi terör örgütleri için ‘İslami terörizm’ gibi kavramlar kullanılmasına karşı çıkmıştır.

Kararda ayrıca DAESH ve benzeri terör örgütlerinin finansal kaynaklarını kurutmanın önemine değinilmiş, bu örgütlerin interneti kullanarak propaganda faaliyetleri yürüttükleri ve terör ağına yeni katılımlar sağladıkları belirtilmiştir. Bunun yanında, söz konusu örgütlerin işgal ettikleri bölgelerdeki enerji kaynaklarını ve diğer kaynakları kullanarak güçlerini korudukları ifade edilmiştir. Bununla birlikte, yabancı terörist savaşçılardan doğrudan bahsedilmemiş, hatta yabancı terörist savaşçı kavramı bu

kararda kullanılmamış, fakat terör örgütleri ve uluslararası terörizmle mücadele konuları ele alınırken dolaylı olarak yabancı terörist savaşçılara değinilmiştir.

BM Güvenlik Konseyi tarafından yabancı terörist savaşçılarla ilgili alınan 2170, 2178 ve 2199 sayılı kararlar BM Sözleşmesi'nin "Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler" başlığını düzenleyen VII. Bölümü kapsamında alınmış olup üye devletler için bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Buna göre, BM Güvenlik Konseyi bu kararları uygulamayan ülkelere ekonomik yaptırım ve kuvvet kullanmayı içeren önlemleri uygulayabilir (Özer, 2016: 230). Bunun yanında, kararların uluslararası barış ve güvenliği sağlamakla ilgili VII. Bölümü kapsamında alınması, yabancı savaşçı kavramının son gelinen noktada uluslararası güvenlik sorunu olarak ele alındığını kanıtlar niteliktedir. Bu bağlamda Yalçınkaya (2015a, 59), yabancı savaşçıların ulus devletlerin ortaya çıktığı 19. yüzyıldan beri savaşlarda görüldüğünü ve fedakârlık, kahramanlık gibi sıfatlarla anıldıklarını, fakat 1980'lerdeki Sovyetler Birliği-Afganistan Savaşı sonrası süreçle beraber meşruiyet kaybetmeye başladıklarını belirtmiştir. Günümüzde gelinden noktada ise yabancı savaşçılar, Suriye ve Irak'taki savaşlara katılmaları ve DAESH başta olmak üzere terör örgütleri bünyesinde faaliyet yürütmeleri üzerine BM Güvenlik Konseyi'nin 2170 ve 2178 sayılı kararları ile yabancı terörist savaşçı olarak, terörizm ve güvenlik ekseninde değerlendirilmeye başlanmıştır.

1.2.2.Uluslararası İnsancıl Hukukta Yabancı Savaşçılar

Uluslararası insancıl hukuk, uluslararası silahlı çatışmalardaki kişileri (1) muhripler, (2) siviller ve (3) yaralı, hasta, kazazede ve savaş esiri gibi konumlarda olan savaş dışı kalmış kişiler (*persons hors de combat*) olmak üzere üç kategoride değerlendirmiştir. Bu üç kategoriden ikisi olan siviller ve savaş dışı kalmış kişiler 1949 Cenevre Sözleşmesi tarafından korunmaktadır. Yabancı savaşçıların bu kategoriler arasında nerede bulunacağı hakkında net bir hukuki hüküm bulunmamaktadır. Fakat Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları Cenevre Akademisi'ne göre, yabancı savaşçılar uluslararası silahlı çatışmalarda sivil ya da muharip kategorilerinden birisi altında değerlendirilebilir (Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2014: 17).

Uluslararası insancıl hukuka göre muharip olarak değerlendirilmek iki ciddi sonuç doğurur. İlk olarak, muharip kategorisindeki kişiler insanlık suçları haricinde, katıldıkları savaş sırasında normal şartlarda suç kapsamına girecek adam öldürme, yaralama vb. faaliyetlerinden dolayı cezai kovuşturmadan muaf olurlar. İkinci olarak, muharip kategorisindeki kişiler düşman kuvvetlerin eline düştüğünde savaş esiri statüsü kazanırlar. 12 Ağustos 1949 tarihli “Savaş Esirlerine Yapılacak Muamele İle İlgili Cenevre Sözleşmesi” Madde 4 (Geneva Convention Relative To The Treatment Of Prisoners Of War Of 12 August 1949, 31.07.2017) savaş esirlerinin kimler olduğunu belirtmiştir. Bu maddenin birinci fıkrasında savaşın tarafı olan silahlı kuvvetlerden birine dahil olan gönüllü birliklerin mensupları savaş esiri kapsamında değerlendirilmiştir. Aynı maddenin ikinci fıkrasında da savaşa dahil olan gönüllü birlikler savaş esiri kapsamında değerlendirilmiştir. Böylece yabancı savaşçılar 1949 Cenevre Sözleşmesi Madde 4 kapsamında gönüllü birlikler olarak değerlendirilip, düşman tarafın eline düştüklerinde savaş esiri statüsü kazanacakları yorumu yapılabilir. Fakat ABD Afganistan müdahalesi sırasında ele geçirdiği Taliban ve El-Kaide mensubu kişileri terörist gruplara dahil oldukları, terör örgütü mensubu oldukları gerekçesiyle savaş esiri kapsamında değerlendirmeyi reddetmiştir (Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2014: 17).

Yabancı savaşçıların uluslararası insancıl hukuk bağlamında sivil kategorisinde değerlendirilmesi de mümkündür. 8 Haziran 1977 tarihli, “12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek, Ve Uluslararası Silahlı Çatışmaların Kurbanlarının Korunmasına İlişkin Ek Protokol (Protokol I)” Madde 50 (Protocol Additional To The Geneva Conventions Of 12 August 1949, And Relating To The Protection Of Victims Of International Armed Conflicts (Protocol I), Of 8 June 1977, 31.07.2017), muharip ve savaş esiri kategorisi dışında kalan kişileri siviller olarak tanımlamıştır. Muhariplerin savaş esiri olması durumunda söz konusu savaş esirinin milliyeti konusu önem taşımazken, sivil statüsündeki kişiler düşman kuvvetlerinin eline geçmesi durumunda 1949 Cenevre Sözleşmesi IV kapsamında korunmaktadır. Üstelik savaşın taraflarından birine karşı düşmanca eylemde bulunan siviller dahi söz konusu tarafın eline düştüklerinde bu şekilde korunmaları söz konusudur. Böylece Afganistan, Bosna, Kosova, Irak, Suriye vb. ülkelerdeki çatışmalara katılan yabancı savaşçıların sivil

kapsamında değerlendirilebileceği yorumu ortaya konulabilir. Buna karşın ABD yakaladığı El-Kaide ve Taliban üyelerini, özellikle Afgan olmayan Taliban üyelerini, bir başka deyişle bu örgütlerle bağlantısı bulunan yabancı savaşçıları söz konusu koruma kapsamına girmemesi gereken muharipler olarak değerlendirmiştir (Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2014: 18).

1.2.3.1998 Roma Statüsü ve Yabancı Terörist Savaşçılar

Yabancı savaşçılar ulusların sınırlarını aşan, ulus-ötesi bir hareket olarak uluslararası hukuk bağlamında değerlendirilebilecek suçlar işlemektedirler. Bu bağlamda, yabancı savaşçıların işlediği suçların 1998 Roma Statüsü (Rome Statute of the International Criminal Court, 08.06.2017) ile kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yetki alanına girdiği yorumu ortaya konulabilir (Özer, 2016: 241). Böylece yabancı savaşçıların gerçekleştirdiği kimi eylemler Roma Statüsü'nün 5.maddesinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yetkili olduğu konular olarak sıralanan soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu (Rome Statute of the International Criminal Court, 1998: 4) gibi suçlar kapsamında değerlendirilebilir (Özer, 2016: 241-245).

1.3.Yabancı Savaşçı Olgusunun Tarihteki Örnekleri

Yabancı savaşçı olgusunun tarihteki en eski örneklerini saptamak bu çalışmanın kapsamını aşacak bir araştırma ve tartışmayı gerektirmektedir. Bunun en önemli sebebi, yabancı savaşçı olgusunun en eski örneklerini saptamak için öncelikle devlet, asker, savaşçı, savaş gibi kavramların en eski örneklerini tespit etmenin gerekliliğidir. Fakat yine de yabancı savaşçı olgusunun tarihsel serüvenini en başından en sonuna inceleme iddiasında olmadan, yabancı savaşçı kavramının kapsamının genişliğini ortaya koymak adına, tarihteki yabancı savaşçı akımı örneklerine değinmek yerinde olacaktır.

Malet (2015), 18.yüzyılın sonlarından günümüze kadar yaklaşık 250 yıllık süreçte 100'e yakın iç savaş yaşandığını ve bu savaşlara yaklaşık 100 bin yabancı savaşçının katıldığını ileri sürmüştür. Günümüzde uluslararası ilişkiler literatüründe yabancı savaşçı olgusu genellikle Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle başlayan

süreçten itibaren ele alınmaktadır. Bu bağlamda yabancı savaşçı kavramı, Sovyet güçlerine karşı mücadeleye katılmak üzere Afganistan'a gelen, çoğunluğunun Arap kökenli olması nedeniyle Arap-Afganlar olarak anılan grupla birlikte başlayan ve daha sonra El-Kaide, ardından DAESH olgusuyla birlikte 'küresel cihat' söylemine evrilen, İslam dinine referansla hareket eden ve dünyanın dört bir yanındaki savaşlara 'cihat' kavramı adı altında katılan grupları ifade etmek için kullanılmaktadır. Fakat bununla birlikte, kavramın tanımından hareket edildiğinde yabancı savaşçıların söz konusu gruplarla birlikte ortaya çıkmadığı, tarihte pek çok yabancı savaşçı hareketinin örneklerinin olduğu görülmektedir. Nitekim Strazzari (2016: 52), yabancı savaşçıların 20.yüzyılın sonlarında ve İslam ideolojisini kullanan gruplar bağlamında ortaya çıkan yeni bir olgu olmadığını ifade etmiştir.

Tarihte ideolojik ya da etnik aidiyetler sonucu ortaya çıkmış pek çok yabancı savaşçı akımı örneklerine rastlamak mümkündür (Mendelsohn, 2011: 189-190). Bu bağlamda Mendelsohn örnek olarak, Malet'e (2010) atıfta bulunarak İspanya iç savaşında Faşistlere karşı savaşmak üzere gelen Komünist yabancı savaşçıları ile Komünistlere karşı savaşmak üzere gelen Katolik yabancı savaşçılara ve 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda Amerika'dan gelen Yahudilerin İsrail saflarına katılmasına değinmiştir. Moore ve Tumelty (2008: 413-414) ise daha genel bir ifade ile, 20.yüzyılda Faşist güçlerine karşı oluşan uluslararası askeri birliklere katılan kişileri, siyasi ideoloji üzerinden hareket eden yabancı savaşçılara örnek olarak göstermiştir.

Yabancı savaşçı olgusunun bilinen en eski örneklerinden bazılarını ortaya koyan Aydınlı (2008, 903-913), ulusların sınırlarını aşan şiddet hareketleri olarak ele aldığı yabancı savaşçı olgusunun modern zamanlar öncesi örneklerinin 11. ve 12. yüzyıllarda Haşhaşilerin terör eylemlerinde ve daha eski tarihlerde, M.Ö. 1. yüzyıl dolaylarında Roma İmparatorluğunu tehdit eden korsan saldırılarında görülebileceğini belirtmiştir. Aydınlı, modern çağlarda ise 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında düşünsel temelde ortaya çıkan ve daha sonra sosyal bir harekete dönüşen 'anarşist' hareketin 1880'lerde Fransa'da gerçekleştirdiği terör eylemlerini ve Mart 1921'de İtalya'nın Milano kentinde yirmi kişinin ölümüne neden olan bombalı saldırılar gibi kimi ulus aşırı eylemlerini bu olguya örnek olarak göstermiştir. Aydınlı, anarşist hareketin söz konusu dönemde

gerçekleştirdiği ulus aşırı şiddet eylemlerini suikast, binaları tahrip etmek ve hatta intihar saldırıları olarak sıralamıştır.

Yabancı savaşçı olgusunun günümüzde olduğu gibi geçmişteki örneklerinde de dini/ideolojik bir arka plan bulunmuştur. Bir başka deyişle bireyleri yabancı savaşçı olmaya iten faktörler kimi zaman siyasi ideolojiler, kimi zamansa dini ideolojiler olmuştur. Örneğin Moore ve Tumelty (2008: 413-414), 13. ve 14. yüzyıllarda Haçlı seferlerine dini sebeplerle ya da ekonomik getirileri nedeniyle katılanları bu bağlamda değerlendirmiştir. Benzer şekilde Bakker ve Singleton (2016: 11), 1860'lı yıllarda Papa IX. Pius'un çağrısına kulak verip İtalya'nın birleşmesi için mücadele verenlere karşı papalığın yanında savaşmaya gelen Katolikleri yabancı savaşçı olgusuna örnek olarak ortaya koymuştur. Buna ek olarak Özer (2016: 214) de yabancı savaşçı fenomeninin tarihsel açıdan Haçlı Seferlerine kadar dayandırılabilceğini ileri sürmüştür.

Flores (2016: 29-32), 18. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Amerikan Devrimi'nde İngilizlere karşı verilen bağımsızlık savaşına katılmak üzere Fransa ve İspanya başta olmak üzere Avrupa'dan ve Amerika Kıtasındaki Haiti'den gelen yabancı savaşçılardan söz etmiştir. Flores bunun yanında, 19. yüzyıl başlarında Latin Amerika'da İspanya'ya karşı verilen bağımsızlık mücadelesine özellikle Britanya'dan gelen yabancı savaşçılara değinmiştir. Bunların arasında özgürlük mücadelesi veren bir ülkenin yanında savaşmak isteyen gönüllü savaşçılar olduğu gibi, daha çok para veren tarafın saflarında savaşan paralı askerler ya da hayatlarına heyecan katmak isteyen maceraperestler de olmuştur.

19. yüzyılda gerçekleşen Osmanlı-Yunan savaşında da yabancı savaşçı olgusunun örneklerine rastlamak mümkündür. Yunanlılar 1820'lerde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bağımsızlık savaşı başlattığında, Yunanistan'ı Avrupa medeniyetinin ortaya çıktığı yer olarak gören, bu nedenle kültürel ve tarihsel olarak bu ülkeye hayranlık besleyen bazı Avrupalı entelektüeller (*Philhellenes*) Yunanistan'ın Osmanlı'ya karşı verdiği bağımsızlık savaşına katılmışlardır. Bunlar arasında en bilindik isimlerden birisi, Avrupalı romantik şair Lord Byron'dur (Global Center on Cooperative Security vd., 2014: 1; Flores, 2016: 32). Bunun yanında, Yunanlılarla ortak Hristiyanlık kimliğine sahip oldukları için bu savaşa katılanlar olduğu gibi, Osmanlı yönetimini barbar ve

baskıcı olduğu görüşünde olup Yunanistan'ın bu yönetimin boyunduruğundan kurtulmasını isteyen kimi kesimler de yabancı savaşçı olarak bu savaşa katılmışlardır (Flores, 2016: 32).

Avrupa'da 1830 ve 1848 devrimlerinde İtalya, İngiltere ve Belçika gibi ülkelerden devrimcilerin saflarında savaşmak üzere İspanya ve Portekiz'e gelen liberaller, tarihteki bir başka yabancı savaşçı hareketi örneği olarak gösterilebilir. Özellikle 1848 devrimlerinde güçlü bir "uluslararasılaşma" dalgasının oluşmasıyla, devrimin kendi ülkelerine de yayılmasını isteyen ve bu nedenle kendi ülkesi dışındaki devrimlerin başarıya ulaşması için buralara yabancı savaşçı olarak gidenler olmuştur. Örneğin 1848 İtalyan Devrimine hem diğeri İtalyan devletlerinden hem de diğeri Avrupa ülkelerinden çok sayıda yabancı savaşçı katılmıştır (Flores, 2016: 34).

Tarihte yabancı savaşçı akımının ortaya çıktığı bir diğeri örnek, İtalya'nın birleşmesi sürecidir. 1859-1861 yılları arasında İtalya'nın birleşmesi için verilen mücadelede, bu mücadelenin lideri Giuseppe Garibaldi öncülüğünde, İtalyanca'da "1000" anlamına gelen "i Mille" adında bir gönüllü birliği oluşturulmuştur. Bu birlik, İtalyan şehir devletlerinden gelen askerlerin yanı sıra Macaristan ve Fransa gibi diğeri Avrupa devletlerinden gelen yabancı savaşçılardan oluşturulmuştur. İtalya'nın 1861'de siyasal birliğini sağlamasının ardından bu birliğin mensubu savaşçılar Avrupa'daki diğeri bağımsızlık savaşlarına katılmışlardır. Örneğin bu birliğin mensubu yüze yakın İtalyan, 1863'te Polonya'daki Ocak İsyanına katılmıştır. Garibaldi liderliğinde oluşturulan bu birliğin yanı sıra, İtalya'nın birleşmesi için verilen mücadeleye Büyük Britanya'dan da yabancı savaşçıların katılımı söz konusu olmuştur. Özellikle İskoç yabancı savaşçılar, İtalya'nın birleşmesi mücadelesine verdikleri destek ile dikkat çekerken, yaklaşık bin kişilik bir İrlanda taburu da Papalığa ait toprakları savunmak üzere gönüllü olarak bu savaşa katılmıştır (Flores, 2016: 35-36). Bunun yanında Bakker ve Singleton (2016: 11), İtalya'nın birleşmesi sürecinde savaşın karşı cephesindeki yabancı savaşçılara değinmiş, bu bağlamda Giuseppe Garibaldi ve Victor Emmanuel liderliğindeki birliklere karşı savaşmak üzere ülkelerini terk eden, "Zouaves" adı verilen binlerce savaşçıyı örnek göstermiştir.

İdeolojik kimliklerin ön plana çıktığı 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan yabancı savaşçı hareketlerine bakıldığında, bu dönemdeki yabancı savaşçıların çoğunun uluslararası çağrılara cevap verip çeşitli çatışmalara katılan Komünist gruplar olduğu görülmektedir (Strazzari, 2016: 52). Bu dönemde siyasi ideolojileri nedeniyle çatışmalara katılan yabancı savaşçıların yoğun şekilde gözlemlendiği İspanya iç savaşı dikkat çekmektedir. Bu savaşta, Avrupa'da Faşist ideolojiye sahip yeni bir yönetim kurulmasını engellemek isteyen Komünist, Anarşist, Sosyalist ve Anti-Faşist ideolojiye sahip, Macaristan, İngiltere, İtalya, Almanya, Avusturya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Kanada, ABD, Fransa ve Polonya gibi ülkelerden gelen yaklaşık 40 bin yabancı savaşçıdan oluşan bir Enternasyonel Tugayı oluşturulmuştur (Malet, 2010: 102; Mendelsohn, 2011: 190; Aydın, 2008: 906). Bunun yanında, Sinkkonen (2015: 3) yaklaşık 32 bin, Sander (2010: 56) ise yaklaşık 35 bin gönüllü savaşçının Franco'ya karşı Cumhuriyetçi cephenin yanında savaşa katıldığını ileri sürmüştür. İspanya iç savaşında Franco'nun başında olduğu Faşist güçlere karşı savaşmak üzere dünyanın pek çok yerinden gelen yabancı savaşçıları olduğu gibi, İspanya'da Ateist ve Komünist bir yönetim kurulmasını engellemek isteyen ve bu nedenle Franco'nun saflarında savaşa dahil olan yabancı savaşçıları da söz konusu olmuştur (Flores, 2016: 38-40).

Yaklaşık 10 bin İsveçli yabancı savaşçının, Sovyetler Birliği'nin 1939'da Finlandiya'yı işgal etmesi üzerine Finlandiya saflarında Sovyetler Birliği'ne karşı verilen mücadeleye katılmalarıyla II. Dünya Savaşı'nda da yabancı savaşçı olgusuna rastlanılmıştır. II. Dünya Savaşı'nda yabancı savaşçıların çatışmalara katılmasına bir diğer dikkat çekici örnek ise Hitler Almanya'sının yanında savaşa katılan yabancı savaşçıları olmuştur (Flores, 2016: 41-42).

1948 Arap-İsrail Savaşında ve genel anlamda Filistin'in İsrail'e karşı verdiği mücadelede de yabancı savaşçı fenomeninin örnekleri mevcuttur. 1948'deki Arap-İsrail Savaşı'nda Kanada, ABD, Büyük Britanya ve Güney Afrika'dan İsrail'e gelerek bu savaşa katılan diaspora Yahudileri bu bağlamda ele alınabilir (Strazzari, 2016: 52; Flores, 2016: 42; Demir, 2015: 1-2; Malet, 2010: 102). Buna yanında, 1964'te FHKC'nin kurulması sonrasında dünyanın çeşitli yerlerinden gelen devrimci sol örgütlere mensup savaşçıların İsrail'e karşı savaşmak üzere Bekaa Vadisi'ne gelmeleri

de yabancı savaşçılar olgusuna örnek olarak gösterilebilir (Demir, 2015: 1-2; Malet, 2010: 102). Bakker ve Singleton (2016: 11) da benzer şekilde, 1970'lerde İsrail ile mücadelelerine destek vermek üzere FKÖ'nün askeri kamplarına katılan grupları örnek göstermektedir.

Sonuç olarak, tarihteki örneklerine bakıldığında yabancı savaşçı hareketlerini ortaya çıkaran ideolojik arka plan çeşitlilik arz etmekte, bu kimi zaman Komünizm ya da aktivist sol, kimi zaman Katolisizm ya da başka bir dini bağlılık, kimi zaman ise etnik milliyetçilik olabilmektedir. Tarihteki yabancı savaşçı hareketlerinin günümüze uzanan son halkasında ise, ideolojik arka planı İslam üzerinden şekillenen, Müslüman ümmeti üzerinden bir ulus-üstü kimlik belirleyen ve İslam'ın cihat konseptini kullanan gruplar ortaya çıkmıştır (Bakker ve Singleton, 2016: 11). Bu nedenle günümüzde yabancı savaşçı kavramı çoğunlukla El-Kaide'yle birlikte doğan, gelişen ve günümüzde DAESH ile farklı bir boyut alan 'küresel cihat' akımıyla bağlantılı bir olgu olarak ele alınmaktadır (Demir, 2015: 2; Strazzari, 2016: 50). Bununla birlikte, yabancı savaşçılar ele alınırken kullanılan terminoloji kimi zaman subjektif olabilmekte, yabancı savaşçı olgusu ile 'radikal İslam', 'İslami terörizm' gibi pejoratif ve hedef gösteren anlamlar içeren terimler yan yana kullanılmaktadır. Acar'a (2012, 107-109) göre, Batı kaynaklı olarak ortaya çıkan ve ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra ilan ettiği 'teröre karşı savaş' (*war on terror*) ile birlikte gündeme taşınan 'İslami terörizm' gibi kavramlar bir inanç grubunun tümünü ve bu inanç grubunun çoğunlukta olduğu devletleri zan altında bırakma riski taşımaktadır.

Bunun yanında yabancı savaşçı kavramı ile İslam öğretisi ve pratikleri arasındaki ayrım noktalarını ortaya koyan ve yabancı savaşçı fenomenini genelleiyici bir dini bağlamdan ziyade kendine özgü sosyal ve siyasal bağlamında ele alan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Kardeş ve Özdemir (2015: 11), adı İslam ve İslam'ın çeşitli kavramları ile beraber anılan yabancı savaşçıların genel/kapsayıcı kategoriler altında toplanması zor, kendine has özellikleri olan bir grup olduklarını ileri sürmüştür. Kardeş ve Özdemir, günümüzde adı 'cihat' kavramı ile beraber anılan ve İslam ideolojisi ile hareket ettikleri düşünülen yabancı savaşçıların, genel anlamda İslam ideolojisi ile hareket

etmediklerini, bunun yerine popülist bir Pan-İslamcılık ideolojisine sahip olduklarını iddia etmiştir.

Moore ve Tumelty (2008: 413-415), yabancı savaşçıları genelleyerek El-Kaide gibi terör örgütleriyle bağlantılı terörist gruplar olarak ele alınmanın yanlış bir yorumlama ve analiz olacağını iddia etmiş, kavramın tek bir grubu ifade etmediği ve terörist grupların yanında terör eylemleri ile ilgisi olmayan gönüllü savaşçıları da içerdiğini, bu nedenle kavram ele alınırken çoklu bir analiz ile konuya yaklaşılması gerektiğini öne sürmüştür. Örneğin, 1980’lerde Afganistan’daki, 1990’larda Bosna ve Çeçenistan’daki yabancı savaşçılar ele alındığında, bu çatışmalara katılan yabancı savaşçıların tümünün terörist gruplar ile bağlantılı olduğu söylenemez. Nitekim Moore ve Tumelty bu çatışmalarda El-Kaide benzeri örgütler tarafından doktrine edilmemiş, ülkesine döndüğünde kendi hükümetine savaş açmayan ve barışçıl şekilde gündelik yaşamına dönen, Batı’ya karşı ‘küresel cihadın’ bir parçası olmayı amaçlamayan, sadece ortak din kimliği üzerinden hareket edip, saldırıya uğrayan ‘Müslüman kardeşini’ savunmak için bu çatışmalara katılanların olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle yabancı savaşçı olgusunun doğrudan terör örgütleri ve terörizm ile birlikte anılacak kadar dar bir tanımlama içermediği, bu olguyu ve bununla bağlantılı kimi terör gruplarını İslam dini ile bağdaştıracak şekilde ele alınmanın yanıltıcı ve aynı zamanda muhtemelen art niyetli bir çabanın ürünü olduğu söylenebilir.

1.4.Yabancı Savaşçıların “Ulus-Ötesi” (*Transnational*) kimliği

Tarih boyunca çeşitli savaş ve çatışmalarda örneklerine rastlanılan ve günümüzde devam eden bir süreç içerisinde varlığını sürdüren yabancı savaşçı hareketlerinin ortak noktası olarak, yabancı savaşçıların sahip olduğu ve onları motive eden ulus-ötesi (*Transnational*) bir kimlik faktöründen bahsedilebilir. Malet (2015), tarih boyunca birbirinden farklı şartlar ve durumlarda ortaya çıkmış olan ve farklı ideolojilere sahip kitlelerden oluşan yabancı savaşçı olgularının ortak noktasının ulus-ötesi bir topluluğun tehdit altında olması üzerine bu topluluğa yardım etme amacıyla harekete geçen radikalleşmiş kitleler olduğunu ileri sürmüştür. Nitekim literatürde yabancı savaşçılar için “ulus-ötesi isyancı” (*Transnational Insurgent*) tabirinin kullanımına da

rastlanılmaktadır (Malet, 2010: 107). Günümüzde İslam'a referansla hareket eden yabancı savaşçılar, evrensel bir mesaja sahip olan ve belli bir etnik grupla ya da kültürle birlikte anılmayı reddeden bir ulus-ötesi kimlik ve ideolojiye sahiptirler (Roy, 2003: 13; 53).

Yabancı savaşçıların dahil olduğu savaşlarda, bu savaşçıların aidiyet hissettikleri ulus üstü (*Transnational*) kimlik grubuna yönelik saldırının/tehdidin söz konusu olduğu görülmektedir (Malet, 2010: 99-100). Bir başka deyişle, dini, ideolojik, milliyetçi vb. bağlamda çatışmanın taraflarından biri ile sahip olunan ortak kimlik, yabancı savaşçıları söz konusu çatışmaya dahil olmaya motive etmektedir (Malet, 2010: 99-100; 112). Bu bağlamda örneğin, 1936 İspanya İç Savaşına dahil olan ya da İsrail'e karşı Arapların yanında savaşan kimi devrimci sol örgütlere bağlı yabancı savaşçıları harekete geçiren unsur ideolojiden kaynaklı ortak kimlik olmuşken, Afganistan ve Bosna-Hersek örneklerinde ise yabancı savaşçıları harekete geçiren ortak kimlik 'Müslümanlık' olmuştur. Aydın'ın (2008: 907) belirttiği, Anarşist harekete katılmak isteyenlerin ulusal aidiyetine, etnik grubuna, dini inancına bakılmaksızın Anarşist ideolojinin üst kimliğine kabul edilmesi de bu duruma örnek gösterilebilir.

1980'lerde Sovyetler Birliği'ne karşı 'Afganistan cihadı' ile birlikte başlayan, 1990'larda Bosna, Kosova, Keşmir, Çeçenistan gibi çatışma bölgelerinde örnekleri görülen ve son dönemde Suriye ve Irak'taki çatışmalarda varlığını gösteren yabancı savaşçı akımında temel etken olarak ulus-ötesi dini kimlik ön plana çıkmaktadır. Bu yabancı savaşçıların çoğunda dikkat çeken bir diğer özellik, modernizm ve göç gibi faktörler sonucunda ulusal ve/veya etnik kimliklerinin aşınmış olmasıdır (Malet, 2010: 109). Nitekim bu savaşçılar, dindaşlarını ve dinlerini savunma amacıyla olduklarını ve bu nedenle çatışmanın hangi coğrafyada olduğuna ya da yardıma ihtiyacı olan Müslüman toplumun ırkına, kültürüne, etnik aidiyetine bakmaksızın, Bosna, Kosova, Afganistan ya da Çeçenistan gibi saldırı altında olan Müslüman topraklarına savaşmaya gittiklerini iddia etmektedirler (Egerton, 2011: 153). Bu nedenle yabancı savaşçılar saldırmak maksadıyla değil, ortak dini kimliğe sahip oldukları Müslümanları düşmanlarına karşı savunma amacıyla söz konusu çatışmalara dahil olmaktadır.

Malet (2010: 106), yabancı savaşçıların bu şekilde savunma amacıyla hareket etmelerini “*defensive mobilization*” kavramı ile ifade etmiştir.

Egerton (2011: 8-22) benzer şekilde, yabancı savaşçıları da içine alan, “militan Selefilik”⁵ (*militant Salafism*) olarak adlandırdığı grubun saldırı değil savunma amacıyla hareket ettiğini ve bunu dini bir terminolojiye dayandırarak ortaya koyduğunu belirtmiştir. Buna göre, dini ve politik olmak üzere iki boyuta sahip olan militan Selefizmde politik boyutu militan Selefiler tarafından dünya üzerinde Gayrimüslimlerin saldırısına uğrayan Müslümanların imdadına koşma hedefi, dini boyutu ise bu hedefin dini öğretiler ve yorumlar ile desteklenmesi oluşturmaktadır.

Yabancı savaşçıların ulus-ötesi bir kimlik kazanmaları, diğer kimlik özelliklerinden üç aşamalı bir kopuş yaşamalarıyla birlikte gerçekleşmektedir. Anavatanlarından ayrılan yabancı savaşçılar böylelikle kendi ülkelerinden ve ailelerinden kopmakta, bunun yanında gittikleri ülkeler ile de bütünleşemeyerek burada da bir kimlik elde edememektedirler. Böylece bu savaşçılar, ailelerine, anavatanlarına ve gittikleri ülkeye yabancılaşarak, soyut bir ümmet fikri taşıyan, sınır tanımayan, evrensel ve ulus-ötesi bir kimlik sahibi olurlar. Bir başka ifadeyle eski kimliklerinden koparak, Müslüman olmayanlar İslam’ı benimseyerek, Müslüman olanlar ise yeniden İslamlaşarak “yeniden doğuş” olarak ifade ettikleri söz konusu ulus-ötesi kimliğe sahip olurlar (Roy, 2003: 24; 59).

Malet (2010: 109), 20. yüzyılda Komünist gruplara mensup olan yabancı savaşçılar ve 19. yüzyılda Anarşist yabancı savaşçılar ile günümüzde Afganistan Savaşı ile öne çıkmaya başlayan yabancı savaşçılar arasında, ortak bir ulus-ötesi kimliğe sahip olmak yönünden bir benzerlik olduğunu ileri sürmüştür. Afganistan Savaşı’na katılan çoğu gönüllü savaşçı, temel motivasyonları olan ulus-ötesi kimlik (Müslümanlık) üzerinden, dindaşlarını korumak arzusu ile hareket etmiştir. Mitchell (2008: 812), bu motivasyonla hareket eden yabancı savaşçıların büyük kısmının kendi ülkelerindeki rejimleri

⁵ Egerton (2011: 5-6), militan Selefizm ifadesi ile tüm Selefileri değil, şiddet yöntemlerini kullanan Selefî grupları ifade ettiğini belirtmiştir. Bunun yanında, Selefist/Selefizm ifadesini kullanırken Selefiliği militanlık ve şiddet/terör ile bağdaştırmaktan kaçındığını vurgulamıştır.

devirmek ya da küresel cihat akımına dahil olmak gibi bir amaçlarının olmadığını öne sürmüştür. Sovyet-Afgan savaşında ön plana çıkan isimlerden olan Abdullah Azzam, sözü edilen ulus-ötesi kimliğin getirdiği sorumluluk/zorunluluk hissiyle hareket eden ve böylece Mitchell'in ifadesiyle *irredentist cihatın* saflarına katılan bu savaşçılara öncülük ederken, bir taraftan da ortaya koyduğu fikirler ile ulus-ötesi ve militan cihat ideolojisinin gelişmesinde öncü bir rol oynamıştır. Böylece Azzam'ın görüşleri değişime uğrayarak terör ve şiddet yöntemlerini meşru gören küresel cihat akımının ideolojik temellerinden birisi haline gelmiştir.

Günümüzde yabancı savaşçıları bünyesinde barındıran El-Kaide ve DAESH gibi terör örgütleri, dinin ulus-ötesi ve birleştirici kimlik özelliğini ideolojik hedeflerini gerçekleştirmek için kullanmaktadır. Herhangi bir etnik grup ya da millete atıf yapılmadan, genel anlamda Müslümanların yaşadığı sorunlara ve acılara vurgu yapan bu tip örgütler, kendilerini İslam medeniyetinin temsilcisi ve kurtarıcısı olarak gösterme çabasındadırlar. Caşın (2008: 622), bu nedenle bu tip hareketlerin ulus-ötesi (*transnational*) hareket olarak adlandırılması gerektiğini ileri sürmüştür.

Egerton'un (2011: 17) ifadesiyle "militan Selefizm", Srebrenica, Irak, Afganistan, Sudan ve Somali gibi bölgelerdeki çatışmaları Batı'nın Müslümanlara saldırısı olarak anlamlandırarak, söz konusu bölgesel çatışma ve katliamları iyi ve kötü, Müslüman ve 'Kafir' arasındaki bitmez tükenmez mücadelenin örnekleri olarak sunmaktadır. Mitchell de (2008: 814-815) aynı noktaya değinmiş, 'cihadist ideoloji' olarak adlandırdığı anlayışın, Müslüman dünyası ve Müslüman olmayan dünya arasında bir ayrım üzerinden hareket ettiğini, bu ideolojiye sahip yabancı savaşçıların katıldıkları çatışmaları iyi ve kötü, 'Allah'ın tarafı' ve 'Şeytan'ın tarafı' arasındaki mücadele alanları olarak algıladıklarını, renkler üzerinden yapılacak bir metaforla; hayatı siyah-beyaz arasında mücadele olarak görüp gri alanları kabul etmeyen bir anlayışta olduklarını ifade etmiştir.

Yabancı savaşçılar Afganistan Savaşı sırasında, Pakistan'ın Peşaver kentindeki kamplara katıldıklarında edindikleri ulus-ötesi aidiyeti isimlerine de yansıtılmışlar, gerçek isimleri yerine bir takım takma isimler edinmişlerdir. Bunun yanında bu yeni

isimlerde doğdukları yerlere atıfla benimsedikleri Bosnevi, Mısri, Zerkavi vb. gibi lakaplarda ulusal kökenlerine ait kısımlar da bulunmaktadır (Roy, 2003: 53). Kendi ülkeleri tarafından kabul edilmeyen ve bu nedenle Afganistan Savaşı'nın sona ermesinin ardından dönecek bir ülkeleri olmayan "vatansız" yabancı savaşçılar, kendilerini tüm İslam ümmetini korumak gibi kutsal bir görev için sınırları aşarak mücadele veren bir grup olarak görmeye başlamışlardır (Wright, 2006: 105-106).

Roy (2003: 134-136), yeni-fundamentalizm olarak isimlendirdiği grupların ulus-ötesi kimliğinin çok kültürlülük ya da kültürlerarasılık değil, yerel ve kültürel olanın inkarına dayandığını ifade etmiştir. Roy'a göre yeni-fundamentalistler sistemli bir biçimde yerel İslam anlayışlarına, yerel kültürlere ve örflere karşı çıkmaktadır. Böylece yeni-fundamentalistler aynı zamanda toprak ve kültürden bağımsız olma, sınırları aşan soyut ve evrensel bir ümmet fikrinden yola çıkma ve bireysel tercihler üzerine kurulma anlamında küreselleşmenin bir parçası olmaktadır. Roy'a (2003: 140-142) söz konusu gruplarda kabile, tarikat, aile, kavim gibi geleneksel kimliklerin ve yurttaşlık gibi modern hukuki kimlik kategorilerinin inkâr edilmesini, ulus-ötesi yeni bir kimliğin inşa edilmesi takip etmektedir.

1.5.Yabancı Savaşçılar Motive Eden Faktörler

Frenett ve Silverman (2016: 63-71), bireyleri yabancı savaşçı olarak çatışmalara katılmaya iten üç temel faktörün bulunduğunu ileri sürmüştü ve bunları; 1) çatışmalara katılmak istedikleri bölgede kendilerine yakın gördükleri insanlara karşı gerçekleştirilen şiddet, katliam, işkence vb. eylemlere öfke duymak, 2) yanında savaşmak istediği grupla paylaşılan ortak ideoloji ve 3) özellikle gençlerde, kimlik ve hayata dair anlam arayışı olarak sıralamıştır.

Pek çok yabancı savaşçı ilk olarak detaylı bir ideolojik misyonla değil, ilgilendikleri bölgede yaşananlara duydukları öfke ve bu yaşananları durdurma isteği gibi duygusal faktörler ile söz konusu bölgeye gidip çatışmalara dahil olmaya karar vermektedir (Gerges, 2014: 342; Frenett ve Silverman, 2016: 66). Üstelik iletişim ve medya teknolojilerinin gelişmesi ve CNN, BBC, Al-Jazeera vb. gibi uluslararası medya

kuruluşlarının ve internetin dünya üzerinde yaşanan savaşları, katliamları, toplama kamplarını, işkenceleri naklen aktarması sonucu söz konusu trajedilerden günümüzde dünyanın dört bir yanından hızlı bir şekilde haberdar olmak mümkündür (Esposito, 2002: 40-41). Bu durum da yabancı savaşçı olarak zulüm altındaki ‘kardeşlerinin’ yardımına koşmak isteyenlerin söz konusu çatışmalardan daha kolay haberdar olmasını ve daha çok etkilenmesini sağlamaktadır.

Bölgede yaşananlara tepki duyması nedeniyle 2015’te Afganistan’a giden eski bir yabancı savaşçı, Afganistan’da masum insanların, özellikle kadınlar ve çocukların zarar görmesine duyduğu tepki nedeniyle bölgeye gittiğini beyan etmiştir. Benzer şekilde, Eş-Şebab örgütüne katılan ve Somali iç savaşına dahil olan Kanadalı Moe Muhammed, bu kararında Etiyopyalıların Somali’de gerçekleştirdiği vahşetin etkili olduğunu ifade etmiştir. DAEŞ’e katılan bir yabancı savaşçı kadın ise, Müslümanların savaş bölgelerinde uğradıkları zulme karşı duyduğu empatinin ve Batılı güçlerin bu zulmün devam etmesine katkı sağlamaktan başka bir şey yapmamasının kendisini harekete geçirdiğini ileri sürmüştür (Frenett ve Silverman, 2016: 66).

Özellikle Batı’da yaşayan Müslümanlar arasından yabancı savaşçı olarak DAEŞ ve benzeri örgütlere katılmayı seçenlerin, bu örgütlerin sağladığı sıkı toplumsal ilişkileri ve güçlü aidiyet duygusunu elde etmek amacı taşıdığı ileri sürülebilir. Bu tip örgütlerin ‘İslam Halifeliği’, ‘İslam Devleti’ gibi idealleri canlandırması, söz konusu yabancı savaşçılara uğruna kendilerini kurban edebilecekleri idealler sunmakta, böylelikle bu kişilerin hayatına önemli bir misyon katmaktadır (Gerges, 2014: 342).

Skidmore (2014: 14) yabancı savaşçıları motive eden faktörlerden birisi olarak aile ve/veya arkadaş çevresinin etkisine dikkat çekmiş, ailesinde ve/veya arkadaşları arasında yabancı savaşçı olan ya da herhangi bir politik/dini radikal örgüt ile bağlantısı olan kişilerin yabancı savaşçı olmaya daha yatkın olabileceğini iddia etmiştir. Skidmore’a göre, nasıl ki ailenin ve yakın çevrenin meslek seçiminde, sosyal tercihlerde hem rol model olarak hem de fikir paylaşımı ile kişileri etkilemesi mümkün ise, aynı durum yabancı savaşçı olmayı tercih etmekte ya da radikal örgütlere katılmakta da söz konusu olabilmektedir.

1.6.Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı İşgali ve Günümüz Yabancı Savaşçı Olgusunun Ortaya Çıkması

Bosna-Hersek'teki yabancı savaşçı olgusunun ortaya çıkışını analiz edebilmek için öncelikle 1980'lerdeki Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalini ve Afgan direnişini ele almak gereklidir (Kohlmann, 2004: 3). Nitekim Bosna-Hersek'e gelen yabancı savaşçıların önemli bir kısmının Afganistan Savaşı'na da yabancı savaşçı olarak katıldığı ve Afganistan Savaşı ile yabancı savaşçı olgusunun yeni bir boyut kazandığı hesaba katıldığında, Bosna-Hersek'teki yabancı savaşçı akımı ile Afganistan'daki yabancı savaşçı akımı arasındaki bağlantıyı ortaya koymak önem kazanmaktadır.

1.6.1.Afganistan Savaşı ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan Müdahalesi

Afganistan'da 1973 yılında iktidara gelen Cumhurbaşkanı Muhammed Davud'un 1970'lerdeki Sovyetler Birliği hegemonyasından uzaklaşma ve Batı Bloğuna yanaşma yönündeki politikaları Moskova'yı rahatsız etmiştir. Bunun zerine Sovyetler Birliği'nin baskısı ile 1965 yılında iki fraksiyona bölünen Komunist Afganistan Demokratik Halk Partisi 1977 yılında tekrar birleşmiş ve Muhammed Davud'a yönelik ihtilal hazırlığına girişmiştir. Davud'un keyfi ve baskıcı yönetimi, ülkede sol kesimden İşlami kesime geniş bir kitlenin tepkisini çekmesine yol aarak iktidarının sonunu getiren nedenlerden olmuştur. Nihayet, Sovyetler Birliği'nin de desteğiyle, Nisan 1978'te "Nisan Devrimi" olarak isimlendirilen ihtilal gerçeklemiş ve Muhammed Davud ihtilal sırasında öldürülmüş, Demokratik Halk Partisi iktidara gelmiş ve ülkenin yeni lideri Nur Muhammed Taraki olmuştur (Oğuz, 2001: 95- 107; Mohammadi, 2016: 73). 1979 yılında ise Hafizullah Emin en yakın arkadaşı olan Nur Mohammad Taraki'yi öldürerek cumhurbaşkanlığı görevini devralmıştır (Oğuz, 2001: 127). Bu siyasi gelişmeden rahatsız olan Sovyetler Birliği, Aralık 1979'da Afganistan'a askeri bir müdahalede bulunarak Sovyet yanlısı yönetimi deviren ve ABD yanlısı politikalar yürütmeye başlayan Emin'in yerine Babrak Karmal'ın ülkede yönetimi devralmasını sağlamıştır (Billard Jr, 2010: 25; Mohammadi, 2016: 73). Böylece, 28 Aralık 1979'da devrik Cumhurbaşkanı Hafizullah Emin'in öldürülmesi ile Afganistan artık Babrak

Karmal yönetiminde Sovyetler Birliği'nin kontrolünde bir ülke haline gelmiştir (Kohlmann, 2004: 4; Oğuz, 2001: 147).

Ülkedeki Komünist yönetime ve Sovyetler Birliği işgaline karşı tepki olarak ortaya çıkan ayaklanma, Sovyetler Birliği ordusuna karşı bir 'cihada', bir başka deyişle Sovyetler Birliği'ne karşı bir direniş hareketine dönüşmüştür (Oğuz, 2001: 169-186). Direniş başlarda yerel unsurlar tarafından yürütülmüş fakat daha sonra özellikle Arap coğrafyasından Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülen savaşa katılmak üzere gelen yabancı savaşçılarla birlikte uluslararası bir hal almıştır. Böylece, 1980'lerdeki Afganistan direnişi, günümüzde uluslararası ilişkiler literatüründe kullanılan anlamıyla yabancı savaşçılar olgusunun ortaya çıkmasına ve gelişmesine zemin hazırlamıştır (Mendelsohn, 2011: 190). Demir'in (2015: 2) de belirttiği gibi, Afganistan direnişine katılmak üzere bölgeye gelen yabancı savaşçılar, savaşın sonunda önemli bir savaş tecrübesi kazanmış, El-Kaide örgütünün ve daha genel anlamda 'küresel cihat' ağının çekirdek kadrosunu oluşturmuştur.

1.6.2. Yabancı Savaşçıların Afganistan'a Nüfuz Etmesi

Afganistan Savaşı, Sinkkonen'in (2015: 3) deyişimiyle "küresel cihat hareketinin beşiği" olması nedeniyle diğer yabancı savaşçı örneklerine göre özel bir önem teşkil etmektedir. Afganistan Savaşında ortaya çıkan yabancı savaşçı olgusunu tarihteki diğer yabancı savaşçı akımı örneklerinden ayıran en dikkat çekici özellik; tarihteki diğer örneklerde yabancı savaşçılar katıldıkları savaş sona erince ülkelerine dönmüş ve savaş öncesi eski işlerine/uğraşlarına devam etmişken, Afganistan'a gelen yabancı savaşçılar ise savaş sonunda "de-mobilize" olmayıp, Müslüman coğrafyada gerçekleşen diğer çatışma alanlarına geçiş yapmışlar (Malet, 2015; Sinkkonen, 2015: 3), yabancı savaşçılığı bir hayat tarzı haline getirmişlerdir. Bu nedenle Flores (2016: 43), yabancı savaşçılar olgusunun 1980'lerde Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali üzerine bölgeye gelen yabancı savaşçılar ile birlikte yeni bir boyut kazandığını ifade etmiştir.

Mendelsohn (2011: 190) ise, her ne kadar yabancı savaşçı olarak anılsalar da Afganistan'a gelen gönüllülerin 1980'lerin ortalarına kadar daha çok insani yardım ve

medya faaliyetleri, sağlık hizmetleri ve siyasi örgütlerde çalışmalar yürütmek gibi direnişe askeri olarak doğrudan katılmak yerine destekleyici çalışmalar yürüttüklerini öne sürmüştür. Mendelsohn, 1980'lerin ortalarında çatışmalara katıldıkları en aktif dönemlerinde dahi söz konusu yabancı savaşçıların sayılarının birkaç bini aşmadığını ve yerel Afgan unsurlar ile kıyaslandığında çatışmaların seyrine büyük bir etkilerinin olmadığını iddia etmiştir. Hegghammer da (2011: 85) benzer şekilde, Afganistan Savaşına 1980-1984 arasında bölgeye gelen Afgan-Arapların savaşçıdan ziyade Vehhabi ideolojiye sahip yardım kuruluşu mensupları olduklarını iddia etmiştir. Daha sonra Abdullah Azzam öncülüğünde kümelenen Afgan-Araplar ise bölgeye yabancı savaşçı olarak, çatışmalara katılmak üzere gelmişlerdir (Hegghammer, 2011: 87). Afganistan'daki direnişe dahil olan bu yabancı savaşçılar, savaşın ardından El-Kaide çatısı altında başlatılan küresel çapta 'cihat' hareketinin bir parçası olmuşlardır (Roy, 2003: 172). Böylece Afganistan Savaşı ile başlayan süreç daha sonra Bosna-Hersek, Çeçenistan, Keşmir, Kosova ve son dönemde Suriye ve Irak'ta da devam etmiş, Caşın'ın (2008: 616-617) "Trans-nasyonal Terör" olarak ifade ettiği, ulus-ötesi bir hareket biçiminde dünyanın çeşitli coğrafyalarındaki savaşlara dahil olan bir militan ordusu oluşmuştur.

Bakker ve Singleton (2016: 11), Afganistan Savaşı'na çoğunluğu Arap ülkelerinden olmak üzere yaklaşık 20 bin yabancı savaşcının katıldığını iddia etmektedir. Bu yabancı savaşçılar arasında Afgan olmayan fakat gönüllü/yabancı savaşçı olarak bölgeye gelmeleriyle daha sonra kendilerine "Afgan-Araplar" denilmeye başlanan ve El-Kaide örgütünün öncülü olan grup, Pakistan'ın Peşaver kentinde kurulan kamplarda konuşlanmıştırdır (Mohammadi, 2016: 70; Oğuz, 2001: 219). Bu grubun yanı sıra ilginç şekilde, Wright'ın (2006: 109) "tatil savaşçıları" (*holiday fighters*) olarak adlandırdığı, tatillerini bir macera ile geçirmek için, olağan hayatlarına heyecan katmak için ve/veya sadece merak ettikleri için Afganistan'a gelenler de söz konusu olmuştur. Wright (2006: 105-106), Afgan-Arapların genellikle kendi ülkelerinde istenmeyen ve fanatik/radikal olarak damgalanan kişiler olduklarını ileri sürmüştür. Bu nedenle bu kişilerin büyük kısmının yabancı savaşçı olarak Afganistan'a gittikten sonra ülkelere dönememeleri şaşırtıcı değildir.

1980'lerin başında Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülen Afgan direnişine dahil olan Abdullah Azzam, savaşa katılmak üzere Afganistan'a gelen yabancı savaşçıları organize eden en önemli isimlerdendir (Malet, 2010: 105). İlk önce Kuran ve Arapça dersleri vermek üzere, İlahiyatçı bir öğretim üyesi olarak 1981'de Pakistan'daki Uluslararası İslamabad İslam Üniversitesi'ne gelen Azzam (Wright, 2006: 95; Büyükkara, 2016: 60-61), daha sonra Pakistan'ın Peşaver kentine gelmiş ve burada Mektep el Hidamat'ı (Mücahitler Hizmet Ofisi) kurarak bölgeye savaşmaya gelen yabancı savaşçıları örgütlemeye ve bu kuruluş vasıtasıyla Afganistan'a gelecek yeni gönüllü savaşçıları Afganistan'a ulaştırmaya, onların ihtiyaçlarını karşılamaya başlamıştır (Kohlmann, 2004: 4-5; Roy, 2003: 172; Büyükkara, 2016: 60-61). Abdullah Azzam aynı zamanda Sovyet işgaline karşı direnişe katılmak üzere Afganistan'a gelen yabancı savaşçıların en önemli ideolojik lideri olmuş, Arap dünyasından gelen ve daha sonra Afgan-Araplar olarak anılacak olan yabancı savaşçılara finansal desteği de organize etmiştir. 1984'te tüm Müslümanları Afganistan cihadına katılmaya çağırarak bir fetva yayınlayan Azzam ayrıca, Usame Bin Ladin'in ve El-Kaide'nin kurucu kadrosunda yer alacak diğer isimlerin Afganistan'a gelip Sovyetler Birliği'ne karşı verilen mücadeleye katılmasına etki etmiştir (Wright, 2006: 95; Büyükkara, 2016: 60-61).

Büyükkara (2016: 60-61), Azzam'ın Afganistan'daki Rus işgaline karşı başlatılan mücadele üzerinden İslam ümmeti dayanışması ve cihat şuuru oluşturmak istediğini, fakat Usame Bin Ladin'in Azzam'ın yüklediği bu anlamı değişikliğe uğrattığını ileri sürmüştür. Böylece Ladin özellikle 1998 tarihli meşhur 'küresel cihat fetvası' (Federation of American Scientists, 31.07.2017) ile Azzam'ın desteklediği cihat ve gönüllü savaşçılık anlayışını 'küresel cihat' olarak yeniden formülize ederek tüm dünyada ABD, İsrail ve müttefiklerine karşı terör yöntemlerini de içeren bir mücadele başlattıklarını ilan etmiştir.

Küresel cihat hareketinin en önemli isimlerinden birisi olan Usame Bin Ladin, 1957'de Suudi Arabistan'ın önde gelen inşaat şirketlerinden birinin sahibi zengin bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiştir (Oğuz, 2001: 18). Daha sonra Cidde King Abdülaziz Üniversitesi'nde ekonomi okuyan Ladin, bu üniversitede ders veren ve daha sonra

Ladin ile birlikte Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülecek direnişin başındaki isimlerden olacak Abdullah Azzam ile burada tanışmıştır.

Usame Bin Ladin, Sovyet-Afgan savaşının patlak vermesiyle, Sovyetler Birliği'nin işgaline karşı girişilen mücadeleye katılmak için 22 yaşında Afganistan'a gitmiştir. Böylece Ladin, 1980'lerin başından itibaren Afganistan'daki 'cihadın' içinde yer almaya başlamıştır (Kepel, 2006: 83). Bu tarihlerden itibaren söz konusu mücadeleye finansal destek sağlamaya başlayan Ladin, aynı zamanda getirdiği inşaat malzemeleri ile Afganistan dağlarına mağaralar, tüneller, hastaneler ve depolar inşa edilmesini sağlamıştır. Tüm bu faaliyetleri bölgedeki savaşçılar arasında Ladin'in prestijini artırmıştır (Şen, 2011: 54-55; Lia, 2007: 71).

Ladin 1984 yılında Abdullah Azzam'ın liderlik ettiği Afgan-Arap grubuna katılmıştır (Oğuz, 2001: 19). Abdullah Azzam'ın 1989'da suikaste uğramasının ardından ise söz konusu grubun lideri konumuna gelmiştir (Kohlmann, 2004: 11). Bunun ardından Ladin, Afganistan'a kitleler halinde gelen yabancı savaşçılardan dünyada pek çok ülkede terör eylemleri gerçekleştirecek ve 'küresel cihat' akımının parçası olacak kadroları oluşturmuştur. Nitekim Sovyetler Birliği'ne karşı Afganistan Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasının ardından Ladin liderliğinde Bosna, Çeçenistan ve Somali gibi dünyanın çeşitli yerlerinde yeni 'cihat' sahalarında savaşacak gönüllü savaşçılar için bir çatı örgüt oluşturmuş (Oğuz, 2001: 20), bu örgüt daha sonra Arapça'da "temel, üs, karargah" anlamına gelen El-Kaide (Büyükkara, 2014: 514-515) olarak adlandırılmıştır.

El-Kaide örgütünün felsefi ve ideolojik temellerinin oluşturulmasında ön plana çıkan bir diğer isim Mısırlı Eymen El Zevahiri'dir (Şen, 2011: 55; Caşın, 2008: 622). Zevahiri, Mısırlı İslami cihadın liderlerinden olmasının yanı sıra, 'küresel cihat' anlayışının da teorisyenlerindedir (Mohammadi, 2016: 70). 1979-1989 yılları arasında Sovyetler Birliği'ne karşı gerçekleştirilen mücadele sürecinde El-Kaide'nin ideolojik arka planını oluşturmaya başlayan Zevahiri, Ladin'in söz konusu hareketin lideri konumuna geldiği dönemde örgütün ikinci adamı olarak çalışmalarını yürütmüştür (Caşın, 2008: 622). Böylece Ladin ile Zevahiri, 1988-1990 yılları arasında Afganistan'daki kamplarda El-

Kaide örgütünün altyapısını oluşturmuşlardır. İlk adı, “Yahudi ve Haçlılarla Savaş için Dünya İslam Cephesi” olarak belirlenen örgütün varlığı, 23 Şubat 1998 tarihinde dünya kamuoyuna ilan edilmiştir (Şen, 2011: 57-58).

Afganistan’da Sovyetler Birliği’ne karşı verilen mücadelenin sona ermesiyle birlikte bölgeye savaşmaya gelenlerin bir kısmı ülkelerine geri dönmüştür. Ladin de bu şekilde savaşın bitimiyle ülkesi Suudi Arabistan’a geri dönmüştür. Ülkesine döndükten sonra Suudi rejiminin politikalarını eleştirmeye başlayan Ladin, bunun sonucunda ülkeden sürgün edilmiş ve vatandaşlıktan çıkarılmıştır (Şen, 2011: 52). Ladin’in sürgün edilmesine neden olan eleştirilerinin başında Suudi Arabistan’a ABD askerlerinin yerleşmesi gelmiştir (Şen, 2011: 56; Caşın, 2008: 624).

Ladin 23 Ağustos 1996’da Taliban’ın koruması altında bulunduğu yeni sığınağı Afganistan’dan, ABD, İsrail ve bu ülkelerin müttefiklerine karşı bir savaş deklarasyonu yayınlamıştır (Kepel, 2006: 90). “Amerikalıların İki Kutsal Mekânı İşgaline Karşı Savaş İlanı” (*Declaration of War against the Americans Occupying the Land of the Two Holy Places*) ismiyle yayınlanan fetvada ABD’nin dünyanın pek çok ülkesinde giriştiği aktiviteler ve işgal faaliyetleri eleştirilmiştir (Masaryk University, 31.07.2017).

23 Şubat 1998 yılında bu kez Ladin, Zevahiri ve dünyadaki çeşitli radikal gruplar tarafından imzalanan ikinci bir deklarasyon yayınlanmıştır. Bu deklarasyon ile “Haçlılara ve Yahudilere karşı Dünya İslam Cephesinin” kurulduğu ilan edilmiştir. Ladin, El-Kaide’nin temelini oluşturan söz konusu oluşumun lideri olarak belirlenmiştir. 1996 yılında yayınlanan fetvadan farklı olarak bu kez ‘küresel cihat’ hedefi daha net yansıtılmış, Batı’nın hegemonyasındaki dünya düzenine ve bu düzenin patronu konumundaki ABD ve müttefiklerine karşı savaş ilan edilmiştir (Şen, 2011: 55-56). Bu savaş ilanının en çarpıcı yönü ise sivil veya asker ayrımı yapmadan Amerikalılar ve Yahudilerin dünyanın herhangi bir yerinde saldırıya uğrayabileceği tehdidini içermesidir (Kepel, 2006: 90). Bu deklarasyondan kısa bir süre sonra gerçekleştirilen bir röportajda Ladin, Amerikalıların dünyadaki en büyük teröristler olduklarını ileri sürmüş, herhangi bir Amerikalıyı öldürmenin her Müslüman için kişisel bir görev olduğunu iddia etmiştir (Caşın, 2008: 623).

Ladin'in "Haçlı-Siyonist ittifakına karşı" küresel bir savaşı ilan ettiği 1996 ve 1998 fetvaları militan cihatçı hareketin yerel ve bölgesel düzeyden 'küresel cihat' söylemine geçişinin başlangıcı olarak gösterilebilir. Bu fetvalar ile El-Kaide özellikle ABD'nin askeri ya da sivil unsurlarını dünyanın herhangi bir yerinde hedef alabileceğini ilan etmiştir (Lia, 2007: 75; Büyükkara, 2004: 218-219).

Roy'a (2003: 23) göre, Ladin'in etrafında oluşan grup, geleneksel İslam anlayışında kabul görmeyen intihar/canlı bomba eylemi ve uçak kaçırmaya gibi yöntemleri benimsemesiyle esasında gelenekten kopuk, "yeni" bir anlayışa sahiptir. Roy (2003: 124-129) bu nedenle bu grubu "yeni-fundamentalistler" olarak adlandırmaktadır.

Roy'un (2003: 174-176) yabancı savaşçılarda "Bin Ladin kuşağı" olarak adlandırdığı birinci kuşak, genel itibariyle Ortadoğu kökenli ve İslamcı örgütlerde siyasi geçmişi olan kişilerden oluşmuştur. 1990'ların başında ortaya çıkan ikinci kuşak yabancı savaşçılar ise siyasi ya da militan geçmişleri olmayan, Batı ülkelerinden çıkmış, ailelerinden, anavatanlarından ve yabancı savaşçı olarak gittikleri ülkelere koparak "köksüzleşmiş" gençlerden oluşmaktadır.

Roy (2003: 187), Ladin'in liderliğinde gelişen hareketin başarısızlığa uğradığını iddia etmiştir. Örgütlü bir siyasi partisi olmayan, toplumsal tabanı bulunmayan, öğrenci, kadın, gençlik dernekleri, sendikalar gibi oluşumlara sahip olmayan, geleceğe yönelik kapsamlı bir stratejisi olmayan, mesihçi ve intihara yönelik bir oluşum olan El-Kaide, zamanla etkisini ve gücünü kaybetmiştir. Günümüzde El-Kaide benzeri bir örgüt olarak ortaya çıkan DAESH ise, toplumsal taban ve örgütsel yapı olarak El-Kaide'den daha kapsamlı bir örgütsel yapı ortaya koymuştur. El-Kaide'den farklı olarak kendisini devlet olarak ilan eden DAESH gerek medya etkinliği gerek kurumsal yapı anlamında El-Kaide'ye göre daha başarılı olmuş, daha büyük bir kitleyi saflarına çekmeyi başarmıştır. Gerges (2014: 339), DAESH'in Ebubekir Bağdadi liderliğinde El-Kaide'nin kurulduğu dönemden beri yaklaşık 20 yılda oluşturamadığı çapta bir sosyal hareketi 5 yıldan az bir sürede meydana getirmeyi başardığını ifade etmiştir.

2 Mayıs 2011 tarihinde ABD Başkanı Barack Obama tarafından, silahlı çatışma sonucu Pakistan'da öldürüldüğü açıklanan Ladin (Şen, 2011: 56), Sovyetler Birliğinin işgaline karşı Afganistan'a gelen yabancı savaşçılardan bir 'küresel cihat' örgütü kadrosu oluşturmayı başarmıştır. Günümüzde bu kez bir başka 'küresel cihat' örgütü olan DAESH ile birlikte yeni ve daha büyük boyutta bir yabancı savaşçı akımı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Ladin'in liderliğinde kurulan El-Kaide örgütü, DAESH'in öncülü olma özelliğini taşımaktadır.

Sovyetler Birliği'ne karşı verilen mücadelenin başarıya ulaşması ve 1989 yılında Moskova'nın Afganistan'dan çekilme kararı almasının ardından, ülkede iyi silahlanmış ve savaş tecrübesi kazanmış, sayıları yaklaşık 35 bin civarında olan bir yabancı savaşçı ordusu oluşmuştur (Oğuz, 2001: 19; Büyükkara, 2016: 60-61). Bunlardan bir kısmı ülkelerine dönmüşler, diğer bir kısmı Bosna, Çeçenistan, Kosova gibi yeni mücadele alanlarına veya Cezayir ve Somali gibi iç savaşın yaşandığı ülkelere gitmişlerdir. Önemli sayıda bir kesim ise Afganistan'da kalmıştır. Afganistan'da kalmayı tercih eden grup, Ladin liderliğinde kurulan El-Kaide örgütünün kadrolarını oluşturmuştur (Büyükkara, 2016: 60-61). El-Kaide'nin ilk kadrolarını oluşturan söz konusu grup, kazandığı askeri yetenekler ve savaş tecrübeleri nedeniyle savaş sonrasında Suudi Arabistan, Yemen, Irak, Suriye, Mısır, Libya, Tunus, Cezayir gibi totaliter rejimler tarafından tehdit unsuru olarak algılanmış, bu nedenle adı geçen ülkelere geri dönebilme olasılıkları düşük olmuştur. Bu nedenle Afgan-Araplar olarak anılan bu grup Afganistan'da kalıp burayı 'küresel cihadın' üssü haline getirmiştir (Büyükkara, 2014: 514-515).

Öte yandan, Afganistan'daki kamplarda eğitim gören, savaş tecrübesi kazanan ve savaştan sonra bölgeden ayrılıp yeni savaş sahalarına yönelen on binlerce militan, altmıştan fazla ülkeye yayılarak 'küresel cihat' ağının temellerini atmıştır (Şen, 2011: 59). Afganistan tecrübesinin radikalleştirdiği ve savaşçı yeteneklerini geliştirdiği bu militanlar, bu özellikleri ile gittikleri ülkelere radikal fikirleri ve yöntemleri götürmüşlerdir (Mohammadi, 2016: 70). Böylece Afganistan Savaşı ile ortaya çıkan Arap-Afgan hareketi, özellikle 11 Eylül saldırıları ile adından söz ettirecek olan 'küresel cihat' hareketine dönüşmüştür.

Afganistan'daki savaştan sonra El-Kaide, kendi ülkelerine dönen militanların bağlantı kurdukları ve El-Kaide'nin eylemlerinden etkilenen çok sayıda farklı grup için şemsiye bir örgüt görevi üstlenmiştir. Mısır'daki "İslami Cihat", Özbekistan "İslami Hareketi", Filipinler'de "Ebu Seyyaf", Cezayir "Silahlı İslami Grubu", Doğu Afrika'da "İslami Birlik", Irak'ta "Ensar el İslam" ve diğer gruplar, Keşmir'de birçok grup, Endonezya'da Cemaati İslami, El-Kaide ile ilişkili gruplara örnek verilebilir. Fakat bu gruplar ile El-Kaide arasında sıkı bir örgüt disiplininin ziyade, lojistik ve teknik destek gibi konularda aralarında bağlantılar olduğu tahmin edilmektedir (Şen, 2011: 58-59).

El-Kaide örgütü, mali kaynak ve eleman temini ihtiyacını, hayır kurumu, insan hakları grupları, insancıl organizasyonlar, toplum merkezleri ve dini kuruluşlar aracılığı ile sağlarken, başta Afganistan'daki savaş olmak üzere, daha sonra 1990'larda Keşmir, Çeçenistan, Bosna, Kosova ve ABD'nin müdahalesinden sonra yeni bir 'cihat' alanı olarak ortaya çıkan Irak gibi bölgelerdeki savaşçılardan da örgüte katılımlar olmuştur (Şen, 2011: 111-112). Böylece El-Kaide 'cihat sahalarına' hem eleman göndermiş hem de bu bölgelerden örgüte eleman kazanmıştır. Egerton (2011: 1-2), son dönemde El-Kaide'nin yerini, kendi kendine organize olan, El-Kaide tarzı örgütlerden ilham alan fakat bu tip örgütlerle emir-komuta ilişkisi taşımayan nispeten bağımsız grupların almaya başladığını ileri sürmüştür.

1.6.3.ABD ve Körfez Ülkelerinin Ladin, El-Kaide ve Yabancı Savaşçılara Desteği

Terörün ve teröristin tanımı ve terörizmle mücadele konusunda, bunun yanında kimin yabancı savaşçı, kimin terörist ya da özgürlük savaşçısı olduğunu belirleme konusunda devletler ulusal çıkarları bağlamında hareket etmektedirler. Buna göre, her ülke kendi ulusal çıkarlarına göre bir terör tanımı yapmakta, bu durum genel kabul gören bir terör tanımını ve terörle küresel iş birliği içerisinde mücadeleyi zorlaştırmaktadır (Şen, 2011: 12). Bu bağlamda Ertürk (2010: 86-87) Chomsky'e atıfla, terörün bir görünüşünün bir de gerçek yüzünün bulunduğunu aktarmıştır. Böylece terörün objektif bir gerçeklik olarak var olmasının yanında, uyguladığı politikaları meşrulaştırabilmek için devletler tarafından icat edilmesi boyutu da göz önüne alınmalıdır.

ABD'nin başlattığı teröre karşı savaşta ve bu savaşa destek veren ülkelerde terör olgusuna çıkarlar temelinde yaklaşımı gözlemek mümkündür. Örneğin bu mücadelede ABD'yi destekleyen Rusya Federasyonu, terörizmle mücadeleyi Çeçenistan'daki ayrılıkçı hareketle mücadele olarak ele alarak bu bölgeye yönelik müdahalesini artırırken bunu dünya kamuoyuna 'küresel terörle mücadele' olarak sunmaya başlamıştır. Rusya Federasyonu bu politikası ile Çeçenistan konusundaki ABD ve AB baskısını azaltma imkânı bulmuştur. Çin ise teröre karşı mücadele söylemini Müslüman Uygurlara karşı politikalarını meşrulaştırmak için kullanmıştır. Sonuç olarak, Rusya Federasyonu, Çin, Pakistan, Hindistan gibi kendi içerisinde 'terör' bağlamına oturtulmaya müsait sorunları olan ülkeler, ABD'nin başlattığı küresel terörle mücadeleye desteklerini sunmuşlardır (Çiftçi, 2009: 210). Böylece kendi iç sorunlarına müdahaleleri terörle mücadeleye destek bağlamında meşrulaştırarak, bu müdahaleleri ile ilgili insan hakları ihlalleri gibi uluslararası kamuoyundan gelen tepkileri azaltabilmişlerdir.

Terörün ve teröristlerin söz konusu şekilde subjektif değerlendirilmesi ve ulusal çıkarlar bağlamında ele alınması durumu/sorunu ABD için de geçerlidir. 1970'lerin sonunda Afganistan'da Sovyetler Birliği'nin güdümünde bir Komünist rejim oluşturulduğu, İran'da 1979 devrimi ile Batı yanlısı Şah rejiminin devrilip yerine ABD karşıtı İran İslam Devleti'nin kurulduğu, Irak'ta Saddam Hüseyin yönetimindeki Baas rejiminin Sovyetler Birliği tarafından güçlü bir şekilde desteklendiği ve Suriye, Yemen, Etiyopya gibi ülkelerde Moskova yönetiminin nüfuzunun hâkim olduğu bir konjonktür, ABD'nin stratejik çıkarlarına aykırı olmuştur. Bu şartlar altında 1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a askeri müdahalede bulunması üzerine ABD, çoğunlukla gizli yöntemler ile Afganistan'daki 'mücahitlere' yardımda bulunarak Sovyetler Birliği'ni zor durumda bırakmak istemiştir. Böylece Soğuk Savaş'ın "yumuşama" dönemi sona ermiş, ABD ve Sovyetler Birliği arasında özellikle Asya bölgesi üzerinde rekabet tekrar alevlenmiştir. ABD Soğuk Savaş rekabetinin kızıştığı bu çatışma alanında Sovyetler Birliği'ne karşı 'İslamcı mücahitler' kozunu oynamıştır (Billard Jr, 2010: 25-28; Oğuz, 2001: 19).

Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan grupların desteklenmesine Carter döneminde başlanmış ve Reagan döneminde bu grupların eğitilmesi, silahlandırılması ve bu

gruplara finansal destek sağlanması daha yüksek bir seviyeye çıkarılmıştır. Reagan yönetimi Sovyetler Birliği tehdidine karşı Afganistan ve Pakistan'daki yerel unsurları harekete geçirip destekleme yönündeki Carter Doktrinini devam ettirmiş ve yoğunlaştırmış, böylece ABD Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı bölgedeki yerel unsurlar ve yabancı savaşçılar üzerinden bir vekalet savaşı (*proxy war*) yürütmüştür (Flores, 2016: 43; Demir, 2015: 2). Bu doğrultuda, Reagan yönetiminin henüz ilk yılında, "Afganistan projesi" için ayrılan CIA bütçesi iki katına çıkarılmıştır (Billard Jr., 2010: 30). Oğuz (2001: 190), Afganistan Savaşının ilk beş yılında ABD'nin Afgan mücahitlerine 600 milyon dolarlık silah yardımında bulunduğunu, 1986 yılında ABD Kongresi tarafından Afgan mücahitlere 470 milyon dolar ayrıldığını ve bunlara ek olarak Beyaz Saray'ın 300 milyon dolarlık bir yardımı da taahhüt ettiğini iddia etmiştir.

1985'te Reagan'ın 166. kararından (Federation of American Scientists, 13.07.2017) hareketle Afgan 'mücahitlere' yardımlar artırılmıştır. Bu bağlamda 'mücahitlere' gizli iletişim ağı, Sovyetler Birliği hedeflerinin uydu keşif verileri, askeri operasyonlar için uydu istihbaratına dayalı planlar, sofistike gerilla saldırılarında kullanmak üzere C-4 patlayıcı düzenekleri, uzun menzilli keskin nişancı tüfekleri, anti-tank füzeleri, Stinger füzeleri ve diğer birtakım silahlar sağlanmıştır (Oğuz, 2001: 194). Sonuç olarak ABD II. Dünya Savaşı'ndan beri gerçekleştirilen en geniş çaplı gizli eylem planı ile, 1980'ler boyunca mücahitleri istihbarat paylaşımları ile ve 2 milyar doların üzerinde bir tutarda silah ve para yardımı ile desteklemiştir. CIA bu dönemde Pakistan'da mücahitler için güvenli iletişim, gerilla savaşı, kentsel sabotaj ve ağır silahlar kullanma ile ilgili eğitim kampları kurulmasına da yardım etmiştir (Coll, 1992). Bununla birlikte Pakistan İstihbarat servisi ISI (*Inter-Services Intelligence*), dağlık Afganistan-Pakistan sınırı boyunca silahların mücahitlere ulaştırılmasında ve mücahitlere mali ve askeri yardım sağlanmasında önemli rol oynamıştır (Billard Jr, 2010: 29). CIA tarafından temin edilen silahlar, Pakistan istihbaratı aracılığıyla Karaçi üzerinden yabancı savaşçılara ulaştırılmıştır. Savaş sona erdikten sonra bu silahlar yabancı savaşçıların elinde kalmış, daha sonra farklı coğrafyalardaki sayısız çatışmada kullanılmıştır (Ertürk, 2010: 86).

ABD'nin Afganistan'daki yabancı savaşçıları destekleme politikasına Pakistan'ın yanı sıra Körfez ülkeleri de katılmıştır. Bu dönemde başta Suudi Arabistan olmak üzere

petrol zengini Arap ülkelerinden Afganistan'daki mücahitlere Pakistan kanalıyla para ve silah yardımı yapılmıştır (Kohlmann, 2004: 4). Coll (1992), bu dönemde Suudi Arabistan'ın, ABD'nin mücahitlere sağladığı desteğin finansal sponsoru olduğunu ileri sürmüştür.

Ladin Afganistan savaşında bölgeye 'cihada' gelen gruplara liderlik ederken ve bölgede kendi kamplarını kurup kendi kişisel servetini dahi buradaki mücadeleye aktarırken ABD ve Suudi Arabistan tarafından bu faaliyetleri nedeniyle takdir görmüştür (Şen, 2011: 55; Kepel, 2006: 83). Ladin'in oluşturduğu söz konusu kamplara destek sağlanmasının yanı sıra ABD tarafından Azzam tarafından kurulan Mektep el Hidamat'a milyonlarca dolarlık yardım sağlanmıştır (Şen, 2011: 54-55; Oğuz, 2001: 19). Zira o dönemlerde ABD için Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı verilen mücadele "makul cihat" (*good jihad*) olarak görülmüştür. Nitekim Reagan bu mücadeleyi yürüten yabancı savaşçıları "özgürlük savaşçıları" olarak değerlendirmiştir (Billard Jr, 2010: 29). ABD ilginç bir şekilde, İran'daki devrimci İslam'ı ve Mısır, Lübnan ve başka ülkelerdeki 'cihatçı' gruplar tarafından tehdit edilmesine rağmen Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan gruplara destek vermiş, CIA bu gruplara danışmanlık hizmeti vermiş ve ABD bu savaşçılara önemli miktarda para aktarmıştır (Esposito, 2002: 10-11).

Sonuç olarak, 1980'lerde 'Mücahitler' denilen isyancı grup ittifakı, ABD'nin silah ve eğitim yardımını arkasına alarak Sovyet güçlerine karşı savaşmış (Bahmanyar, 2004: 10), Savaşın faturası ise silahlarla donatılmış ve eğitilmiş bir yabancı savaşçı ordusu olmuştur (Coll, 1992; Şen, 2011: 68). Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı mücadele verirken henüz küresel çapta bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkmayan 'cihatçı' gruplar, silahlar ve mali kaynaklar ile donatılmalarının neticesinde küresel bir sorun haline gelecek potansiyele sahip olmuşlardır (Mohammadi, 2016, 67-68). ABD'nin Soğuk Savaş şartlarında bir denge unsuru olarak görüp desteklediği savaşçılar, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından savaş tecrübesi kazanmış ve silahlarla donatılmış şekilde dünyanın dört bir yanına dağılmıştır (Bodur, 2005: 71; Barlett ve Steele, 2003; Ertürk, 2010: 86). Böylece günümüzde küresel bir güvenlik sorunu olarak görülen, Balkanlarda ve Bosna-Hersek dahil dünyanın pek çok bölgesindeki

çatışmalarda etkisini gösteren ‘küresel cihat’ ve bununla bağlantılı olarak yabancı savaşçı akımının ortaya çıkmasında ve küresel bir sorun haline gelmesinde ABD başta olmak üzere uluslararası aktörlerin politikalarının rolü yadsınamaz (Mohammadi, 2016: 70-72).

1980’lerde Sovyetler Birliği’ne karşı ABD tarafından yetiştirilen ve Afgan direnişinde yer alan militanlar, 11 Eylül saldırıları ile tüm dünyayı şok eden bir şekilde bu kez düşman olarak ABD’yi ve genel anlamda Batı’yı seçmiştir. Böylece ABD’nin Soğuk Savaş dinamiklerinde çıkarları gereği Sovyetler Birliği’ne karşı desteklediği militanlar, bu defa kendisinin var olmasını sağlayan gücü düşman olarak belirlemiştir (Caşın, 2008: 616).

11 Eylül saldırıları ile ABD küresel çapta ‘teröre karşı savaş’ ilan etmiş, yeni düşmanı olarak ‘İslami terörü’ belirlemiştir. Bu noktada Roy (2003: 170), tek kutuplu düzenin uluslararası sistemde hâkim olması, bir başka deyişle ABD için Komünizm tehlikesinin ortadan kalkması ve sistemde ABD hegemonyasının ortaya çıkmasıyla yabancı savaşçı fenomeninin ve radikal hareketlerin yayılması arasında bir paralelliğe dikkat çekmektedir.

ABD’de 11 Eylül saldırılarının ardından Bush yönetiminin politikalarına etki etmeye başlayan ve ABD dış politikasında belirleyici bir rol oynayan şahinler kanadı, ABD’nin “emperyal” bir güç olarak hareket etmesi gerektiği, aksi halde, gücünü küresel ölçekte kullanmayan ABD’nin marjinalleşeceği fikrine sahip olmuştur (Wallerstein, 2004: 27). Soğuk Savaş sonrası döneme bu bağlamda baktığımızda, SSCB ve Komünizmin çöküşü ABD’yi düşmansız bırakmış, böylece Soğuk Savaş döneminde kendisini ‘Kötülük İmparatorluğu’na karşı ‘Özgür Dünyanın’ lideri olarak tanımlayan ABD’nin 21.yüzyılda küresel anlamda gücünü koruyabilmesi için bu gücü kullanabileceği bir küresel düşmana ihtiyacı olmuştur (Çiftçi, 2009: 214). Bu düşman ihtiyacını, başta Usame Bin Ladin ve El-Kaide örgütü olmak üzere ABD’nin Soğuk Savaş döneminde desteklediği gruplar karşılamaya başlamıştır. Nitekim Dinçyürek (2005), küresel terör tehdidinin aynı zamanda bir küresel egemenlik projesi olduğunu ve ABD’nin bu tehdit üzerinden kendi egemenliğini yeniden ürettiğini iddia etmektedir. Böylece ABD’nin

bölgedeki saldırgan politikaları küresel terör tehdidine karşı verilen mücadele şeklinde sunularak uluslararası kamuoyundan tepki çekmek bir yana, destek dahi görebilmiştir (Ertürk, 2010: 86).

1.7.Suriye ve Irak Bağlamında Günümüzde Yabancı Savaşçılar

1980'lerdeki Afganistan savaşından sonra yabancı savaşçı fenomeni Bosna, Keşmir, Kosova, Çeçenistan, Somali gibi çeşitli bölgelerde tekrar ortaya çıksa da bu çatışmalara katılan yabancı savaşçı sayıları Afganistan'dakine oranla oldukça düşük olmuştur (Bakker ve Singleton, 2016: 12). Bununla birlikte, 2011'de Arap Baharı'nın ardından Suriye ve Irak'ta patlak veren çatışmalarla birlikte yabancı savaşçı fenomeni tekrar gündeme gelmiştir. Bakker ve Singleton (2016: 10), 2011'den sonra Suriye ve Irak'taki çatışmalara katılmak üzere gelen yabancı savaşçıların sayılarının çokluğunun, yabancı savaşçı olgusunu, devletlerin ulusal güvenliğini ve genel anlamda uluslararası güvenliği tehdit eden bir küresel sorun olarak tekrar gündeme taşıdığını ifade etmiştir. Küreselleşmeyle birlikte gelişen iletişim ve ulaşım teknolojilerinin de etkisiyle yabancı savaşçı olgusu son dönemlerde geçmişte olduğundan daha büyük boyutlarda ortaya çıkmaktadır (Strazzari, 2016: 54).

Suriye ve Irak'taki çatışmalara tarihte eşi görülmemiş bir yabancı savaşçı katılımı gerçekleşmiştir (Özer, 2016: 210). Yabancı savaşçı fenomeninin tarihte pek çok örnekleri olsa da günümüzde Suriye ve Irak savaşları ile birlikte bu bölgelere başlayan yabancı savaşçı akımının ulaştığı boyutta bir örneğe daha önce rastlanmamıştır (Global Center on Cooperative Security vd., 2014: 1). Sinkkonen (2015: 3) benzer şekilde, yabancı savaşçı fenomeninin yeni bir olgu olmadığını fakat DAESH terör örgütü ile birlikte yeni bir boyut kazandığını ileri sürmüştür. Günümüzde Suriye ve Irak'taki çatışmalara katılan yabancı savaşçıların sayısı, 1980'lerde Sovyetler Birliği'ne karşı Afganistan'a ve 2000'li yıllarda ABD'nin işgaline karşı Irak'a gelen yabancı savaşçıların sayısını şimdiden geride bırakmıştır (Zelin, 2013; Di Giovanni, 2013).

Suriye ve Irak'taki çatışmalara katılan yabancı savaşçıların sayısı konusunda bir uzlaşma bulunmamakta, çeşitli kaynaklardan farklı veriler ortaya konulmaktadır (Yalçınkaya,

2015b: 34). ABD İç Güvenlik Komitesi'nin (US Homeland Security Committee, 20.07.2017) 2015 yılı verilerine göre Suriye ve Irak'taki savaşa 100'den fazla ülkeden 25 bini aşkın yabancı savaşçı katılımı olmuştur. Benzer şekilde, BM uzmanlarının BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu verilere göre yaklaşık 100 ülkeden 25 bini aşkın yabancı savaşçı DAESH ve El-Kaide bağlantılı olarak Suriye ve Irak'taki çatışmalara dahil olmuştur (Nichols, 2015; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 06.06.2017). Bunun yanında bir diğer kaynağa göre (Global Center on Cooperative Security vd., 2014: 1), Suriye ve Irak savaşlarına 80'den fazla ülkeden 15 bini aşkın yabancı savaşçı katılmıştır. Yalçınkaya (2015b: 34) ise 2014 yılı itibariyle çeşitli kaynakların Suriye ve Irak'taki çatışmalara yaklaşık 15 bin yabancı savaşçının katılımı olduğu yönünde bilgi aktardığını ifade etmiştir. Murphy (2015) ve Neumann (2015) ise, günümüzde sadece Suriye'deki çatışmalara katılan yabancı savaşçıların sayısının 20 bini aştığı yönünde tahminler ortaya konulduğunu aktarmıştır.

Günümüzde Suriye ve Irak'taki çatışmalara katılan ikinci nesil yabancı savaşçılar gerek organizasyon gerekse askeri eğitim ve savaşma yetenekleri açısından 1980'lerde Afganistan, Bosna, Keşmir, Çeçenistan, Kosova gibi çatışma bölgelerinde savaş tecrübesi kazanan ve kamplarda önemli askeri eğitim alan birinci nesil yabancı savaşçılara kıyasla oldukça yetersiz durumdadır. Bu nedenle ikinci nesil yabancı savaşçılar Suriye ve Irak'taki çatışma bölgelerinde, askerî açıdan bir yeteneğe dayanmayan intihar saldırısı gibi eylemlerde kullanılmaktadırlar (Mendelsohn, 2011: 201). Watts (2008: 1), günümüzde yeni yabancı savaşçıların çatışma bölgelerine katılmasında iki yöntemin öne çıktığını belirtmiştir. Bunlardan birincisi, El-Kaide ve DAESH benzeri terör örgütlerinin propaganda faaliyetleri ile yeni yabancı savaşçılar edinmesi ve bu yeni savaşçıların çatışma bölgelerine gelişini ve çatışmalara dahil olmalarını organize etmesidir. İkinci yöntem ise, yabancı savaşçı olmaya karar vermiş kişilerin kendi imkanları ile çatışma bölgelerine gitmesidir. Birinci yöntemde yukarıdan aşağıya (Terör örgütünden-bireye) bir ilişki söz konusudur ve bu yöntem ile yabancı savaşçı olarak çatışmalara katılanların terör örgütleri ile bağlantısı vardır. Fakat ikinci yöntemde aşağıdan yukarıya bir ilişki söz konusudur ve bu yöntem ile yabancı savaşçı olanların bazıları daha sonra terör örgütlerine katılırken, terör örgütleri ile herhangi bir ilişkisi olmayanları da söz konusudur.

Dünyanın pek çok bölgesinden Suriye ve Irak'taki çatışmalara bireysel olarak katılımlar devam ettiği gibi, başta DAEŞ olmak üzere terör örgütlerine ve çeşitli gruplara katılmak üzere bölgeye gelenlerin de önü kesilememiştir. Devam eden bu süreçte gerek yabancı savaşçıların gerekse DAEŞ ve benzeri örgütlerin akıbetinin ne olacağını tahmin etmek oldukça güçtür. Fakat Bosna-Hersek için söz konusu olduğu gibi, söz konusu yabancı savaşçıların vatandaşı oldukları ülkelere geri döndükleri takdirde kendi ülkeleri için ve genel anlamda uluslararası toplum nezdinde güvenlik tehdidi olarak algılanmaları olası gözükmektedir. Bu nedenle, yabancı savaşçılarla ilgili gerek Bosna-Hersek özelinde gerekse küresel düzeyde güvenlik kaygılarının kısa vadede ortadan kalmasını beklemek güçtür.

BÖLÜM 2: 1990'LARDAN GÜNÜMÜZE BOSNA-HERSEK'TE YABANCI SAVAŞÇI OLGUSU

2.1.Bosna Savaşı ve Yabancı Savaşçıların Ülkeye Gelmesi

2.1.1.1992-1995 Bosna Savaşı

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, multi-etnik bir toplumsal yapıya sahip olan Yugoslavya da aynı kaderi paylaşmıştır. 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını ilan edip Yugoslavya'dan ayrılmasıyla ülkenin dağılma süreci başlamıştır. Bu dönemde, Yugoslavya'yı oluşturan altı federe devletten biri olan Bosna-Hersek de bağımsızlık yönünde adımlar atmaya başlamış ve 29 Şubat-1 Mart 1992 tarihleri arasında gerçekleştirilen bağımsızlık referandumu sonucunda 3 Mart 1992'de bağımsızlığını ilan etmiştir (Dalar, 2008: 95).

Bosna-Hersek 29 Şubat- 1 Mart 1992 tarihleri arasında gerçekleştirilen referandum sonucunda bağımsızlığın ilan edilmesinin üzerine ülkede ayrılıkçı bir politika izlemeye başlayan Bosnalı Sırp gruplar, Sırbistan ile birleşme amacına yönelik faaliyetler yürütmeye başlamış, bir taraftan da ülkede özerk bölgeler (*Srpska Autonomna Oblast*) ilan etmeye başlamıştır (Telibecirovic ve Colakovic, 2016: 11; Dalar, 2008: 95). Miloseviç liderliğindeki Sırbistan ise bu gruplara dolaylı olarak silahlandırarak destek sağlamıştır. Böylece siyasi alanda Radovan Karadzic'in askeri olarak ise Ratko Mladiç'in liderliğini üstlendiği bu paramiliter gruplar sivil Boşnak halkına yönelik saldırılar düzenlemeye başlamıştır. Söz konusu ayrılıkçı Sırp gruplar 27 Mart 1992'de Bosna içerisinde "Sırp Cumhuriyetini" (*Republika Srpska*) ilan etmişlerdir (Yenigün ve Hacıoğlu, 2010: 676).

Bosna-Hersek'in 1-15 Ekim 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilen nüfus sayımı verilerine göre 3 milyon 531 bin 159 olan nüfusunun %50,11'ini Boşnak, %30,78'ini Sırp ve %15,43'ünü Hırvat etnik grubu oluşturmaktadır (Census Of Population, Households And Dwellings In Bosnia And Herzegovina 2013 Final Results, 2016: 54). Ülkenin etnik ve dini farklılıklara sahip bu demografik yapısı milliyetçilik ideolojisi ve

etnik ve dini ayrışmayı körükleyen söylemler ile birleşerek savaşın önemli sebeplerinden olmuştur (Dalar, 2008: 96; Özkan, 2014: 73-74). Bununla birlikte, savaşın patlak vermesinde uluslararası sistemin yapısı ve Avrupalı devletlerin Yugoslavya'daki etnik krize karşı ortaya koydukları tavır ve politikaların da etkisinden söz etmek mümkündür. Bu bağlamda uluslararası toplum, etnik gerilimlerle yok olmaya başlayan Bosna-Hersek'in farklı etnik grupları içinde barındıran bütünlüğünü koruma konusunda isteksiz ve yetersiz bir tutum ortaya koymuştur (Özkan, 2014: 73; Lederer, 2005: 2).

Dalar (2008: 96), gerek Avrupa Ülkelerinin gerekse ABD'nin Bosna-Hersek'teki etnik ve dini ayrışmayı körükleyen ortamı değiştirmek üzere önemli bir çaba ortaya koymadıklarını ileri sürmüştür. Uluslararası toplumun ülkedeki etnik gerilimleri sona erdirmeye konusunda etkili ve caydırıcı adımlar atmaması özellikle militan Sırp kesimini cesaretlendirmiş, bu durum söz konusu kesim tarafından gerçekleştirilen, BM tarafından güvenli bölge ilan edilmiş Srebrenica'da yaşanan soykırım gibi insanlık suçlarını beraberinde getirmiştir. Buna ek olarak, göre başta Almanya olmak üzere AB ülkeleri tarafından Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan eden Slovenya ve Hırvatistan'a verilen siyasi destek, bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Bosna-Hersek'e gösterilmemiştir (Yenigün ve Hacıoğlu, 2010: 672; Dalar, 2008: 95). Üstelik bağımsızlık için referandum düzenlenmesi Bosna-Hersek'in uluslararası toplum tarafından tanınması için Avrupa Topluluğu'nun oluşturduğu Hakemlik Konseyi'nin talebi iken, referandum sonrası Bosna-Hersek'in yalnız bırakılması söz konusu olmuştur (Dalar, 2008: 95). Bunun sonucunda yalnızlığa hazır olmayan, eski Yugoslavya'nın askeri kapasitesinin büyük çoğunluğunu elinde bulunduran Sırbistan'ın ülkedeki ayrılıkçı Sırp hareketlerine destek sağlaması sonucu kendisini savunabilecek askeri ve ekonomik gücü bulunmayan Boşnaklar adeta bir felaket ile yüz yüze bırakılmıştır.

Bosna-Hersek'te henüz savaş başlamadan, ülkedeki etnik gruplar birbirleri hakkında güvenlik kaygıları duymaya başlamışlardır. Milliyetçi söylem tarafından da tırmandırılan bu güvensizlik ve korku ortamında taraflar birbirlerine karşı düşmanca tavır takınmışlardır. Bu dönemde Boşnaklar Sırbistanın Büyük Sırbistan ideali peşinde olduklarını iddia ederken, Sırbistan ise Boşnakları 'köktendinci' olmakla suçlamış,

Boşnaklarla savaşlarının esasında ‘köktendinci’ İslami gruplara karşı verilen bir savaş olduğunu, bu nedenle Batı dünyasının da kendilerini desteklemesi gerektiğini iddia etmiştir (Özkan, 2014: 72-74).

Yugoslavya’nın dağılma sürecinde patlak veren ilk savaş, 30 Haziran 1991’de ayrılık talebindeki Slovenya ile Sırp güçleri arasında gerçekleşmiştir. Savaşın başlamasından yaklaşık üç ay sonra 25 Eylül 1991’de BM Güvenlik Konseyi 713 sayılı kararını (Security Council Resolutions, 20.07.2017) yayınlamıştır (Yenigün ve Hacıoğlu, 2010: 676). Yugoslavya’ya silah ambargosu uygulanmasını öngören bu karar, Yugoslavya ordusunun silahlarını elinde bulunduran Sırp’lar karşısında kendini savunabilecek silah kapasitesine sahip olmayan, bu nedenle dışarıdan alacağı silahlara bağımlı olan Boşnakları oldukça olumsuz etkilemiştir (Yenigün ve Hacıoğlu, 2010: 679; İzzetbegoviç, 2014: 9). Bunun sonucunda 1992 yılında Bosna-Hersek’te savaşın patlak vermesiyle birlikte büyük bir insanlık trajedisi yaşanmış, 1992-1995 yılları arasında büyük çoğunluğu sivil yaklaşık 160 bin Boşnak bu savaşta hayatını kaybetmiştir. Boşnak nüfusun yaklaşık yarısına tekabül eden 1 milyona yakın Boşnak evlerini terk etmek zorunda kalmıştır (Dalar, 2008: 96).

Bosna’da silahsız bir halka karşı Yugoslavya ordusundan kalma güçlü bir askeri donanımına sahip olan Sırp’ların gerçekleştirdiği saldırılar, Batılı ülkeler ve kurumlar tarafından kınansa da bir sonuç getirmemiştir. Bu koşullar altında insanlık dışı muamele ve saldırılara maruz kalan Boşnak Müslümanlar, Müslüman dünyasının ilgisini çekmiştir. Böylece, savaşın başlamasıyla birlikte ülkedeki Boşnaklara yardım amacıyla ve Boşnakların saflarında savaşa katılmak amacıyla binlerce kişi bölgeye gelmiştir. Bu kişilerin arasında her ne kadar şiddet yöntemlerini benimseyen ve El-Kaide gibi terör örgütleri ile bağlantısı olan yabancı savaşçılar bulunsada herhangi bir radikal örgüt ile bağlantısı bulunmayan gönüllü savaşçılar da bu dönemde Bosna-Hersek’e gelmiştir. Bu nedenle söz konusu gönüllü savaşçılar ile radikal örgütler aracılığıyla bölgeye gelen yabancı savaşçıları bir tutmamak gereklidir (Kohlmann, 2004: 15-16).

2.1.2.Yabancı savaşçıların Bosna Savaşına Katılımı

Kızıl Ordu'nun Afganistan'dan çekilmesiyle yabancı savaşçılar kendilerine yeni 'cihat sahaları' aramaya başlamışlardır. Bu dönemde, yabancı savaşçıların bir kısmının kendi ülkeleri tarafından ülkelerine geri dönüşleri engellenince, bu savaşçılar gidecekleri ülkeleri olmayan, vatansız savaşçılar konumuna gelmişlerdir. Böylece Afganistan'daki savaştan sonra kendi ülkelerine de dönmeleri mümkün olmayan kimi yabancı savaşçılar, Keşmir, Bosna, Kosova, Çeçenistan gibi çatışma alanlarına gitmişlerdir (Wright, 2006: 163).

1990'ların başında Bosna-Hersek söz konusu yabancı savaşçılar için popüler bir cihat sahası haline gelmiştir. Ocak 1993'te Pakistan hükümetinin Afganistan'da savaşmış ve Pakistan'da konuşlanmış olan mücahitleri ülkeden sınır dışı etme yönünde adımlar atması ve söz konusu mücahitlerin kendi ülkelerine dönmeleri halinde tutuklanma ihtimallerinin söz konusu olması mücahitlerin yeni cihat sahaları aramasında etkili olmuştur. Tamda bu dönemde patlak veren Bosna savaşı yabancı savaşçılar için yeni hedef haline gelmiştir. Bunun üzerine 1992 yılından itibaren, Bosna-Hersek yabancı savaşçı akımının söz konusu olduğu yeni 'cihat sahası' olmuştur (Kohlmann, 2004: 11-16). Böylece 1992-1995 savaşında Boşnakların saflarında savaşmak üzere çoğu Arap ülkelerinden olmak üzere 1000 ile 2000 arasında yabancı savaşçı Bosna-Hersek'e gelmiştir (Hegghammer, 2011: 61; Orton, 2014; Mulholland, 2016).

Sovyetler Birliği'ne karşı zafer kazanılmasının ardından Afganistan'daki cihadın mücahitler arası çatışmalar ile dejenere olması, bir başka deyişle Sovyetler Birliği'ne karşı yan yana savaşan grupların savaştan sonra bu kez birbirleriyle güç mücadelesine girişmesi pek çok yabancı savaşçının Afganistan'ı terk edip yeni 'cihat sahaları' aramasında etkili olan bir diğer faktör olmuştur (Kohlmann, 2004: 23).

Yabancı savaşçıların Afganistan'dan sonra başta Bosna-Hersek olmak üzere diğer çatışma alanlarına dahil olmalarının bir diğer sebebi de bu savaşçıların sahip oldukları dini anlayıştır. Afganistan Savaşına katılan yabancı savaşçılar, Sovyetler Birliği'ne karşı gösterilen mücadeleyi, 'iyi ile kötü' arasında kıyamete kadar sürecek olan büyük

savaşın sadece bir parçası olarak görmüşlerdir. İslam'daki cihat anlayışını savaşmak ile özdeşleştiren bu savaşçılar, bu nedenle Afganistan'daki savaş sona erdiğinde kendilerine yeni 'cihat sahaları' aramaya başlamışlardır (Wright, 2006: 108). Bu açıdan bakıldığında, Bosna savaşının Müslüman Boşnaklar ile Ortodoks Sırp ve Katolik Hırvatlar arasında cereyan etmesi, bu savaşın Müslümanlar ile kafirler -yabancı savaşçıların inanışlarına göre 'iyi ile kötü'- arasındaki bir çatışma olarak görülmesine zemin hazırlamıştır (Kohlmann, 2004: 28).

1992-1995 yılları arasında Bosna'da Sırp tarafından gerçekleştirilen etnik temizlik, toplu katliamlar, toplama kamplarında Müslüman Boşnakların insanlık dışı şartlarda tutulması, Boşnak kadınlara tecavüz edilmesi -ki tecavüz ilk kez bu savaşla birlikte sistematik bir savaş yöntemi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Dalar, 2008: 96)- ve Boşnakların zorla yerlerinden edilmeleri gibi faaliyetlerin dini inanca dayalı nedenlerle yapıldığına inanılmıştır (Kepel, 2001: 273). Nitekim şiddet eylemlerini gerçekleştiren militan Sırp⁶, bu faaliyetlerini Müslüman Boşnaklar ile Hristiyan Sırp arasındaki din farkı üzerinden meşrulaştırmışlardır. Çatışmanın din farkı üzerinden oldukça net bir tablo ortaya koyması, üstelik Kepel'in (2001: 274) ifadesiyle "*insan hakları Batı'sının suç ortağı sessizliği ortasında yok olma tehdidi altında*" bir Müslüman Boşnak halkının bulunması, Endonezya'dan Fas'a dünyadaki Müslümanların ilgisini Bosna'ya çekmiştir. Böylece henüz savaşın başlarında Bosna, *İslami anlam zemininde bir hedef haline gelmiştir* (Kepel, 2001: 274).

Savaşın başlarında bağımsız birimler olarak savaşa dahil olan yabancı savaşçılar, orta Bosna'da konuşlanmışlardır. Daha sonra sayıları gitgide artan bu savaşçılar, Bosna-Hersek Ordusu Üçüncü Kolordusuna bağlı "Yedinci Müslüman Dağ Tugayına" (*7th Muslim Mountain Brigade*) dahil edilmişlerdir. 1993'te ise bu savaşçıları yönetmek ve kontrol etmek amacıyla Bosna-Hersek hükümetinin resmi kararıyla, çoğunluğu bu

⁶ Burada militan Sırp ifadesinin kullanılmasının sebebi, Sırpların tümünü bu insanlık dışı eylemlerle beraber anmaktan kaçınmak içindir. Bilindiği üzere Bosna-Hersek'te gerçekleşen bu eylemlerin mağdurları arasında olan, hatta savaşta Boşnakların saflarında savaşan Sırp olduğu gibi, bu eylemleri desteklemeyen ya da en azından bu eylemler ile ilgisi olmayan pek çok Sırp kökenli Bosna-Hersek vatandaşı vardır.

savaşçılardan oluşan bağımsız bir birim olarak “Mücahit Birliği”⁷ (*El Mudzahid Unit*) kurulmuştur (Holman, 2014: 9; Büyükkara, 2016: 59-60). Söz konusu birimin işkence, cinayet, toplama kampı oluşturma gibi eylemleri içeren savaş suçları işlediği iddia edilmektedir. Bununla birlikte, bu birimin Bosna-Hersek Ordusu ile ne derece koordineli hareket ettiği tartışmalıdır. Bosna-Hersek Ordusu yetkilileri bu birimin keyfi hareket ettiğini, Bosna’nın askeri otoritelerinin emirlerine itaat etmediğini iddia etmiştir. Fakat yine de savaşın sonlarına doğru, bu birliğin operasyonları Bosna-Hersek Ordusu ile koordineli şekilde yürütülmeye başlanmıştır (Mitchell, 2008: 812-813).

Savaşın başlarında yabancı savaşçıların Boşnakların saflarında çatışmalara katılması yerli halkı motive edici bir etkiye sahip olmuştur. Fakat savaşın ilerlemesiyle Boşnakların yanlarında savaşacak askerden ziyade silah yardımına ihtiyaç duymaya başlamaları sonucu yabancı savaşçıların Boşnaklar için önemi azalmıştır (Büyükkara, 2016: 59-60). Bu yabancı savaşçıların bir kısmının El-Kaide gibi terör örgütleriyle birlikte anılır olması (Kohlmann, 2004: 30) ve bu kişilerin Müslüman olmayan sivillere yönelik şiddet eylemlerine girişmesi (The Buffalo News, 02.07.2017) ise söz konusu grubun Boşnaklar nezdinde meşruiyetini kaybetmesine yol açmıştır.

2.1.3.El-Kaide’nin Bosna-Hersek Faaliyetleri

Yabancı savaşçıların bölgeye gelmesiyle birlikte El-Kaide’nin Bosna’ya yönelik ilgisi artmıştır. Bu dönemde örgüt Bosna’da askeri eğitim kampları oluşturmuştur. Bin Ladin’in Bosna-Hersek’e yönelik öncelikli amacının, esas düşmanı olarak gördüğü ABD’ye yönelik operasyonlar yürütebilmek üzere burada El-Kaide üsleri oluşturmak olduğu düşünülmektedir (Kohlmann, 2004: 19).

El-Kaide’nin Bosna-Hersek yapılanmasında Emir Ebu Abdülaziz Barbaros ve Şeyh Enver Şaban isimleri ön plana çıkmaktadır. “Barbaros” lakaplı Ebu Abdurrahman El-Devseri, 1992-1995 savaşı esnasında Bosna’ya giden Arap kökenli yabancı savaşçıların

⁷ Söz konusu birliğin oluşturulmasıyla ilgili dönemin Bosna-Hersek cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegović hakkında ortaya atılan ‘yabancı savaşçıları ve radikal hareketleri desteklediği’ yönündeki iddialar söz konusu askeri kuvvetin yabancı savaşçıları desteklemekten ziyade kontrol ve kayıt altında tutmak amacıyla kurulmasını hesaba katmadan ortaya atılmaktadır.

önde gelen isimlerindendir (Hegghammer, 2011: 73). 1980'lerde Afganistan cihadına katılan Devseri, daha sonra Bosna-Hersek'e geçerek burada Afgan-Araplara öncülük etmiştir (Kohlmann, 2004: 16-17). Devseri, Pakistan yönetimi tarafından sınır dışı edilmek istenen Afgan-Araplar için uygun bir yer olup olmadığını kontrol etmek üzere Nisan 1992'de Bosna-Hersek'e gitmiştir. Ülkeye vardıktan sonra Bosna-Hersek ve Afganistan'daki mücahitlerin lider kadrosu tarafından Bosna'daki Afgan-Arapların emiri ilan edilmiştir. Devseri bunun üzerine, Travnik yakınlarında Mehurici eğitim kampını kurarak burayı kendisine merkez edinmiştir (Kohlmann, 2004: 18).

Bosna-Hersek'teki El-Kaide yapılanmasında öne çıkan bir diğer isim Şeyh Enver Şaban'dır. Kohlmann (2004: 22-24), Enver Şaban'ın Bosna savaşını fırsat bilerek bölgede El-Kaide üsleri ve networku oluşturma amacı taşıdığını, ülkeyi dünyanın dört bir yanından yabancı savaşçıların geldiği yeni bir Afganistan'a dönüştürmek istediğini iddia etmektedir.

Şaban da diğer pek çok Afgan-Arap gibi 1990'ların başında, mücahit gruplar arasında iç savaşa sahne olan Afganistan'dan ayrılmış ve Bosna-Hersek'e gitmiştir. 1992'de Bosna'ya gelmesinden 1995'teki ölümüne dek Bosna'daki yabancı savaşçıların politik ve ruhani lideri konumundaki isimlerden olmuştur. Şaban, Abdullah Azzam'ın Afganistan'da üstlendiği role benzer şekilde, yabancı savaşçıların eğitimi, cesaretlendirilmesi, motivasyonlarının sağlanmasını üstlendiği gibi, Azzam'ın Peşaver'e gidip gelerek oradan Afganistan'a yeni yabancı savaşçıları getirmesi ve finansal destek kanalları bulması gibi, bağlantıları olduğu İtalya'dan (özellikle Milan kenti) savaşçı ve finansal destek sağlamıştır (Kohlmann, 2004: 19-22).

1990'larda Bosna-Hersek'e gelen El-Kaide bağlantılı diğer yabancı savaşçıları arasında 11 Eylül saldırılarının baş mimarı olduğu iddia edilen Halid Şeyh Muhammed, ABD savaş gemisi USS Cole'a düzenlenen saldırıya karıştığı söylenen Abdürrahim el-Nasiri, Tanzanya ve Kenya'daki ABD konsolosluklarının bombalamalarıyla ilgili adı geçen Memduh Mahmud Salim, 2005'te Londra'da gerçekleşen saldırılarla birlikte anılan Ebu Hamza el-Mısri ve 2008 Mumbai saldırıları ile bağlantısı olduğu söylenen Zakiur Rehman Lakhvi bulunmaktadır (Bardos, 2014: 74).

Mayıs 1992’de, Afganistan’da savaş tecrübesi kazanmış pek çok Arap-Afgan komutanın gelmesiyle, ülkede Emir Ebu Abdülaziz Barbaros ve Şeyh Enver Şaban liderliğinde biri Zenica’da diğeri Travnik yakınlarındaki Mehurici’de olmak üzere iki ana El-Kaide kampı oluşturulmuştur. Bunun yanında, İğman Dağında, Turbe, Radina ve orta Bosna’da Lasava Vaadisi bölgelerinde de yabancı savaşçıların konuşlanması söz konusu olmuştur. Söz konusu kamplar Afganistan’daki kamplar model alınarak oluşturulmuştur. Bu kamplarda askeri eğitim verildiği gibi, El-Kaide’nin benimsediği İslam anlayışının propagandası da yapılmıştır (Kohlmann, 2004: 24).

2.2.Bosna-Hersek’te Suudi Arabistan/Vehhabizm ve İran Etkisi

Balkan Yarımadası jeopolitik ve jeostratejik konumu itibariyle Batı ve Orta Avrupa’ya olduğu kadar Ortadoğu ve Kafkaslara da yakın olması nedeniyle bölgesel güçlerin kontrol sağlamak istediği bir bölge olmuştur. Bu nedenle savaş döneminde Suudi Arabistan ve İran gibi aktörlerin bölgeye nüfuz etme çabaları sürpriz olmamıştır (Hide, 2014: 378). Suudi Arabistan ve İran gerek resmi yollarla gerek sivil toplum kuruluşları aracılığıyla Bosna-Hersek’e yabancı savaşçı akımını destekleyerek bu savaşçılar üzerinden Bosna-Hersek’te ve genel olarak Balkanlar’da siyasi bir nüfuz alanı oluşturmayı amaçlamıştır (Büyükkara, 2016: 59-60).

Esposito (2002: 108), Suudi Arabistan’ın, içlerinde Bosna-Hersek’in de bulunduğu birçok ülkeye savaş döneminde ve sonrasında yaptığı yardımlar karşılığında bu ülkelere İslam dininin köktenci yorumlarını ve Vehhabiliği ‘ihraç’ ettiğini ileri sürmüştür. Suudi yardımlarından yararlanan ülkeler bunun bedeli olarak, yerel inanç, dini yorum ve kültürlerinin Suudi Arabistan etkisine maruz kalması ile karşılaşmışlardır. Özellikle tasavvuf ve Şii geleneğine karşı uzlaşmaz bir tavrı olan Suudi İslam anlayışı, Bosna-Hersek’te savaş dönemi ve sonrasında ülkedeki Osmanlı tasavvuf geleneğine karşı muhalif bir tutum ile kendisini göstermiştir. Bu bağlamda Bosna-Hersek’te Osmanlı’dan miras kalan mimari eserleri, bu eserlerdeki süslemeleri, mezar taşlarını ve kimi sanat eserlerini şirk ve bidat olarak yorumlayan bazı Suudi/Vehhabi yardım kuruluşları, Bosna-Hersek’te birçok tarihi camininin, kütüphanenin, medreselerin ve

mezarlıkların yıkılmasından ya da Suudi anlayışına göre yeniden yorumlanıp restore edilmesinden sorumlu olmuştur.

Suudi Arabistan'da iktidar ve onun yörüngesindeki Vehhabi mercileri, 1990'lardaki savaş döneminde "*Bosna'nın silahlandırılmasını, hatta silahlı bir cihadın avukatlığını*" yapmışlar, fakat bir taraftan da Afganistan örneğinde olduğu gibi silahlı mücadelenin Suudi Arabistan'ın hasmı olan grupların tekeline geçmesinden endişe etmişlerdir. Bu nedenle Suudi Arabistan, ülkedeki savaşa müdahalesini diplomatik girişimlerle beraber insani ve maddi yardımlar ile sınırlı tutmuştur. Bunun sonucunda, "*1992'den itibaren Bosna'ya, kamu ve özel Suudi yardımı olarak yaklaşık 150 milyon dolar*" ulaşmıştır (Kepel, 2001: 285).

Suudi Arabistan Bosna-Hersek'teki nüfuz alanını tahkim etmek için savaş sonrası dönemde de çeşitli faaliyetler yürütmüştür. Bu faaliyet alanlarından birisi de dini eğitim olmuştur. Roy (2003: 127), Suudi Arabistan'ın genel bir strateji olarak ekonomik imkanlarını kullanıp Müslüman ülkelere dinsel eğitim alanında nüfuz etmeye çalıştığını ifade etmiştir. Suudi Arabistan bu şekilde Vehhabi ideolojisine göre eğitim veren yeni okul ve enstitüler kurmuş, mevcut eğitim kurumlarına mali destek sağlayarak buralarda kontrolü sağlamak istemiş, ya da birtakım burslar ve imkanlar sağlayarak öğrencilerin Arap dünyasında eğitim alıp, Vehhabi inancına göre yetiştirilip ülkesine dönmesini hedeflemiştir. Bu bağlamda burslar ve eğitim programları aracılığıyla Bosna-Hersek'li öğrenciler Arap dünyasındaki Vehhabi ideolojiye sahip eğitim kurumlarına gönderilmiştir. Bu kurumlarda eğitim gören din adamı/imam olanların büyük çoğunluğu Vehhabi İslam yorumunu ve hayat tarzını benimsemiş bir şekilde ülkesine dönmüştür. Bu kişiler daha sonra görev yaptıkları camilerde ve diğer dini kurumlarda bölgenin geleneksel İslam anlayışından uzak bir İslam yorumu olan Vehhabiliği diğer insanlara da benimsetme çabası içerisine girmişlerdir (Öktem, 2010: 19). Petrović (2016: 1) benzer şekilde, Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün gibi ülkelerde eğitim alıp geri dönen Bosnalı din adamlarının, ülkede Selefi/Vehhabi düşüncüyü yaymak üzere çalışmalar yürüttüklerini iddia etmiştir.

Sonuç olarak, 1990'ların başından beri Bosna-Hersek'te Suudi Arabistan tarafından finanse edilen Vehhabi gruplar, kendi dini ideolojilerini ülkede yaymak amacıyla camiiler, İslami yardım merkezleri ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla faaliyet yürütmektedirler (Petrović, 2016: 2). Örneğin, araştırmacı Juan Carlo Antunez'in radikal fikirlerin yayıldığı bir merkez olduğunu iddia ettiği, Suudilerin finanse ettikleri Saraybosna'daki Kral Fahd Camii ve Kültür Merkezi, Suudi Arabistan'ın Bosna-Hersek elçiliğinin denetim ve kontrolünde olmak üzere otonom şekilde faaliyet göstermektedir (Bardos, 2014: 75).

Kepel (2001: 283), İran'ın SDA kurucularıyla eskiden beri bağları olduğunu, 1983'te Yugoslavya yönetimince köktendincilik suçlamasıyla yargılanan üç sanığın, Humeyni rejimi tarafından düzenlenen Sünni-Şii yakınlaşması amaçlı kongrelerden birinden döndüklerinde tutuklandıklarını ileri sürmüştür. Nitekim Savaş döneminde Bosna-Hersek cumhurbaşkanı olan Aliya İzzetbegoviç (2014: 100), İran'ın bu dönemde Bosna-Hersek'e silah yardımı yaptığını inkâr etmemiştir. Hatta söz konusu silah yardımının, BM ambargosu nedeniyle resmi yollardan silah temin edemeyen fakat kendini savunmak için silaha ihtiyaç duyan Boşnaklara önemli katkı sağladığını ifade etmiştir.

NATO'nun doğrudan etki alanı içerisinde olması ve BM Güvenlik Konseyi tarafından silah ambargosu kararının uygulanması nedeniyle İran'ın Bosna-Hersek'e doğrudan silah yardımı yapması mümkün olmamıştır. Bununla birlikte, 1992 ilkbaharından itibaren İran, Hırvatlar kanalıyla, üçte biri Hırvatlara kalmak şartıyla, Boşnaklara silah ulaştırabilmiştir. Dayton Antlaşmasının imzalandığı 1995 yılına kadar da İran'ın bu silah yardımı sürmüştür. Bununla birlikte, İran Bosna-Hersek'e sadece silah yardımında bulunmamış, aynı zamanda savaş döneminde İran Kızılay'ı aracılığıyla ülkede insani yardım faaliyetleri yürütmüştür (Kepel, 2001: 283-284).

Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Sırların diğer uluslar karşısında çok güçlenip bölgedeki dengeleri lehine çevirmesini istemeyen ABD, Hırvat ve Boşnakları kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı yoldan Sırlara karşı destekleyerek bölgede dengeleri korumak istemiştir. Bu nedenle ABD, Suudi Arabistan ve İran'ın Boşnaklara yönelik silah ve ekonomik yardımlarına göz yummuştur (Kepel, 2001: 283-284).

2.3.Dayton Antlaşması Sonrası Yabancı Savaşçıların Durumu

Bosna Savaşı 1995'te Dayton Barış Antlaşması ile sona erince yabancı savaşçıların bir kısmı ülkeden ayrılırken bir kısmı Bosna-Hersek'te kalmıştı. Bu savaşçıların El-Kaide gibi radikal örgütlerle bağlantıları olduğunu iddia eden Bardos'a göre (2014: 74-75), ülkede kalmayı tercih edenler, aşırılık yanlısı yerel müttefikleri ile birlikte bölgedeki 'militan İslamcı' grubu oluşturmaktadır. Bardos bu grubun Balkanlardaki gözden uzak köylerde kendi saflarına geçen yerel unsurlarla birlikte, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen 'cihatçılara' güvenli bölge imkanı sağlayan bir ağ (*network*) oluşturduğunu iddia etmiştir. Benzer iddiaları gündeme getiren Hide'a (2014: 377-378) göre, Afganistan ve Ortadoğu'dan ülkeye savaşmaya gelen ve savaş sonrasında burada kalan kişilerin radikal örgütlerle bağlantıları söz konusudur. Bu gruplar Balkanlardaki 20 yıllık savaş ve çatışma döneminden yararlanarak bölgeye nüfuz etmeye çalışmışlardır. Özellikle Sırp'lar ile Boşnaklar ve Kosovalılar arasında yaşanan savaşlarda bu durumun örnekleri görülmüştür.

1995'te Bosna Savaşı'nı bitiren Dayton Antlaşması'nın öngördüğü düzenlemelerden bir tanesi, yabancı savaşçılardan oluşan El Mücahit Birliği'nin dağıtılması ve savaş döneminde gelen yabancı savaşçıların ülkeyi terk etmesi olmuştur (Mitchell, 2008: 813; Büyükkara, 2016: 59-60). Bu nedenle yabancı savaşçıların Dayton Antlaşması'nın "yabancı güçlerin ülkeyi terk etmesi" başlıklı 3.maddesi uyarınca Bosna-Hersek'i terk etmeleri gerekmektedir (General Framework Agreement For Peace In Bosnia and Herzegovina, 20.07.2017). Bununla birlikte, Tunus, Sudan, Cezayir, Afganistan, Mısır ve diğer Ortadoğu ülkelerinden gelen bu savaşçılar, genelde savaşta dul kalmış olan kadınlarla evlenip bu yolla Bosna-Hersek vatandaşlığı elde etmişlerdir (Smith, 2000; Sito-Sucic, 2014). Bu şekilde savaştan sonra ülkelerine dönmeyip Bosna-Hersek'te kalan yabancı savaşçılar şimdilerde toplumdan izole şekilde, benimsedikleri İslami anlayış çerçevesinde Bosna-Hersek'in çeşitli bölgelerinde yaşamaktadır (Petrović, 2016: 1).

Savaş sonrası dönemde ülkeyi terk etmeyen eski yabancı savaşçıların bir kısmının, özellikle gençlerin radikalleşmesinde, yeni yabancı savaşçıların kazanılmasında ve

bunların savaş bölgelerine gidişinin koordine edilmesinde önemli bir rol oynadığı iddia edilmektedir. Bu bağlamda, Bosnalı gençlerin radikalleşmesinde 1992-1995 savaşında Bosnalı Müslümanlarla beraber savaşmak için bölgeye gelen yabancı savaşçıların etkisi olduğunu iddia eden analizler söz konusudur. Örneğin terörizm uzmanı ve Saraybosna Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi öğretim üyesi olan Vlado Azinovic, radikalleşme eğilimini 1992-1995 savaşındaki yabancı savaşçıların bir mirası olarak görmektedir. Günümüzdeki çatışma alanlarına yabancı savaşçı gönderen bölgeler incelendiğinde buralara önceden yabancı savaşçı olarak gelen ve savaş sonrası bölgede kalan eski yabancı savaşçıların bulunması, bu savı destekler niteliktedir (Watts, 2008: 1-5). Azinovic, gönüllü savaşçı olarak Suriye ve Irak'a giden Bosnalıların büyük çoğunluğunun söz konusu yabancı savaşçıların 1990'lardaki savaşta ve savaş sonrasında Bosna-Hersek'te yerleştiği bölgelerden olduğunu belirtmektedir (Sito-Sucic, 2014). Buna ek olarak Holman (2014: 9), Balkanlardan Suriye'ye giden yabancı savaşçıların arasında 1992-1995 Bosna savaşında aktif olan fakat daha sonra dağıtılan El Mücahit Birliğinin eski üyelerinin bulunduğunu öne sürmüştür.

Malet (2015) de benzer şekilde eski yabancı savaşçıların ülkelerine döndüklerinde çevrelerindeki insanların yabancı savaşçı olarak yeni çatışmalara katılımlarında ve radikal fikirler edinmelerinde rol oynadıklarını iddia etmiştir. Örneğin Bosna-Hersek özelinde, 1992-1995 savaşında bölgeye gelen ve savaş sonunda ülkesine dönmeyip Bosna-Hersek'te kalan yabancı savaşçıların yaşadığı bölgeler, genellikle günümüzde Bosna-Hersek'ten Suriye ve Irak'a yabancı savaşçı olarak gidenlerin yaşadığı ya da bir şekilde bağlantılar kurduğu bölgelerdir. Tüm bu verileri hesaba katmakla birlikte, günümüzde bu bölgelerden yeni yabancı savaşçıların çıkması ile buralarda eski yabancı savaşçıların yaşaması arasında neden-sonuç ilişkisinden bahsetmek büyük bir iddia olacaktır. Bununla birlikte, eski yabancı savaşçıların ve bunların yaşadığı bölgeler ile yeni katılımlar arasında kısmi bir korelasyon gözlemek mümkündür.

Watts (2008: 1-5), yaşadıkları cihat tecrübeleri ve maceraları ile hayata dair anlam arayışındaki gençleri etkileyen ve onları da çatışma bölgelerine davet eden eski yabancı savaşçıların, söz konusu gençler üzerinde sosyal medya gibi sanal propaganda ortamlarından çok daha büyük bir etki kapasitesine sahip olduğunu ifade etmiştir.

Bunlara ek olarak eski yabancı savaşçılar, çatışma bölgelerine gitmeye karar veren gençlere eski bağlantıları sayesinde lojistik konularında ve savaş tecrübeleri sayesinde askeri ve teknik konularda yardım edebilmektedir. Bu nedenle Bosna-Hersek'te 1990'lardaki savaştan sonra ülkeden ayrılmayan yabancı savaşçılar, ülkede güvenlik eksenli kaygılara neden olmaktadır.

Bosnalı yetkililer, Bosna-Hersek vatandaşlığı elde etmiş olan eski yabancı savaşçıları sınırdışı etmenin zorlaştığını ifade etmektedirler (Smith, 2000). 2000'li yıllarda, dönemin Üçlü Başkanlık Üyesi Süleyman Tihiç tarafından çıkarılan yasayla, savaşmak için gelen mücahitler ülkeden sınır dışı edilmiştir. 2007 yılında toplumun huzurunu bozucu faaliyet içerisinde oldukları gerekçesiyle savaştan sonra ülkede kalan yabancı savaşçıların vatandaşlık hakları ellerinden alınmıştır (Büyükkara, 2016: 59-60). Fakat yine de, bu gruplar ile birlikte anılan Vehhabi topluluğun ülkede sahip olduğu kurumlar sayesinde ve yerel unsurlardan da bu İslam anlayışını benimseyenlerin olması nedeniyle, söz konusu yabancı savaşçıların ve bunlarla bağlantılı olduğuna inanılan Vehhabi grupların ülkede varlığı devam etmektedir (Peker, 2011). Bu noktada Bosna'nın savaş dönemiyle birlikte tanıştığı bir diğer unsur olan Vehhabi İslam yorumunun ülkedeki varlığından söz edilmelidir.

2.4.Savaş Döneminden Günümüze Bosna-Hersek'te Selefi/Vehhabi Gruplar

Selefi/Vehhabi İslam yorumu da tıpkı yabancı savaşçı olgusu gibi Bosna'ya 1992-1995 yılları arasında yaşanan savaş döneminde 'ithal' olarak gelmiştir. Suudi Arabistan kökenli Vehhabi mezhebi, Bosna Savaşı sırasında çeşitli ülkelerden bölgeye savaşmaya gelen yabancı savaşçılarla birlikte varlık göstermeye başlamıştır. Savaşta Boşnakların safında yer alan Vehhabiler, savaştan sonra da Suudi Arabistan tarafından finanse edilen hayır kurumları, dernekler, vakıflar ve inşa edilen camiiler aracılığıyla ülkede faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir (Peker, 2011). Her ne kadar Boşnak Müslümanların çoğu Osmanlı Devleti döneminde benimsedikleri geleneksel tasavvuf temelli din anlayışını sürdürseler de savaş döneminde ve savaş sonrası süreçte Vehhabi anlayışını benimseyen Boşnaklar olmuştur. Özellikle kırsal alanlardaki bazı gençlerin son yıllarda söz konusu Vehhabi İslam anlayışını benimsemeye başlamaları dikkat

çekmektedir (Sito-Sucic, 2014). Fakat yine de ülkedeki Vehhabilerin çoğunluğunu Boşnaklar değil, savaşla birlikte ülkeye gelen yabancı gruplar oluşturmaktadır (Schwartz, 2012).

Suudi Arabistan tarafından savaş döneminde ve savaş sonrasında Bosna-Hersek'e yapılan finansal yardımlar, kurulan dernekler, çeşitli yatırımlar, camii gibi tesislerin onarılması ve yenilerinin inşa edilmesi gibi faaliyetler Vehhabi İslam anlayışının ülkede varlık göstermesini sağlayan etkenlerden olmuştur. Vehhabi kuruluşları Bosna-Hersek'e yardım faaliyetlerinde bulunmuş, fakat bunun yanında Vehhabilerin kendi adlandırmasıyla "Dawah" (Tebliğ) faaliyetleri, bir başka deyişle Vehhabi İslam anlayışını yayma faaliyetleri de beraberinde yürütülmüştür. Bu şekilde Vehhabiler, yardım ulaştırdıkları bölgeye ideolojilerini de ulaştırmak istemişlerdir (DeLong-Bas, 2008: 4). Savaş döneminde sadece Suudi Arabistan tarafından değil, Fas'tan Malezya'ya kadar tüm Müslüman coğrafyasından Bosna-Hersek'e siyasi, maddi ve askeri yardım sağlanmıştır (İzzetbegoviç, 2003: 141; 223). Fakat Suudi Arabistan savaş sonrasında da ülkede faaliyetlerine devam etmiş, dernekler, camiiler, yardım kuruluşları yoluyla Vehhabi İslam anlayışının ülkeye nüfuz etmesini amaçlamıştır.

Bosna Savaşı 1995'te Dayton Barış Antlaşması ile sona erince ülkede bu kez yabancı savaşçılar tarafından 'yabancılaştırılan' yerli Müslüman halk sorunu gündeme gelmiştir. Ülkenin geleneksel İslam anlayışına uymayan Vehhabi/Selefi İslam yorumunu benimseyen bu gruplar, ülkede istikrarı bozan ve güvenlik tehdidi oluşturan bir unsur olarak görülmüş, haklı veya haksız şekilde yargılama ve tutuklamalara maruz kalmışlardır (Büyükkara, 2016: 59-60). Günümüzde Boşnak güvenlik güçleri tarafından sıkı şekilde takip edilen bu gruplar arasında Vehhabi/Selefi İslam yorumunu kabul etmekle birlikte şiddet ve terör yöntemlerini benimsemeyen ve barışçıl bir tutum takınanlar olduğu gibi, yabancı savaşçı olmayı seçip Suriye ve Irak başta olmak üzere çeşitli çatışmalara katılan ve DAESH gibi terör örgütleriyle bağlantıları olanlar da mevcuttur.

Bosna-Hersek hükümet yetkilileri tarafından günümüzde ülkede yaklaşık 3000 Selefi/Vehhabi olduğu tahmini ortaya konulmaktadır ve bu rakamın artmakta olduğu

iddia edilmektedir (Mulholland, 2016). Fakat burada tekrar belirtilmesi gereken husus, bu rakamların İslamın Selefi/Vehhabi yorumunu benimseyenleri kastettiği ve bu kesimin büyük çoğunluğunun Bosna-Hersek içinde herhangi bir terör eylemine karışmadan, terör örgütleri ile bağlantısı olmadan yaşamlarını sürdürdükleridir. Fakat bununla birlikte, Suriye ve Irak'a yabancı savaşçı olarak giden Bosna-Hersek vatandaşlarının büyük kısmının, Seleflerin yaşadığı Gornja Maoca ve Osve gibi ülkenin kuzeydoğusundaki köylerin sakinlerinden ya da bu köylerdeki Selefi gruplarla bağlantısı olan kişilerden olduğu hesaba katılmalıdır (Azinović ve Jusić, 2015: 40).

Selefi/Vehhabi grupların savaş döneminde ülkede etkili olmaya başlaması savaş sonrası döneme de yansımış, ülkede söz konusu grupların toplumdan izole şekilde yaşadığı bölgeler oluşmuştur. Bu grupların İslam anlayışı her ne kadar Boşnak toplumunun büyük çoğunluğu tarafından kabul görmese de toplumun özellikle gençlerden oluşan ufak bir kesimi söz konusu İslam anlayışını benimseyerek bu gruplara dahil olmuştur. Böylece Bosna-Hersek'te, zaman zaman basına da yansıyan şekilde adı Selefi/Vehhabi gruplar ile anılan şehirler ve köyler gündeme gelmeye başlamıştır. Bunlar arasında Gornja Maoca, Donja Bocinja ve Osve köyü ile Zenica şehri öne çıkmaktadır.

Selefi/Vehhabi gruplar, Bosna-Hersek'in kuzeydoğusunda, merkezden uzak kırsal kesiminde bulunan bir köy olan Gornja Maoca'ya, buradaki evleri ve arazileri satın almak suretiyle yerleşmişlerdir. Söz konusu gruplar köye yerleştikten sonra kapalı bir toplum özelliği göstererek burada kendi benimsedikleri İslam anlayışına göre yaşamlarını sürdürmeye başlamışlardır (Holman, 2014: 10).

Bosna-Hersek güvenlik güçleri söz konusu köye 2010 ve 2012 yıllarında operasyon düzenlemiştir (Holman, 2014: 10). Bosna-Hersek'te adı terör örgütleriyle anılanlar arasında öne çıkan Hüseyin Bilal Bosnic bir dönem bu köyün imamı olmuştur. Yine ABD Dışişleri Bakanlığının El-Kaide bağlantılı El Nusra örgütünün üyesi olduğu gerekçesiyle 'küresel teröristler' listesine aldığı Nusret Imamovic de bu köyün önde gelen isimlerinden olmuştur. Bu nedenle Gornja Maoca, Bosna-Hersek terörle mücadele birimlerinin yakından takip ettiği yerleşim birimlerindedir (Mulholland, 2016). Son olarak 4 Şubat 2015'te köyde birkaç evde DAES'in benimsediği bayrak ve amblem

görülmüş, ancak bunlar hemen bir gün sonra, bu iddialar üzerine köye gelen güvenlik güçlerinin görmesine fırsat vermeden kaldırılmıştır (Ruvic, 2015). Öte yandan, Ekim 2011’de Saraybosna’daki ABD elçiliğine silahlı saldırıda bulunan Mevlid Yaşareviç’in köydeki söz konusu topluluğun eski sakinlerinden olduğu iddia edilmektedir (Holman, 2014: 10; Bardos, 2014: 75).

Bardos (2014: 75), Gornja Maoca köyündeki Selefi/Vehhabi grubun, Afganistan, Çeçenistan, Yemen ve dünyanın diğer bölgelerindeki cephelere giden ve bu bölgelerden gelen savaşçıları organize ettiğini öne sürmektedir. Örneğin Sefik Cufurovic, oğlu Ibro’nun evi terkedip Gornja Maoca’da silah eğitimi aldığını ve daha sonra savaşmak üzere ülkeden ayrıldığını iddia etmektedir. Cufurovic’in 21 yaşındaki oğlu İnterpol tarafından terörist gruplara katılmak suçundan aranmaktadır (Mulholland, 2016). Benzer şekilde, 2014 yılında Viyana’dan Suriye’ye giden Boşnak asıllı iki genç kızın, Gornja Maoca’daki Vehhabi topluluk ve bu topluluğun önde gelen isimlerinden Nusret İmamovic ile bağlantıları olduğu iddia edilmektedir (Holman, 2014: 12). Son olarak, bölgedeki çatışmalara katılmak üzere Gornja Maoca’dan yirmiye yakın yabancı savaşçının Suriye’ye gittiği ve 2014 yılında bölgeye geldiği düşünülen İmamovic önderliğinde gruplaştıkları iddia edilmektedir (Holman, 2014: 10).

Gornja Maoca köyünde görülen DAESH amblemleri (Kaynak : Reuters/Dado Ruvic).

Gornja Maoca köyünde bir eve asılan DAESŞ bayrakları, duvarda DAESŞ amblemi ve duvarın alt kısmında “Devletul-Islam” (İslam Devleti) ibaresi DAESŞ amblemleri (Kaynak : Reuters/Dado Ruvic).

Köyün önde gelen isimlerinden olan Nusret İmamovic, 1990’larda Bosna ordusunda savaşmış, aynı zamanda yabancı savaşçılar ile bağlantılar kurmuştur. Savaş sonrasında Viyana’ya giden İmamovic, buradan da Ürdün, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri’ne gidip gelmiştir. 2005 yılında Viyana’dan Gornja Maoca’ya gelen İmamovic, 2010 yılında Bosna-Hersek güvenlik güçlerince köye yapılan baskında, Bugojno şehrinde bir kişinin ölümüyle sonuçlanan polis karakolunun patlatıldığı terör saldırısı ile ilgisi olduğu iddiaları üzerine ve 2012 yılında Saraybosna’daki ABD Büyükelçiliği saldırısını düzenleyen Yaşareviç ile bağlantıları sebebiyle tutuklanmış fakat daha sonra serbest bırakılmıştır (Holman, 2014: 10; Orton, 2014; Schwartz, 2012). İmamovic’in 2014 yazında eşi ve çocuklarıyla birlikte Suriye’ye gittiği düşünülmektedir (Orton, 2014).

Gornja Maoca ile birlikte anılan bir diğer önemli isim Hüseyin Bilal Bosnic’tir. Bosnic’in şiddet ve terör yöntemlerini meşru gören terör gruplarının Bosna-Hersek’teki önde gelen isimlerinden olduğu düşünülmektedir (Mejdini vd., 2017; Jukic, 2014). Orton (2014), Bosnic’in Bosna-Hersek’teki DAESŞ yanlısı kanadın, Nusret İmamovic’in

ise El-Kaide bağlantılı El-Nusra Cephesi yanlısı kesimin lideri olduğunu iddia etmektedir. Ülkede özellikle gençlerin radikalleşmesine neden olan propaganda faaliyetleriyle (Mulholland, 2016), internetteki DAEŞ'i destekleyen ve şiddet ve nefret söylemi içeren görüntüleriyle bilinen Bosnic (Jukic, 2014), 3 Eylül 2014'te Bosna-Hersek'te güvenlik birimlerince düzenlenen "Damascus Operasyonu" kapsamında Suriye ve Irak'taki terör faaliyetlerine finansal destek sağlamak, bu bölgelere savaşmaya gitmek ve içlerinde buldukları topluluk üyelerini de savaşa katılmaya kışkırtmak gibi suçlardan tutuklanan 16 kişiden birisi olmuştur (Jukic, 2014; Independent Balkan News Agency, 28.02.2017). Bosnic, 2016 Haziranında Saraybosna'da mahkeme tarafından bölgeden savaşmak üzere militan toplaması ve bu doğrultuda propaganda yapması nedeniyle 7 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır (Mejdini vd., 2017).

Oldukça kötü bir şöhrete sahip olan ve sık sık terörle birlikte anılan Gornja Maoca'nın yeni imamı Edis Bosnic, buranın aşırılık yanlılarının yaşadığı bir yer olduğu iddialarını reddetmektedir. Bosnic, The Telegraph gazetesine verdiği röportajda, burada yaşayan Müslümanlar olarak yaptıklarının sadece insanları uyuşturucu, alkol gibi alışkanlıklardan uzaklaştırmaya çalışmak ve onları güzel ahlaki değerlere çağırmak olduğunu iddia etmiştir. DAEŞ'in faaliyetlerini gerçek İslam'dan sapma olarak değerlendiren Bosnic, köy sakinleri olarak DAEŞ sempatizanları tarafından Paris ve Brüksel'de gerçekleştirilen terör saldırılarını kınadıklarını, terör yanlısı olmadıklarını ve köylerinde terörist kampı bulunduğu iddialarının asılsız olduğunu öne sürmüştür (Mulholland, 2016).

Bosna-Hersek'te Gornja Maoca gibi Selefi/Vehhabi gruplara ev sahipliği yapmasıyla ön plana çıkan bir diğer köy Donja Bocinja'dır. Smith'in (2000) iddiasına göre burada Bosna Savaşı sırasında Ortadoğu'dan ülkeye gelen 60 ila 100 arasında eski yabancı savaşçı yaşamaktadır. Savaş sona erdikten sonra, bu kişiler aileleriyle beraber Müslümanlığın daha ılımlı bir yorumunun hakim olduğu Boşnak toplumundan izole bir şekilde yaşamaya başlamışlardır (Smith, 2000). Bu köyün sakinlerinden olan Janes Kovac, söz konusu eski yabancı savaşçıların ve onlarla bağlantılı Selefi/Vehhabi

grupların Donja Bocinja’da polisin veya devletin herhangi bir yetkili organının denetimi dışında kalan ayrı bir yaşam alanı oluşturduklarını iddia etmiştir (Bardos, 2014: 75).

Gornja Maoca’nın 50 mil batısında bulunan Osve köyü, Bosna-Hersek’te Selefi/Vehhabi grupların bulunduğu bir diğer yerleşim yeri olarak dikkat çekmektedir. Köyün imamı konumunda bulunan İzet Hadzic, eskiden “Black Lady” isimli bir heavy metal grubunun kurucusu olduğunu, daha sonra alkolü ve müziği bırakıp kendisini İslam’a adanmış, ayrıca kendisi için Selefi ya da Vehhabi terimlerinin kullanılmasını reddetmiştir (Mulholland, 2016).

Hadzic, köyün Müslüman sakinlerinin de kendisi gibi sadece benimsedikleri İslami yaşantıyı sürdürme çabasında olan, DAEŞ ve benzeri terör örgütleriyle herhangi bir bağlantısı bulunmayan kişiler olduklarını vurgulanmış, hatta kendisinin DAEŞ aleyhine konuştuğu için ölüm tehditleri aldığını belirtmiştir (Mulholland, 2016). Hadzic ayrıca, bu köyden terör örgütlerine katılmak üzere Suriye’ye giden iki ailenin köyün bir parçası olamamış, sürekli sorun çıkaran insanlar olduğunu iddia etmiş, bu kişiler üzerinden Osve’nin terör grupları ile beraber anılır hale gelmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Mulholland’a (2016) göre, Köyün Sırp sakinlerinin Müslüman komşularını sıcak sözlerle anmaları, Hadzic’in bölgedeki Müslümanların terör ve şiddetten uzak oldukları iddialarını doğrular niteliktedir.

Uluslararası ve yerel basında DAEŞ destekçilerini barındırdığı iddia edilen Osve’de Selvedin Dzanic’in liderliğini yaptığı bir cemaat/grup bulunmaktadır. Dzanic, köyde DAEŞ destekçileri ya da sempatizanları olduğunu reddetmekte ve kendilerinin herhangi bir örgüt bağlantısı olmadığını, sadece İslama uygun bir hayat yaşama amacıyla olduklarını iddia etmiştir. (Dzidic, 2016: 14-15).

Bosna-Hersek’in orta bölgesinde bulunan Zenica, Selefi/Vehhabi grupların yaşadığı bir diğer yerleşim yeri olarak dikkat çekmektedir. Bununla yanında Zenica, 1992-1995 savaşında yabancı savaşçıların toplanma noktalarından birisi olmasıyla da adından söz ettirmiştir (Orton, 2014). Buna göre, Bosna Savaşı’nın patlak vermesiyle dünyanın çeşitli yerlerinden gelen yabancı savaşçılar Zenica’da konuşlanmışlardır. Sadowski

(1995: 12), savaşın başlarında yaklaşık 200 yabancı savaşcının Zenica'ya geldiğini ve burada bir askeri birlik kurduklarını iddia etmiştir.

Sadowski (1995: 12), savaş döneminde Zenica'da konuşlanan yabancı savaşcılarının sivillere yönelik saldırılarının, burada yaşayan Sırp ve Hırvatlara yönelik tacizlerinin söz konusu olduğunu, ayrıca bu grupların Őehirdeki manastırı tahrip ettiklerini, kendilerine muhalif olan Zenica imamını kaçırdıklarını iddia etmiştir. Bunlara ek olarak, Eylül 1993'te Zenica'daki yabancı savaşçılardan oluşan askeri birliğin Uzdal köyünde 35 Hırvat sivil katletmesi (Sadowski, 1995: 12), etnik temizliğe maruz kalan ve savaşın mağdur tarafı olan Boşnak Müslümanları zor durumda bırakabilecek bir şiddet eylemi olarak tarihe geçmiştir.

Zenica'nın yabancı savaşcılar ve 'radikal İslam' ile beraber anılmasının bir diğer sebebi, günümüzde buradan gidip Suriye ve Irak'taki çatışmalara katılan Bosna-Hersek'lilerin tespit edilmesidir. Örneğin Derviş Haliloviĉ Ömer isimli Bosna-Hersek vatandaşı, Zenica'dan yabancı savaşçı olarak gittiği Suriye'de çatışmalarda yaşamını yitirmiştir (Orton, 2014).

Bosna-Hersek'te Selefi/Vehhabi grupların yaşadığı yerler adı anılan köyler ve Őehirle sınırlı değildir. Örneğin Holman (2014: 10), Bosna-Hersek'te Selefi/Vehhabi gruplara ev sahipliği yapan yaklaşık 10 adet köy bulunduğunu ileri sürmüştür. Fakat Selefi/Vehhabilere ve yabancı savaşçılara ev sahipliği yapmasıyla, bunun yanında Suriye ve Irak gibi güncel çatışma bölgelerine yabancı savaşçı göndermesiyle ön plana çıkan başlıca bölgeler ele alınmaya çalışılmıştır.

Söz konusu yerleşim bölgelerinde yaşayan Selefi/Vehhabi grupların arasından DAES gibi terör örgütü mensupları çıkmış olmasının ya da bu bölgelerden Suriye ve Irak gibi çatışma bölgelerine yabancı savaşcılarının gidiyor olmasının burada yaşayan Selefi/Vehhabi grupları terör ile bağdaştırmayı beraberinde getirmemesi gerektiğinin altı çizilmedilir. Her yabancı savaşçı terörist olarak nitelenemeyeceği gibi, Selefi/Vehhabiler de yanlış bir genellemeye gidilerek şiddet yöntemlerini meşru gören saldırgan gruplar ile bir tutulmamalıdır. Bosna'daki NATO operasyonlarından sorumlu

İngiliz Orgeneral Michael Willcocks, herhangi bir terör faaliyetinde bulunmamış, yapılan gözlemlere göre bu yönde bir hazırlığı da olmayan ve diğer insanlara karşı radikal fikirler yayma uğraşı taşımayan Selefi/Vehhabi gruplara, uzun sakalları ve giydikleri kıyafetler nedeniyle önyargılı yaklaşılmaması gerektiğini ifade etmiştir (Smith, 2000). Bu bağlamda söz konusu yerleşim birimlerinin sakinlerinden terörist gruplara katılıp Suriye ve Irak'a savaşmaya gitmek ve/veya gidilmesini teşvik etmek gibi suçlamalarla tutuklananların bazıları, bu suçlamaları reddedip herhangi bir terör faaliyetiyle ilgileri olmadığını, sadece benimsedikleri İslam yorumunu hayatlarına uygulamaya çalıştıkları için ve dış görünüşlerinden dolayı potansiyel terörist olarak değerlendirildiklerini öne sürmeleri düşündürücüdür (Jukic, 2014).

Vurgulanması gereken bir diğer husus, bu yerleşim birimlerinde yaşayan eski yabancı savaşçıların potansiyel güvenlik tehlikesi olarak görülmesinin abartılı bir endişenin ve önyargılı bir tutumun yansıması olduğudur. Nitekim Mendelsohn (2011: 194), bazı durumlarda eski yabancı savaşçıların geçmiş yaşantılarını bir kenara bırakıp topluma adapte olmaya çalıştığını fakat devlet nezdinde bir güvenlik tehdidi olarak görülmeye devam etmelerinden dolayı bu kişilerin normalleşmesinin ve günlük yaşamlarına dönmelerinin zorlaştığını ileri sürmüştür.

Gerek Selefi/Vehhabi grupları, gerek yabancı savaşçıları belli genellemelere tabi tutup bu grupları homojen/tek tip insan profiline sahipmiş gibi ele almak mümkün değildir. Selefi/Vehhabiler ile yabancı savaşçıları arasında ve bu iki grup ile terör örgütü mensubu olanlar arasında bir geçişkenlik ve ilişki saptamak mümkündür. Fakat Selefilere/Vehhabiler arasından yabancı savaşçı ya da terör örgütü mensuplarının çıkması genel anlamda Selefi/Vehhabi anlayışın suçlu bulunmasını beraberinde getirmemelidir. Birinci Bölümde ele aldığımız üzere, nasılsa benimsediği ideolojilere ve yöntemlere göre pek çok farklı yabancı savaşçı kategorisi belirlemek mümkünse, aynı şekilde tek bir Selefi/Vehhabi anlayıştan da söz etmek mümkün değildir. Nitekim Selefililiğin kelime anlamından ziyade Selefi olduğunu iddia eden gruplar üzerinden bir değerlendirme yapıldığında herkesçe kabul görmüş tek bir Selefilik anlayışının olmadığı görülür. İmanın ve ibadetlerin saflaştırılması üzerinde duran, genel itibarıyla yaşadıkları toplumdaki egemen kültüre katılmayı reddeden ve kendi inançları doğrultusunda

izole bir yaşam süren, yöntem olarak tebliğ ve davet çalışmalarını benimseyen ılımlı bir Selefilik anlayışı olduğu gibi, düşman gördüğü kesimlere karşı (genellikle Batı medeniyeti ve Batılı ülkeler) terör eylemlerine başvurmayı meşru gören bir Selefi gruptan da söz etmek mümkündür (Roy, 2003: 131). Bu nedenle Söz konusu yerleşim birimlerindeki Selefi/Vehhabi gruplar Bosna-Hersek'in bir gerçeği olarak, objektif bir değerlendirmeye tabi tutulmalı, bu gruplar hakkında önyargılı genellemelerden kaçınılmalıdır.

2.5.Yabancı Savaşçılar ve Selefi/Vehhabiler üzerinden Güvenlik tartışmaları

Günümüzde Bosna-Hersek'te, savaş döneminde gelen ve sonrasında ülkede kalan yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar hakkında güvenlik bağlamında farklı görüşler ortaya konulmaktadır. Özellikle son dönemde söz konusu yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi grupların içerisinde ya da bunlarla bir şekilde bağlantılı olan kesimlerden Suriye ve Irak'taki çatışmalara katılanların olması, bir başka deyişle 1990'larda yabancı savaşçı 'ithal eden' Bosna-Hersek'in artık yabancı savaşçı 'ihraç eder' duruma gelmesi güvenlik tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır.

Söz konusu güvenlik endişelerinin başında, Suriye ve Irak'a gidenlerin ülkelerine döndüklerinde, savaş bölgelerinde elde ettikleri tecrübelerin ve terör örgütleriyle kurdukları bağlantıların kendi ülkelerine "geri tepmesi" (*blowback*) korkusu gelmektedir (Malet, 2015). Ülkesine geri dönen her yabancı savaşçının terör eylemleri gerçekleştirmesi söz konusu olmasa da söz konusu güvenlik endişesini haklı çıkaran örneklere rastlamak mümkündür. Yalçınkaya (2015b: 36), yabancı savaşçıların yaklaşık üçte birinin katıldıkları çatışmalardan sonra ülkelerine dönme eğiliminde olduğunu ve geri dönenlerin yaklaşık dokuzda birinin terör eylemleri gerçekleştirdiğini ileri sürmüştür. Suriye'de savaşa katıldıktan sonra Avrupa'ya dönen ve Belçika'daki Yahudi müzesine düzenlenen terör eylemini gerçekleştirme suçlamasıyla yargılanması devam eden Mehdi Nemmouche bu örneklerden birisidir (Penketh, 2014; Global Center on Cooperative Security vd., 2014: 1).

Bosna-Hersek'te yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar ile ilgili ortaya konulan güvenlik kaygıları ile ilgili farklı değerlendirmeler söz konusudur. Bu konuda ortaya konulan görüşlerden birisi, ülkeye 1990'larda gelmeye başlayan yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların günümüzde yerel halktan da destekçiler bularak önemli bir güvenlik tehdidi oluşturduğudur. Bu görüşü savunanlar, söz konusu grupların terör eylemleri gerçekleştirme potansiyelinin olduğunu ve bu tehlikeye karşı bölge ülkeleri ve uluslararası toplum tarafından daha kapsamlı bir mücadelenin yürütülmesi gerektiğini iddia etmektedir.

Bosna-Hersek'teki yabancı savaşçılar üzerinden güvenlik kaygıları dile getirenler arasında, söz konusu yabancı savaşçıların 1990'larda ülkeye nüfuz etmesinde Aliya İzzetbegoviç'i ve dönemin hükümetini sorumlu tutanlar bir diğer görüşü temsil etmektedir.

Bosna-Hersek'te yabancı savaşçılar üzerinden tartışılan güvenlik kaygıları hakkında bir diğer görüş, yabancı savaşçıların ve ülkede varlığını sürdüren Selefi/Vehhabi grupların Bosna-Hersek'teki geleneksel İslam anlayışından oldukça farklı bir İslam yorumunu benimsemeleri nedeniyle ülkede yerel unsurlarla yeterince kaynaşamadıkları, bu nedenle ülkede etkili olamadıklarını ileri sürenlere aittir. Bu görüşü paylaşanlara göre, Boşnak Müslümanların ve Bosna-Hersek Devletinin kimlik özelliklerine oldukça 'yabancı' olan yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar üzerinden ülkede bir güvenlik tehdidinden söz etmek abartılı bir kaygı olacaktır.

2.5.1.Yabancı Savaşçıları ve Selefi/Vehhabi Grupları Güvenlik Tehdidi Olarak Görenler

Sadece Bosna-Hersek için değil, genel anlamda Balkanlar hakkında güvenlik endişeleri ortaya koyan Petrović'e göre (2016: 1-2), Balkanlardaki İslam geleneğinin radikal eğilimlere müsaade etmeyeceği düşüncesi son zamanlardaki radikalleşme eğilimi ile sarsılmaktadır. Müslümanların yaşadığı diğer bölgelere kıyasla 'radikal İslam' Balkanlara daha az nüfuz etmiş olsa da, bölgedeki radikalleşme tehlikesi göz ardı edilemeyecek büyüklüktedir. Benzer görüşlere sahip olan Deliso'ya göre (2013),

Balkanlardaki ‘radikal İslam’ tehdidinde medyada ve siyasi söylemlerde gereken önem verilmemektedir.

Mulholland’a göre (2016), İslam’ın radikal yorumlarını benimseyen gruplar Bosna-Hersek’te yayılmaktadır ve yüzlerce aile bu grupların çocuklarını DAEŞ saflarına katılmaya ve savaşmak üzere Ortadoğu’ya gitmeye ikna etmesinden şikayetçidir. Mulholland ayrıca, DAEŞ’in 2015 yazında yayınladığı, Balkanlardan gelen savaşçıların ‘cihadı’ Güneydoğu Avrupa’ya yayması hedefini içeren propaganda videosuna atıfta bulunarak bölgede konuyla ilgili güvenlik tehdidinin önemli boyutlara ulaştığını öne sürmüştür. Benzer şekilde Hide’a göre (2014: 379), beş Makedonya vatandaşının öldürülmesi, 2011’de Saraybosna’daki ABD elçiliğine düzenlenen saldırı, Burgas (Bulgaristan)’da İsraili turistlere yönelik saldırı, bunların yanı sıra Güneydoğu Avrupa’da terör faaliyetlerinin artmasına ve yoğunlaştığına dair pek çok rapor, bölgede yabancı savaşçıların ve çeşitli radikal grupların oluşturduğu güvenlik tehdidinin göz ardı edilemeyecek boyutlara ulaştığını göstermektedir.

Balkan ülkelerinin nüfuslarına oranla Avrupa’dan DAEŞ ve El-Nusra Cephesi gibi radikal örgütlere en çok yabancı savaşçı ihraç eden ülkelere oranla güvenlik tehdidinin ciddi boyutlara ulaştığı görüşünü paylaşanların dikkat çektiği bir istatistiktir. Buna göre Petrović (2016: 1), Kosova ve Bosna-Hersek’in nüfus yüzdesine göre Suriye ve Irak’taki terör örgütlerine Avrupa’dan en çok katılımın olduğu iki ülke olduğunu öne sürmektedir. Benzer şekilde, Belgrad Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi öğretim üyesi Miroljub Jevtic, Balkan ülkelerinin nüfuslarına oranla DAEŞ’e ve diğer radikal örgütlere katılanların sayıları incelendiğinde, azımsanmayacak bir nüfus yüzdesinin bu örgütlere katıldığını ifade etmiştir. Jevtic ayrıca, 1980’lerin sonlarından itibaren İslam’ın politik bir araç olarak bölge için milliyetçilikten daha büyük bir tehdit olduğunu iddia etmiştir (Bozinovich, 2016). Bozinovich’e göre (2016), Jevtic’in dikkat çektiği söz konusu tehlikeye gereken önem verilmemiştir ve Jevtic’in öngörülerini gerçekleşmesine rağmen günümüzde de konunun önemi ihmal edilmektedir.

Jevtic’in ‘radikal İslam’ tehdidi ile ilgili değerlendirmelerde bulunurken İslam’ın siyasi araç olarak tehlikesinden söz etmesi, şiddet yöntemlerini meşru görmese ve militan bir

kanadı olmasa bile, İslam dinine referans ile bir siyasal program ortaya koyan her hareketin potansiyel tehdit olarak algılanmasına yol açabilecek bir bakış açısı içermektedir. Nitekim Jevtic'in 1990'larda Aliya İzzetbegoviç'in politikalarına yön veren İslam anlayışı ile günümüzde DAESH'in ortaya çıkmasına zemin hazırlayan İslam anlayışının aynı olduğunu iddia etmesi (Bozinovich, 2016), söz konusu yanıltıcı bakış açısının ürünüdür.

Bosnalı Müslümanlar arasında radikal eğilimlerin 1990'larda ülkede yaşanan savaş döneminden itibaren yaygınlaştığını iddia eden isimlerden olan Carter (2015), Bosna-Hersek'in çeşitli bölgelerinde terörist eğitim kampları kurulduğunu, buna rağmen savaş döneminden beri ülkede devam eden radikalleşme sorununa gereken önemin verilmediğini öne sürmektedir.

Balkanlarda ve Bosna-Hersek özelinde 'radikal İslam' tehlikesinin artırdığını iddia eden Bardos'a göre (2014: 75-78), 'Militan İslamcılar' Balkanlardaki faaliyetlerini genelde El-Kaide'yi finanse ettiği bilinen kesimler tarafından desteklenen sivil toplum kuruluşları, hayır kurumları ve insani yardım örgütleri aracılığıyla yürütmektedirler. Bardos, CIA tarafından ortaya konulan tahminlere göre dünya çapında faaliyet gösteren Bosna-Hersek menşeli sivil toplum kuruluşlarının üçte birinin terörist bağlantıları olduğunu ya da bu kuruluşlarda terörist bağlantıya sahip kişilerin istihdam edildiğini aktarmıştır.

Radikalleşmenin ideolojik boyutunun yayılmasında dini eğitim alanındaki faaliyetlere dikkat çeken Bardos (2014: 78), Balkan Müslümanlarının bir kısmının, Suudi Arabistan, Ürdün, Mısır, Suriye gibi ülkelerde eğitim alıp söz konusu ülkelere daha 'radikal' İslam yorumlarını benimseyerek dönmelerinin, bunun yanında Ortadoğu ülkeleri tarafından Balkanlarda okullar ve medreseler açmak için milyonlarca dolarlık yatırım yapılmasının, bölgede İslamın 'radikal' yorumlarının yayılmasına/ithal edilmesine neden olduğunu iddia etmiştir.

Bardos'a göre (2014: 73), Güneydoğu Avrupa'nın Müslümanları dünyanın en ılımlı İslami nüfusu olmayı sürdürürken, bölge Müslümanlarının bir kısmı Suudi Arabistan ve

Mısır'da örnekleri görülen İslam'ın daha radikal yorumlarını benimsemiştir. Bardos, bölgede radikal İslam yorumlarının yayılma göstermesinin tesadüfi bir şey olmadığını, aşırılık yanlılarının yerel halkı radikalleştirmeye yönelik uzun vadeli çabalarının bir sonucu olduğunu iddia etmiştir.

Son dönemlerde Balkanlardan yeni çatışma sahalarına giden ve buralardan tekrar ülkesine dönen yabancı savaşçılar nedeniyle özellikle 2010'dan sonra artan şekilde bölgenin güvenlik tehdidi ile karşı karşıya olduğunu savunan Hide (2014: 375), bölgenin Avrupa ülkelerine yönelik terör eylemi gerçekleştirmek isteyen gruplara barınma ve silah tedariki imkanları sağladığını iddia etmiştir. Deliso (2013), benzer şekilde Balkanların bu gruplar için güvenli bir lojistik üssü olduğunu ileri sürmüştür. Benzer görüşler ortaya koyan Bulgaristan eski müftüsü Nedim Gendzhev, Güneydoğu Avrupa'daki 'militan İslamcılar'ın' Bosna-Hersek, Makedonya ve Bulgaristan'ın Rodop Dağları arasında "köktendinci üçgen" yaratmaya çalıştıklarını iddia etmiştir (Bardos, 2014: 78). Gendzhev'e göre bu grupların amaçlarını gerçekleştirme şansları az olsa da, bölgede güvenlik tehdidi oluşturmaları endişelere neden olmaktadır.

Woehrel (2010: 1), Ortadoğu, Kuzey Afrika, Güney ve Güneydoğu Asya ve Batı Avrupa ile kıyaslandığında radikalizm ve terör tehdidinin Balkanlarda düşük seviyede kaldığını belirtmiştir. Bununla birlikte Woehrel'e göre, bölge ülkelerinin var olan siyasi ve sosyo-ekonomik sorunları devam ettiği müddetçe bölgede güvenlik tehdidinin artma ihtimali söz konusudur. Balkanlarda siyasi ve ekonomik istikrarın bir türlü sağlanamaması, kolluk kuvvetlerinin ve diğer kamu kurumlarının etkin şekilde çalışacak kapasitede olmaması nedeniyle bölgede yabancı savaşçılar ve radikal örgütler ile ilgili güvenlik tehlikesinin gelecekte daha kritik seviyelere ulaşması ihtimali söz konusudur.

Bölgedeki güvenlik tartışmalarına farklı bir bakış açısı getiren ve sorunu Balkan toplumları değil, Balkanlara mülteci olarak gelen kitleler üzerinden ele alan Stoilov'a göre (2015), ülkelerindeki savaş ve kötü koşullar nedeniyle Afganistan, Irak ve Suriye'den Balkanlara gelen ve sayıları her geçen yıl artan mülteciler, DAESH gibi terör örgütleri için Avrupa'ya yerleşme ve nüfuz etme fırsatı olarak değerlendirilmekte, bu

nedenle terör örgütleri bu kişileri kendi saflarına çekmek için propaganda faaliyetleri yürütmektedir.

2.5.2.Güvenlik Tehdidinin Oluşumundan Aliya İzzetbegoviç'in Sorumlu Tutanlar

Bosna-Hersek'te 'radikal İslam' tehdidine dikkat çekenler arasında, bu tehdidin İzzetbegoviç'in fikirleri ve politikaları ile ülkede kök saldığını iddia edenler bulunmaktadır. Örneğin Schindler (2007), İzzetbegoviç yönetiminin savaş döneminde 'radikal İslam' ideolojisine ve 'radikal İslamcılara' karşı sempati besleyen ve bunları destekleyen politikalar yürüttüğünü iddia etmiştir.

Aliya İzzetbegoviç ile radikalizmi bağdaştıran bir diğer isim olan Bardos (2014: 74), Güneydoğu Avrupa'daki militan İslamcı hareketin köklerinin Bosna'nın eski İslamcı devlet başkanı olarak tanımladığı İzzetbegoviç'in faaliyetlerine dayandığını iddia etmiştir. Bu iddiasını desteklemek için İzzetbegoviç ve arkadaşlarının 1930'ların sonlarında kurdukları ve Bardos'a göre Müslüman Kardeşler örgütünün Balkanlar versiyonu olan "Genç Müslümanlar" (*Mladi Müslimani*) örgütünün İslam devleti kurma hedeflerini ve örgütün "Mücahit" (*Mudzahid*) isimli yayın organında "cihat yolunda olma" ve "İslami olmayan herşeyle savaşma" vurgusunu göstermiştir. Bardos oluşturduğu kavramsallaştırmada, İzzetbegoviç ve arkadaşlarının Genç Müslümanlar hareketini militan İslamcılığın Balkanlardaki birinci jenerasyonu olduğunu, 1990'larda Afganistan gibi 'cihat cephelelerinden' bölgeye gelen yabancı savaşçılarla oluşan ve birinci jenerasyona göre daha aşırı ve tehlikeli olan hareketin ise ikinci jenerasyon olduğunu iddia etmiştir. Bardos söz konusu ikinci jenerasyonun İzzetbegoviç'in oluşturduğu El Mücahit Birliği etrafında toplandığını öne sürmüştür. Bardos'un iddialarına göre İzzetbegoviç döneminde El-Kaide yetkilileri Bosna-Hersek'i devlet koruması altında ziyaret etmiştir. Bardos'un bir diğer iddiasına göre, ABD ile Suudi Arabistan İzzetbegoviç yönetimini terörist olduğu bilinen kimi yabancı savaşçılara Bosna-Hersek pasaportu sağlamakla suçlamıştır.

Bardos'un söz konusu iddialarının benzerlerini ortaya koyan Petrović (2016: 1), Dayton Antlaşması şartlarına göre ülkeyi terketmeleri gereken söz konusu yabancı savaşçıların

yaklaşık 600 kadarına Bosna-Hersek'in Müslüman otoriteleri tarafından vatandaşlık verildiğini ve bu kişilerin ülkede kalmaya devam ettiğini öne sürmüştür. Benzer iddialar öne süren Smith'e (2000) göre, yabancı savaşçıların Dayton Antlaşmasına rağmen savaştan sonra ülkede kalmalarından İzzetbegoviç yönetimi sorumlu tutulmaktadır. Bu iddiaya göre, Bosna ordusu savaşın son aylarında Bocinja Donja'da yaşayan Sırp'ları buradan ayrılmaya zorladıktan sonra İzzetbegoviç "7.Müslüman Tugayının" yaklaşık 100 üyesi ile buraya yerleşmiştir.

Yabancı savaşçıların ülkeye nüfuz etmesinden Aliya İzzetbegoviç'i sorumlu tutan bir diğer isim olan Lederer (2005: 5), savaş döneminde iktidarda olan, Aliya İzzetbegoviç'in kurucusu olduğu SDA ve hükümete bağlı istihbarat ve dökümantasyon kurumları tarafından yardım faaliyeti için ülkeye geldiği düşünülen kimi Arap kökenli kişilere sahte kimlik ve pasaport sağlandığını iddia etmiştir. Benzer görüşleri paylaşan Strazzari (2016: 59), Bosna Savaşı sırasında insani yardım adı altında çeşitli kuruluşlar ve şahıslar tarafından yabancı savaşçılara silah ve finansal destek temin edildiğini iddia etmiştir. Savaş döneminde desteklenen bu kişiler, savaş sonrasında da Dayton Antlaşması uyarınca ülkeyi terk etmeleri gerekirken Bosna'da kalmış, burada evlenmiş ve Bosna-Hersek pasaportu elde etmişlerdir.

Aliya İzzetbegoviç ile Bosna-Hersek'te ortaya çıkan 'radikal İslam' tartışmaları arasında bağlantı kuran Deliso (2013), İzzetbegoviç'in 1990'lardaki savaşta İran askeri eğitmenlerini ülkesine gelmesini hoş karşıladığını ve İran devleti ile iyi ilişkiler kurduğunu iddia etmiştir. Deliso'ya göre İranlıların Bosna-Hersek'e nüfuz edişi 1995 Dayton Antlaşması ile azalmışsa da, hükümette İran yanlısı isimler halen mevcuttur ve İran, elçilikleri vasıtasıyla ülkede etkin olmaya devam etmektedir.

Aliya İzzetbegoviç'in radikal fikirler ve amaçlar taşıdığı görüşlerini reddeden ve bu görüşleri eleştiren Sadowski (1995: 12-13), 1970 yılında kaleme aldığı "İslam Deklarasyonu" kitabına bakılarak İzzetbegoviç'in bir İslam devleti kurmak istediği sonucunun çıkarılamayacağını öne sürmüştür. Aksine İzzetbegoviç bu eserinde, İslami bir düzenin ancak Müslümanların nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu ülkelerde kurulabileceğini, aksi takdirde kurulmak istenen İslami sistemin bir tiranlığa

dönüşebileceğini ifade etmiştir. Sadowski'ye göre İzzetbegoviç “İslam Deklarasyonu” adlı eserinde, bir İslam devletinin kurulmasını değil, bir Müslüman entelijansiyasının oluşmasını ve kültürel bir İslam rönesansının yaşanması gerekliliğini savunmaktadır. İzzetbegoviç'e yönelik ‘köktendinci’ yakıştırmalarını yanlış bir analiz olarak değerlendiren Sadowski, İzzetbegoviç'in belirli Şeriat (İslam hukuku) kurallarının her toplumda aynı şekilde uygulanmasını savunan görüşlerin aksine, Kur'an, Sünnet ya da Şeriat kurallarında her toplum ve her zaman için geçerli tek bir siyasi ve toplumsal düzenin bulunamayacağını savunması ve Kur'an'ın ruhuna vurgu yapması ile bir reformist olarak kabul edilebileceğini ileri sürmüştür.

Sadowski (1995: 15) ayrıca, Aliya İzzetbegoviç başta olmak üzere Bosna-Hersek'teki reformist, entelektüel Müslüman kesim ve bu kesimin siyasi eylemleri ile şiddet ve terör yöntemlerini benimseyen grupların tek bir etiket altında ‘köktendinci’ olarak ele alınmasını eleştirmiş, bu şekilde bir tektipleştirmenin mantığını, bazı Sırp militanlar tarafından ‘en iyi Müslüman ölü Müslüman’ şeklinde ifade edilen ırkçı söylemlere benzetmiştir.

Henüz kendisi hayatta iken ortaya atılmaya başlayan söz konusu iddialara cevap veren İzzetbegoviç (2014: 174), 1992-1995 savaşında bağımsızlık mücadelesi veren Bosnalıların ‘Balkan Hilafeti’ oluşturmak isteyen ‘militan İslamcılar’ oldukları iddialarını Sırp propagandası olarak değerlendirmiş, radikal Sırp milliyetçisi bir grup olan Çetniklerin bu iddiaları ortaya atarak kendilerini ‘*Avrupa'yı İslam tehdidinden koruyan savaşçılar*’ olarak göstermek istediklerini ileri sürmüştür. İzzetbegoviç'e göre (2014: 252; 392), savaş döneminde Müslüman ülkelerden Bosna-Hersek'e silah yardımı sağlanması ve dünyanın dört bir yanından gönüllü savaşçıların Boşnak Müslümanlara destek için bölgeye gelmesi, söz konusu ‘İslami terörizm’ yaftalaması için malzeme olarak kullanılmıştır. İzzetbegoviç (2014: 210), bu silah yardımlarının ve Müslüman ülkelerden Bosna-Hersek'e savaşmaya gelenlerin bir radikalleşme göstergesi değil, Batı dünyasının aciz ve umursamaz tutumu nedeniyle savunmasız ve güçsüz duruma düşen Boşnaklara Müslüman dünyasının yardım etme çabası olduğunu iddia etmiştir. Hatta İzzetbegoviç, bazı Müslümanların ilerde oluşan radikal örgütlere katılımında da Batı dünyasının bu tutumunun etkisi olduğu yorumunu yapmıştır. Önceki bölümde ele

aldığımız gibi, yabancı savaşçıları motive eden faktörler arasında Batı dünyası tarafından Müslümanların uğradığı zulümlere sessiz kalınmasının bulunması hesaba katıldığında, İzzetbegoviç'in bu konuda ortaya koyduğu yorumun yerinde bir tespit içerdiği söylenebilir.

İzzetbegoviç (2014: 308), kendisinin ve diğer Boşnak yetkililerin bölgede bir 'İslam devleti' kurmak gibi bir amaçları olduğu ve bu bağlamda radikal gruplara destek verdikleri iddialarının özellikle savaş sonrası dönemde yoğunlaştığını belirtmiştir. İzzetbegoviç (2014: 390), bu dönemde kendisini 'köktenci' bir anlayışa sahip olarak göstermek isteyen kimi basın kuruluşlarının kendisinin söylemediği şeyleri söylemiş gibi gösterdiğini, örneğin böyle bir beyanatı olmamasına rağmen İzzetbegoviç'in halkı silahlara sarılmaya çağırdığı, "Müslüman bir Bosna Devleti" hedeflediği gibi iddialar ortaya atılmıştır. Oysa İzzetbegoviç ısrarla hedefinin Müslüman bir Bosna değil, demokratik ve farklılıkların bir arada yaşadığı bir Bosna olduğunu beyan etmiştir.

İzzetbegoviç (2014: 308), savaş dönemi Hırvatistan devlet başkanı olan Franjo Tuğman'ın, "*Avrupalıların kendilerine Boşnak Müslümanları 'Avrupalılaştırma' ve Avrupa'da Müslüman bir ülke oluşturulmasını engellemek konusunda güvendiklerinden övünçle bahsettiğini*" aktarmıştır. İzzetbegoviç bu dönemde Avrupa ve ABD'de birçok kişinin Bosna-Hersek'te olanlara kuşkuyla ve tedirginlikle baktığını, ülkede bir 'İslam rönesansı' yaşanmasından endişe ettiklerini ifade etmiştir.

İzzetbegoviç (2014: 284), Bosna-Hersek'i İslam devletine dönüştürmeyi değil, Bosna-Hersek'in bütünlüğünü, bir başka deyişle Bosna-Hersek'in çok kültürlü, çok dinli yapısının her hangi bir etnik/dini bölünmeye maruz kalmadan korunmasını hedeflediğini ifade etmiştir. Bosna-Hersek'in bölünmeden çok kültürlü ve çok dinli yapısını koruduğu sürece bir İslam devletine dönüşmesinin mümkün olmayacağını ileri süren İzzetbegoviç, bu nedenle aslında paradoksal biçimde, Bosna-Hersek'i İslam devletine dönüştürmek isteyenlerin Bosna-Hersek'in bölünmesi için çalışan Avrupa devletleri olduğunu ileri sürmüştür.

2.5.3.Yabancı Savaşçılar ve Selefi/Vehhabi Grupların Güvenlik Tehdidi Oluşturmadığını Görüşü

Bosna-Hersek'te yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar bağlamında radikalizm ve güvenlik eksenli tartışmada son olarak, Bosna-Hersek'te varlığını sürdüren yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar üzerinden ülkede önemli bir güvenlik tehdidinden söz etmenin mümkün olmadığını iddia edenlere değinilmelidir.

Yabancı savaşçıların katıldıkları çatışmalardan sonra ülkelerine dönmelerinin bu ülkelerde güvenlik tehdidi olarak algılanmasını ele alan Malet (2015), bu konuda ortaya çıkan güvenlik tehdidinin istatistikler tarafından doğrulanmadığını, yabancı savaşçıların büyük bir kısmının ülkelerine döndükten sonra terör eylemlerine ve/veya silahlı eylemlere karışmadığını, sadece çok ufak bir kısmının ülkeleri için güvenlik tehdidi oluşturduğunu iddia etmiştir.

Sadowksi'nin (1995: 10) aktardığına göre, 1990'lardaki savaş döneminde bazı Sırp milliyetçileri, Boşnak Müslümanların İran tipi bir 'radikal İslam cumhuriyeti' kurma amacı taşıdıklarını iddia etmiştir. Buna iddiaya göre, Müslümanlar Bosna'da Sırlara karşı bir kutsal savaş yürütmektedir ve eğer bu savaşta başarılı olurlarsa Bosna'da Avrupa'nın diğer bölgelerini de tehdit edecek, Müslüman olmayanlara zulüm edilen bir radikal devlet kurulacaktır. Avrupa devletlerinden kimi politikacılar da benzer endişeleri taşımışlardır. Örneğin bu dönemde Fransa'da bazı Gaullist liderler Bosna-Hersek'e atıfla, Balkanların ortasında bir "Gazze Şeridi" oluşmasından duydukları endişeyi ifade etmişlerdir. Bosna ile ilgili bu dönemde Avrupa'da yaygın olan bir diğer endişe de, Avrupa'nın ortasında kurulacak bir Müslüman devleti'nin zamanla 'radikal İslam' politikalarına kayma ihtimali olmuştur. Fakat Sadowski'ye göre Avrupa devletlerinin ve genel anlamda Batı'nın bu dönemdeki endişeleri, Boşnak Müslümanların kendine özgü kimlikleri ihmal edilerek Ortadoğu'daki tecrübeler üzerinden Bosna-Hersek'in ele alınmasından kaynaklanmış, ülkeyi bu şekilde Ortadoğu dinamikleri ile değerlendirmek yanıltıcı bir sonuca varılmasına neden olmuştur.

Lederer (2005: 14), Bosna-Hersek'te savaşı bitiren Dayton Antlaşması sonrasında ülkeyi terketmeyen yabancı savaşçılara dikkat çekenlerin, bu savaşçılar üzerinden Balkanlarda 'İslami radikalizm' tehlikesini gündeme getirdiklerini belirtmiştir. Fakat Lederer (2005: 3-4), 1992-1995 döneminde Bosna Savaşı'na katılan yabancı savaşçıların büyük çoğunluğunun savaş sonrasında ülkeyi terk ettiklerini, savaş sonrasında Bosna-Hersek'te kalıp buraya yerleşen yabancı savaşçıların ise genellikle gençler olmak üzere yerel halkın sadece ufak bir kısmını etkileyebildiğini ileri sürmüştür. Lederer (2005: 14) ayrıca, Bosna-Hersek hükümeti tarafından yabancı savaşçılara dağıtılan pasaportların artık kullanılamaz halde olduğunu, savaş döneminde ülkede faaliyet gösteren İran ve Suudi Arabistan menşeli grupların günümüzde ilgisini başka bölgelere çevirdiğini ve bu nedenle bu konular üzerinden güvenlik endişeleri ileri sürmenin abartılı bir tepki olduğunu iddia etmiştir.

Öktem (2010: 2-4), 11 Eylül saldırılarının ardından Balkanlarda 'radikal İslam' tehdidi ve El-Kaide'nin Balkanlara nüfuz etmesi ile ilgili çalışmaların⁸ ortaya konulduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, bu çalışmaların akademik bir üsluptan ve teorik altyapıdan uzak olduğunu, daha çok ABD'nin 'teröre karşı savaş' (*war on terror*) perspektifi ve Batı medyasındaki popüler tartışmaların etkisinde kalınarak kaleme alındığını ileri sürmüştür. Öktem'e göre (2010: 18) Balkanlarda 'İslami radikalizm', 'Selefizim', 'Vehhabizm', 'militan cihatçılık', 'tekfircilik' gibi konular üzerine yapılan söz konusu çalışmalar ve tartışmalarda ileri sürülen görüşlerin aksine, bölgede radikalleşme sorunu oldukça marjinal kalmaktadır. Bir başka deyişle söz konusu sorun Balkanlarda mücadele edilebilir/ yönetilebilir (*manageable*) bir düzeydedir. Güvenlik tehdidi olarak görülen az sayıdaki 'potansiyel' radikal grupların büyük bir kısmı savaş döneminden sonra silahlı mücadeleyi bırakmış ve muhafazakar, toplumdan izole bir hayat tarzını benimsemiştir. Üstelik bu gruplar istihbarat servisleri tarafından sıkı bir şekilde gözlemlenmektedir.

⁸ Öktem (2010: 3) bu çalışmalara; John Schindler'in 2007 yılında çıkan "Unholy Terror. Bosnia, Al-Qaida and the Rise of Global Jihad" adlı kitabını, Evan Kohlman'ın 2004 tarihli "Al-Qaida's Jihad in Europe: The Afghan-Bosnian Network" kitabını, Lorenzo Vidino'nun 2006 yılında yayınlanan "Al Qaeda in Europe: the New Battleground of International Jihad" adlı kitabını ve Christopher Deliso'nun 2007 tarihli "The Coming Balkan Caliphate: the Threat of Islam to Europe and the West" isimli kitabını örnek göstermiştir.

Öktem (2010: 18) ayrıca, Bosna Savaşına katılan yabancı savaşçılar üzerine yapılan çalışmalarda sadece Müslüman yabancı savaşçılara odaklanılıp Sırp'ların saflarında savaşmaya gelen ve Müslümanlara karşı savaş suçları işleyen Hristiyan yabancı savaşçıların görmezden gelinmesini çifte standart olarak değerlendirmiştir. Nitekim Bosna Savaşında Ortodoks kimliği üzerinden harekete geçen ve başta Rusya ve Yunanistan olmak üzere Ukrayna, Belarus ve Romanya gibi ülkelerden Sırp'ların yanında savaşmaya gelen yabancı savaşçılara (Baştuğ, 2017) pek fazla değinilmemesi, Öktem'in bu eleştirisini destekler niteliktedir.

Balkanlardaki Müslüman toplumların bir inceleme nesnesi olarak topluca ele alınabilecek homojen bir kitle olmadığını ifade eden Öktem (2010: 4-9), Arnavutlar, Boşnaklar, Türkler, Pomaklar gibi Balkanların Müslüman toplumlarının linguistik ve etnik açıdan birbirlerinden farklı olduklarını ileri sürmüştür. Buna göre, Balkan Müslümanlarının -örneğin Arap ülkelerindeki Arapça gibi- paylaştığı ortak bir dil (*lingua franca*) yoktur. Arnavutlar arasında Arnavutça, Boşnaklarda Boşnakça ve Türklerde Türkçe yaygındır. Hatta dil benzerliği açısından bakıldığında, örneğin Boşnakların Balkanlardaki diğer Müslümanlardan çok Sırp ve Hırvatlar ile neredeyse aynı dili konuştuğunu gözlemlemek mümkündür. Üstelik etnik ve kültürel açıdan da Hırvat ve Sırp'lar ile aynı Slav kökene sahip olan Boşnaklar, bu iki Hristiyan toplumla Balkanlardaki diğer Müslüman toplumlara oranla daha çok ortaklık ve benzerlik taşımaktadır (Sadowski, 1998: 81). Bu nedenle etno-linguistik açıdan Balkan Müslümanlarını bir arada ele almak mümkün değildir. Balkan Müslümanları dinin yorumlanması konusunda da farklı geleneklere mensupturlar. Bu nedenle Balkanlardaki tüm Müslüman toplumları tek bir çatı altında ele alıp Balkanlarda radikalleşme sorununu tartışmak yanıltıcı bir analize yol açacaktır.

Türkiye'nin Balkanlardaki faaliyetlerinin, önemli bir güvenlik tehdidi olarak ortaya konulan radikalleşme tehlikesini engelleyen rolüne değinen Öktem (2010: 4), Türkiye'nin Balkanlarda dış politikası, yumuşak güç unsurları ve bölgedeki Müslüman gruplarla bağlantıları ile önemli bir aktör olarak ön plana çıktığını, böylece 1990'larda bölgede adından söz edilir olan Vehhabi etkisinin yerini Türkiye'nin doldurduğunu ileri sürmüştür. Öktem'e göre (2010: 22) bölgede, geleneksel İslam anlayışına ve

kurumlarına, bir başka deyişle bölgeye Osmanlı Devleti döneminden miras kalan Sünni-Hanefi İslam anlayışına karşı olan ve İslam'ın farklı bir yorumunu bölgede etkin kılmak isteyen Vehhabi/Selefi gruplar Türkiye'nin bölgeye etkin bir şekilde dönmesiyle etkilerini kaybetmişlerdir ve muhtemelen gelecekte de etkili olamayacaklardır. Bölgenin Müslüman halkları genel itibariyle, Türkiye'nin politikalarıyla desteklediği, Osmanlı'dan miras kalan geleneksel İslam anlayışını ve 'Avrupa Müslümanlığını' benimsemiş bulunmaktadır.

Balkanlarda TİKA'nın yürüttüğü altyapı çalışmaları, tarımsal üretimi geliştirmeye yönelik projeler, camiilerin ve diğer mimari eserlerin restore edilmesi ve yenilerinin yapılması gibi faaliyetlere dikkat çeken Öktem (2010: 29), TİKA ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumları aracılığıyla Türkiye'nin bölgedeki Osmanlı mirası geleneksel İslam yorumunu desteklediğini ifade etmiştir. Suudi Arabistan ve diğer bazı Arap ülkelerinin savaşta tahrip olmuş Osmanlı mirası camiileri Vehhabi anlayışına göre restore ettikleri ve yeni Vehhabi camiileri ve dini yapılar inşa ettikleri hesaba katıldığında, Türkiye'nin bu faaliyetleri daha çok önem kazanmaktadır (Öktem, 2010: 20).

Benzer şekilde Ekinci (2017: 12) de Türkiye'nin bölgede yürütmekte olduğu dini eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri ile Balkan ülkelerinde ortaya çıkan/çıkabilecek aşırılık eğilimlerini engelleyen bir aktör olduğunu öne sürmüştür. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın öncülüğünde yürütülen ve TİKA tarafından desteklenen dini hizmetlerin sağlanması, camii restorasyonları, eğitim bursları gibi faaliyetler sayesinde bölgede özellikle din alanında Türkiye'nin etkinliği artarken, Vehhabi/Selefi kurum ve grupların etkileri azalmaktadır (Öktem, 2010: 32-34).

Ross Solberg (2007), 1990'lardan beri Batı Balkanlarda etkinlik kurmaya çalışan "neo-Selefi" ve Vehhabi gruplarla ilgili çalışmaların ortaya konulduğunu fakat Türkiye'nin bölgedeki dini ve kültürel faaliyetlerinin yeteri kadar ele alınmadığını ileri sürmüştür. Ekinci (2017) ve Öktem (2010) ile benzer görüşleri taşıyan Ross Solberg'e (2007) göre, Türkiye Balkanlarda özellikle TİKA ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kuruluşlar, bunun yanında Sufi cemaatler ve İslami sivil toplum örgütleri aracılığıyla bölgenin geleneksel

İslam anlayışı olan Türk-İslam geleneğini yaşatmaya yönelik faaliyetler yürütmektedir. Türkiye'nin Balkanlardaki ve Bosna-Hersek özelindeki bu faaliyetleri yerel halk tarafından memnuniyetle karşılanmakta ve bölgede yayılmaya çalışan "neo-Selefi" ve Vehhabi grupların aksine bölge Müslümanlarının dini kimliği ile uyumaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin resmi kurumları, sivil toplum örgütleri ve cemaatleri aracılığıyla Bosna-Hersek'te ülkeye savaş döneminde gelen "neo-Selefi" ve Vehhabi grupların yerini alması, ülkede radikalleşme tehlikesini büyük oranda ortadan kaldırmaktadır.

2.6.Bosna-Hersek'ten Suriye ve Irak'a Giden Yabancı Savaşçılar

Bosna-Hersek'ten Suriye ve Irak'taki çatışma bölgelerine giden yabancı savaşçıları ele almadan önce belirtilmesi gereken birkaç husus bulunmaktadır. Herşeyden önce, Bosna-Hersek'ten Suriye ve Irak'a giden kişilerin hepsini birden yabancı savaşçı kavramı altında ele almak, sorunlu bir genellemeye neden olabilir. Bunun sebebi, söz konusu kişilerin bölgeye yabancı savaşçı olarak, çatışmalara katılmak üzere mi, yoksa birtakım yardım faaliyetleri için mi, ya da sadece göç etmek amacıyla mı gittiğinin saptanmasının zorluğudur. Nitekim DAESH'in bölgede sözde 'İslam Devleti' kurduğunu iddia etmesi ve tüm dünyadan Müslümanları bu devlet çatısı altında yaşamaya davet ettiği düşünüldüğünde, Bosna-Hersek'ten bu çağrıya uymak üzere bölgede göç edenlerin olabileceği ihtimali doğmaktadır. Üstelik Bosna-Hersek'ten kadın ve çocuklar dahil olmak üzere aileleriyle birlikte bölgeye gelenler olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Bu nedenle Bosna-Hersek'ten bölgeye giden herkesi yabancı savaşçı kategorisi altında değerlendirmek yanıltıcı veriler ortaya çıkaracaktır. Fakat yine de bazı kişilerin bölgede çatışmalara katıldığına dair verilerin elde edilmesi, bunun yanında bu kişilerin önceki savaş tecrübeleri ve çevrelerine verdikleri izlenim üzerinden bölgeye yabancı savaşçı olarak gittikleri tahmin edilebilir. Fakat bununla birlikte, bölgeye giden her yabancı savaşçının da DAESH ve benzeri terör örgütlerine katıldığı çıkarımını yapmak da mümkün değildir.

Genel itibariyle Balkanlarda ve Bosna-Hersek özelinde yabancı savaşçılar ve 'radikal İslam' konuları son dönemlerde bölgeden Suriye ve Irak'a giden yabancı savaşçılar bağlamında ele alınmaya başlamıştır. Hide'a (2014: 376-379) göre Suriye Savaşı,

1990'larda Ortadoğu'daki radikal hareketler ve onların Balkanlardaki uzantıları arasındaki bağlantıları yeniden canlandırmış, böylece son yıllarda Balkanlardan özellikle Ortadoğu'daki radikal örgütlere katılımlar artmıştır. Böylece 1990'lı yıllarda yabancı savaşçıları ithal eden Bosna-Hersek, günümüzde dünyadaki çatışma alanlarına yabancı savaşçı ihraç eder hale gelmiştir (Dzidic, 2016: 10; Azinović ve Jusić, 2015: 50). Terörizm uzmanı ve Saraybosna Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi öğretim üyesi Vlado Azinovic, Bosna-Hersek'li Müslümanların radikal örgütlere katılıp Suriye ve Irak'a savaşmaya gittiğini doğrularken, bu kişilerin sayılarının nispeten az olduğunu ileri sürmüştür (Jukic, 2014).

Zelin (2013) tarafından hazırlanan ICSR (*International Centre for the Study of Radicalization*) raporuna göre, Bosna-Hersek'ten yaklaşık 18 ila 60 kişi Suriye ve Irak'a yabancı savaşçı olarak gitmiştir. Bosna-Hersek Savunma Bakanlığı'ndan Admir Malagic benzer rakamlardan bahsetmiş, istihbarat verilerine göre Bosna-Hersek'ten yaklaşık 60 kişinin Suriye'de yabancı savaşçı olarak bulunduğunu iddia etmiştir. Bununla birlikte, bazı kaynaklarda bu sayının daha fazla olduğu iddia edilmiştir (Anadolu Ajansı, 27.02.2017). Örneğin Azinović ve Jusić (2015: 32) tarafından hazırlanan raporda, 2012'den 2014'ün sonuna kadar Bosna-Hersek vatandaşı olan 156 erkek, 2013'ten itibaren 2014'ün sonuna kadar 36 kadın ve 25 çocuk Suriye'ye ve Irak'a gitmişlerdir. Bosna-Hersek'in nüfusu hesaba katıldığında, ülkenin Avrupa'dan çatışma bölgelerine nüfusuna göre en yüksek oranda yabancı savaşçı gönderen ülkelerden olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı rapora göre, 48 erkek ve 3 kadının Bosna-Hersek topraklarına geri döndüğü, 83 erkek ve 32 kadının halen söz konusu bölgelerde bulunduğu, 25 erkek ve 1 kadının ise bölgede yaşamını yitirdiği tahmin edilmektedir. Sito-Sucic (2014) ise, yaklaşık 150 Bosna-Hersek'linin Suriye'ye gönüllü savaşçı olarak gittiğini, bunlardan 15'inin çatışmalarda yaşamını yitirdiğini ileri sürmüştür. Ruvic'in (2015) aktardığı verilere göre ise polis yetkilileri tarafından son 3 yılda kadınlar ve çocuklar dahil yaklaşık 180 kadar Bosna-Hersek vatandaşının DAES'e katılmak üzere Suriye'ye gittiği ileri sürülmüştür (Ruvic, 2015).

Azinović ve Jusić (2015: 34) özellikle 2013'e kadar Bosna-Hersek'ten Suriye ve Irak'a daha çok insani amaçlarla gidişlerin olduğunu fakat zamanla Bosna-Hersek vatandaşlarının bölgedeki rollerinin değiştiğini, insani amaçlara ve dini eğitim faaliyetlerine çatışmalara katılma amacının da eklendiğini iddia etmiştir. Bunun yanında, Suriye ve Irak'a giden Bosna-Hersek vatandaşlarından en az 44'ünün terörizm, yasadışı silah bulundurma, hırsızlık, silahlı soygun, uyuşturucu ve insan ticareti, tecavüz gibi suçlardan sabıkalı oldukları belirlenmiştir (Azinović ve Jusić, 2015: 39).

Söz konusu rapora göre Suriye'deki çatışmalara katılan Bosna-Hersek'li erkeklerin yaş ortalaması 32'dir ve bunlar 40'lı yaşlarda olup 1992-1995 savaşını tecrübe edenler ve gençler olmak üzere iki jenerasyondan oluşmaktadır. Raporda kadınların yaş ortalaması ise 27 olarak belirtilmiştir. Benzer şekilde Holman'ın (2014: 9) sunduğu verilere göre, Batı Balkanlardan bölgeye gelen yabancı savaşçıların yaş ortalaması 32.6'dır ve yaşları 16 ile 74 arasında değişmektedir.

Bölgeye giden yabancı savaşçıların bir kısmı eşleri ve çocuklarını da yanlarına alarak, benimsedikleri İslam anlayışı ve kuralları çerçevesinde yeni bir hayata başlamayı amaçlamıştır (Sito-Sucic, 2014). Bu nedenle DAESH saflarında çatışmalara katılan bir kadın haricinde, bölgeye giden Bosnalı kadınlar burada da geleneksel aile içi rollerine devam etmektedir (Azinović ve Jusić, 2015: 34-35).

ICSR tarafından ortaya konulan rapora göre Suriye ve Irak'a tüm dünyadan gelen yabancı savaşçıların toplam sayısı 20.730 olarak tahmin edilmektedir. Bu rakamlarla Suriye ve Irak'taki savaş, yaklaşık 20.000 yabancı savaşçının dahil olduğu 1980'lerdeki Afganistan savaşı geride bırakmıştır. Aynı raporda Bosna-Hersek'ten 330 kişinin Suriye ve Irak'taki çatışmalara yabancı savaşçı olarak katıldığı öne sürülmüştür (Neumann, 2015). Mulholland'ın (2016) sunduğu verilere göre ise, 2012'den beri yaklaşık 250 Bosna-Hersek vatandaşı Suriye ve Irak'a savaşmaya gitmiştir ki bu rakamlar, Belçika'dan sonra Avrupa ülkeleri arasında nüfusa oranla en yüksek katılımın Bosna-Hersek'ten olduğunu göstermektedir. Aynı verilere göre Bosna-Hersek'ten savaşmaya gidenlerin yaklaşık 45'i yaşamını yitirmiş, yaklaşık 50'si ise ülkeye geri dönmüştür.

Holman (2014: 8-10), farklı bir yöntem izleyerek Ocak 2013- Haziran 2014 arasında bölgede yerel basında çıkan 30'un üzerinde haberi incelemiş ve bu haberlerdeki tahminlerden yola çıkarak Balkanlardan Suriye'ye giden yabancı savaşçılarla ilgili sayısal veriler ortaya koymuştur. Bu verilere göre, 2012'den beri 218 ile 654 arası yabancı savaşçı Balkanlardan, bunların arasında 50 ile 330 kişi arası Bosna-Hersek'ten Suriye'ye gitmiştir. Aynı verilere göre, yaklaşık 10 ile 15 arası Bosna-Hersek'li olmak üzere 38 ile 51 arası kişi Suriye'de yaşamını yitirmiş, 32 ile 50 arası Bosna-Hersekli olmak üzere 69 ile 93 arası yabancı savaşçı ülkelere geri dönmüştür. İlk başlarda bu yabancı savaşçıların büyük çoğunluğu El Nusra Cephesi'ne katılıp, sadece yaklaşık %10'u DAESH'e katılmışken, 2013'ün sonlarından itibaren DAESH'e katılanların ve diğer gruplardan DAESH saflarına geçenlerin oranı artış göstermiştir.

Benzer veriler ortaya koyan Bosna-Hersek Devlet Araştırma ve Koruma Ajansı SIPA'ya göre (*The State Investigation and Protection Agency*), 2012'den beri yaklaşık 200 Boşnak Müslüman DAESH ve El Nusra gibi örgütlerin bünyesinde savaşmak üzere Suriye ve Irak'a gitmiş, bunların en az 30'u Suriye ve Irak'ta çatışmalarda yaşamını yitirmiş ve 50'si Bosna-Hersek'e geri dönmüştür (Dzidic, 2016: 11). Savaş alanlarından geri dönen bu kişilerin, ülkede güvenlik tehdidi oluşturmasından ve içinde buldukları toplulukları radikalleştirmelerinden endişe edilmektedir (Azinović ve Jusić, 2015: 46-47; Bakker vd., 2013: 3-8; Di Giovanni, 2013; Sito-Sucic, 2014). SIPA'nın terörle mücadele biriminin başında bulunan Amer Veiz, söz konusu savaşçıların silah ve patlayıcı kullanmak konusunda tecrübe kazanıp ve daha fazla radikalleşip ülkeye döndüklerini iddia etmiştir (Dzidic, 2016: 11). Üstelik bu savaşçıların geri döndüklerinde başkalarını da yabancı savaşçı olmaya ikna etmek üzere propaganda faaliyetleri yürütmeleri söz konusu olabilmektedir (Sito-Sucic, 2014). Bardos (2014:73), geri dönen savaşçıların sadece Bosna-Hersek için değil, genel olarak Avrupa için potansiyel tehlike olacaklarını iddia etmiştir.

2007'de Bosna-Hersek'te terörizm suçundan hapis cezasına çarptırılmış olan Bajro İkanoviç, Eylül 2013'te, yabancı savaşçı olarak gittikleri Suriye'de çatışmalarda yaşamını yitiren Derviş Haliloviç Ömer ve Elmedin Veliç, DAESH saflarında savaşırken yaşamını yitiren Sanad Kabash el-Bosni (Orton, 2014), ülkeye geri dönen yabancı

savaşçılar hakkında endişelerin dile getirilmesine sebep olan ülkedeki yabancı savaşçı ağına mensup isimlerdendir.

Suriye ve Irak'a yabancı savaşçı olarak gidip daha sonra ülkeye geri dönen Bosnalılar bölgedeki Sırbistan, Karadağ, Makedonya, Arnavutluk ve Kosova'daki kendileri gibi DAES benzeri örgütlerle bağlantısı olan kişilerle bağlantılar kurmaktadır. Örneğin, Bosna-Hersek vatandaşı olan Emrah Fojnica, yabancı savaşçılar arasında kurulan bu bağlantılar yoluyla Suriye ve Irak'taki çatışma bölgelerine gitmiş, 7 Ağustos 2014'te Bağdat'a intihar saldırısı düzenleyerek 24 sivilin yaşamını yitirmesine neden olmuştur. Bunun yanında, Fojnica 2011'de Saraybosna'da ABD Büyükelçiliği'ne saldırı gerçekleştiren Mevlid Yaşareviç'e yardım etmek suçlamasıyla tutuklanmış fakat daha sonra kanıt yetersizliğinden serbest bırakılmıştır (Jukic, 2014).

Sırbistan'ın Novi Pazar bölgesinde bulunan Selefi/Vehhabi grubun mensubu olan, Bosna-Hersek'teki Selefi/Vehhabi gruplar ile bağlantıları sayesinde Saraybosna'ya gelerek 28 Ekim 2011'de ABD'nin Saraybosna Büyükelçiliği'ne silahlı saldırıda bulunan ve burada görev yapan bir polisi yaralayan Mevlid Yaşareviç, bölgedeki Selefi/Vehhabi networke ve Selefi/Vehhabi gruplar ile yabancı savaşçılar arasındaki bağlantılara örnek olarak gösterilebilir (BBC News, 25.07.2017). Yaşareviç'in saldırıyı gerçekleştirmek üzere Bosna-Hersek'teki Selefi/Vehhabi grupla birlikte anılan Gornja Maoca köyünden Saraybosna'ya geçtiği ve bu saldırı hazırlığında yabancı savaşçı olarak 2014'te Irak'ta intihar saldırısı gerçekleştiren Emrah Fojnica'dan destek aldığı iddiaları söz konusu bağlantıları ortaya koymaktadır (Organized Crime And Corruption Reporting Project, 25.07.2017). Saldırıdan sonra keskin nişancılar tarafından bacağından vurularak etkisiz hale getirilen ve tutuklanan Yaşareviç, Bosna-Hersek Devlet Mahkemesi tarafından terör saldırısı gerçekleştirmek, terör örgütüne katılmak, silahlı saldırı gerçekleştirmek ve yasadışı silah bulundurmak suçlarından 18 yıl hapse mahkum edilmiştir (BBC News, 24.07.2017).

Daha önce Çeçenistan'a yabancı savaşçı olarak gittiği düşünülen Edis Veliç'in kardeşi olan Elmedin Veliç, Bosna-Hersek'ten söz konusu bağlantılar yoluyla yabancı savaşçı olarak Suriye ve Irak'a giden bir diğer Bosna-Hersek vatandaşıdır. Bu durum, söz

konusu bağlantıların kimi zaman akrabalık ilişkileri yoluyla, kimi zaman ise benzer görüşleri taşıyan gruplar arasındaki bağlantılar yoluyla oluşturulduğunu göstermektedir (Holman, 2014: 11). Akrabalık ilişkileri yoluyla oluşturulan bağlantılara bir diğer örnek, 3 Eylül 2014'te Bosna-Hersek'te güvenlik birimlerince düzenlenen "Damascus Operasyonu" kapsamında Suriye ve Irak'taki terör faaliyetlerine finansal destek sağlamak, bu bölgelere savaşmaya gitmek ve içlerinde buldukları topluluk üyelerini de savaşmaya gitmeye kışkırtmak gibi suçlardan tutuklananlar arasında, Bağdat'ta intihar saldırısı gerçekleştiren Emrah Fojnica'nın babası Hamdo Fojnica'nın bulunmasıdır (Independent Balkan News Agency, 28.02.2017; Jukic, 2014).

Balkanlar ve Bosna-Hersek özelindeki Selefi/Vehhabi ve yabancı savaşçı networkü ele alınırken Avusturya'nın başkenti Viyana'ya da değinmek gereklidir. Zira Viyana, son yıllarda söz konusu networkün önemli bir parçası olarak ön plana çıkmaktadır (Orton, 2014). Bununla birlikte, Viyana'nın sadece Balkanlardan değil, Kafkasya'dan ve diğer coğrafyalardan pek çok yabancı savaşçı grubuna ev sahipliği yaptığını belirten Orton, Viyana'nın Londra'dan sonra Avrupa'daki en büyük '*Selefi-cihadist*' networküne ev sahipliği yaptığını iddia etmiştir. Avusturya'dan yaklaşık 130 kişinin Suriye ve Irak'a yabancı savaşçı olarak gittiklerini ve bunların yaklaşık üçte ikisinin ülkeye geri döndüğünü aktaran Orton, bunların 40 kadarının Avusturya vatandaşı, gerisinin ise Rusya, Balkan ülkeleri ve Türkiye vatandaşı olduklarını belirtmiştir.

Orton, Schindler'e (2007) atıfla, Bosna-Hersek'teki '*radikal Selefilerin*' büyük çoğunluğunun Viyana bağlantısı olduğunu ileri sürmüş, Saraybosna'da ABD Büyükelçiliği'ne saldırı gerçekleştiren Yaşareviç'in Novi Pazar'da doğduğunu fakat radikal fikirleri bir dönem yaşadığı Viyana'da kazandığını örnek olarak göstermiştir. Bu bağlamda 10 Nisan 2014'te Bosna-Hersek kökenli 17 yaşındaki Samra Kesinoviç ve 15 yaşındaki Sabina Selimoviç'in Viyana'dan DAEŞ'e katılmak üzere Suriye'ye gitmeleri bir diğer örnek olarak dikkat çekmektedir (Holman, 2014: 8; Harrison, 2015).

Bardos (2014: 78) da Balkanlardaki söz konusu yabancı savaşçı ve terörist networküne ve bu grupları son on yılda gerçekleştirdikleri çeşitli saldırı ve eylemlere dikkat çekmiştir. Bardos bunlara örnek olarak Ekim 2002'de Viyana'daki ABD Büyükelçiliği

saldırısını, Mayıs 2007'deki Fort Dix bombalı eylemini, Temmuz 2009'daki Raleigh Grubu eylemini, 2009'da New York'taki metro istasyonu saldırısını, Ekim 2011'de Saraybosna'daki ABD elçiliğine yönelik saldırıyı, Ocak 2012'de Tampa'daki gece kulüplerini bombalama planını, Şubat 2012'de Frankfurt Havaalanında iki ABD askerinin öldürülmesini sıralamıştır. Benzer şekilde, bu kez Bosna-Hersek özelinde söz konusu grubun eylemlerine dikkat çeken Dzidic (2016: 12), 2015 yılında Sırp Cumhuriyeti'nin Zvornik kentinde bir polis memuruna silahlı saldırı düzenleyen Nedin İbriç'i ve Saraybosna'da önce iki Bosna ordusu yetkilisini öldüren ardından da intihar eden kimliği belirsiz saldırganı örnek olarak göstermiştir. Tüm bu örnekler, son dönemlerde Suriye ve Irak gibi cephelere yabancı savaşçı göndermeye başlayan Balkanlarda yabancı savaşçılar ve terör grupları ile ilgili dile getirilen güvenlik endişelerini doğuran faktörlerin başında gelmektedir.

2.7.Suriye ve Irak'a Yabancı Savaşçı Katılımını Etkileyen Faktörler

2.7.1.Camiiler ve Sivil Toplum Kuruluşların Yabancı Savaşçı Kazanmak İçin Kullanılması

Balkanlardan Suriye ve Irak'a giden yabancı savaşçılar, kendi ülkelerindeki kimi camiiler ve gruplar aracılığıyla radikalleşmektedirler (Holman, 2014: 11). Roy (2003: 182) da bunu destekler şekilde, bazı 'radikal camiilerin' yabancı savaşçıların radikal fikirleri benimsemesinde önemli rol oynadığını ileri sürmüştür. Bardos (2014: 73-74), özellikle gençler arasından yeni yabancı savaşçılar kazanmak isteyen terör gruplarının, güvenli bölge işlevi gören gözden uzak köylerde bulunan camiiler ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla propaganda faaliyeti yürüttüklerini ileri sürmüştür.

Bosna-Hersek özelinde bakıldığında, ülkede yabancı savaşçıların bir kısmı internet ortamında aşırıcı görüşlere maruz kalılarak, bir kısmı ise ülkenin resmi İslami teşkilatı olan Bosna-Hersek İslam Birliği'nin (*Islamska Zajednica u Bosni i Hercegovini*) kontrolü dışında faaliyet gösteren camiilerde yapılan propaganda faaliyetleriyle radikalleşmektedir. Bosna-Hersek İslam Birliği, yerel dilde "para-cemaatler" (*Paradzemati*) olarak adlandırılan, sayıları 67'yi bulan ve genellikle ülkenin kırsal ve

dağlık kesimlerinde bulunan bu gayri resmi camiileri kapatmaktadır. Bosna-Hersek İslam Birliği'nin Reisul Ulema biriminde bulunan Ismet Veladzic, bu tip camiilerin Bosna-Hersek'te yaygın olduğunu, neredeyse her kasabanın kendi para-cemaatinin bulunduğunu ifade etmiştir. (Dzidic, 2016: 13). Bardos (2014: 75), Batı ve Güney Balkanlarda aşırılık yanlısı kesimin kontrolünde olan bu camilerin 'militan İslamcılar'ın üsleri olarak kullanıldığını ileri sürmüştür.

Roy (2003: 178), "yeni-fundamentalistler" dediği grubun genellikle Batı tarzı modern eğitim gördükten ve Batı tarzı bir gençlik dönemi yaşadktan sonra çeşitli camiilerde kurdukları kişisel ilişkiler aracılığıyla İslam dinini benimsediği ve daha sonra yine bu camiilerde radikal fikirleri benimsediğini iddia etmiştir. Geçmişte alkol, uyuşturucu, hapisane gibi tecrübeler yaşayan, genel itibariyle toplumun orta kesiminden olan bu kişiler, İslam'a geçişle birlikte yeni bir kimlik kazanmışlar ve ulus-ötesi bir 'kardeşlik' ağına katılmışlardır. Roy ayrıca, bu kişilerin radikalleşmesinin İslam'a geçişlerinden dolayı olmadığı, hatta aksine kimilerinin önce siyaseten radikalleşip sonra İslam'ı seçtiğini ileri sürmüştür.

2.7.2. İnternet ve Sosyal Medya'nın Yabancı Savaşçılık ve Radikalizm Propagandası İçin Kullanılması

Küreselleşmenin imkanlarıyla bilginin ve teknolojinin paylaşımının kolaylaştığı günümüzde, küreselleşmenin getirdiği bu kolaylıklardan ulus aşırı hareketler de yararlanmaktadır (Aydınlı, 2008: 904; Crenshaw, 1981: 381-382). İnsanların yararına eylemlerde bulunan yardım kuruluşları, sağlık kuruluşları vb. ulus aşırı hareketlerin bu imkanlardan faydalanması küreselleşmenin nimetleri olarak görülürken, uluslararası terörist grupların, silah kaçakçılarının, organ mafyalarının ve benzer suç gruplarının bu imkanlardan faydalanması küreselleşmenin sunduğu bilgi, teknoloji, ulaştırma ve haberleşme imkanlarının adeta bir yan etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Weimann (2016: 77-80), günümüzde yabancı savaşçıların terör örgütlerine katılımında internetin oynadığı rolün öneminden bahsetmiştir. Yeni sosyal medya denilen Facebook, Twitter, Youtube gibi platformlar, terör örgütlerinin yeni eleman kazanmaları

için kullanışlı araçlar olmaktadır. DAESH ve benzeri terör örgütleri tarafından sosyal medya üzerinden yürütülen propaganda faaliyetleri, Suriye ve Irak'a yönelik yabancı savaşçı akışını kolaylaştırmaktadır (Kardaş ve Özdemir, 2015: 14-15). İnternet sayesinde söz konusu örgütler propagandalarını çok geniş bir kitleye hızlı bir şekilde ulaştırabilmekte, bunun yanında hedef kitlesindeki kişilerle doğrudan iletişim kurma olanaklarına sahip olmaktadır. Günümüzde neredeyse tüm terör örgütleri internet aracılığıyla yeni elemanlar kazanmaktadır. Tüm bu gruplar arasında DAESH, sosyal medya ve diğer internet platformları yoluyla dünyanın dört bir yanından eleman kazanmak için en büyük çabayı sarf eden terör örgütü olarak dikkat çekmektedir (Weimann, 2016: 80).

İnternet aracılığıyla terör örgütleri tarafından propaganda videoları yayınlanmakta, potansiyel yabancı savaşçı adayları 'cihat sahalarna' katılmak üzere motive edilmektedir. İnternet olmaksızın söz konusu 'cihat sahalardan' habersiz olacak bu kişiler için internet bir enformasyon aracı işlevi görmektedir (Mendelsohn, 2011: 200). Benzer şekilde Watts (2008: 1), internetin hem El-Kaide ve DAESH gibi terör örgütleri tarafından yeni eleman temini için bir propaganda aracı olarak kullanıldığını, hem de herhangi bir örgüt bağlantısı olmayan kişilerin radikalleşmelerinde ve bireysel çabaları ile yabancı savaşçı olarak çatışma bölgelerine gitmelerinde bir enformasyon ve endoktrinasyon aracı olduğunu ifade etmiştir.

Kosova Güvenlik Araştırmaları Merkezi (*Kosovo Centre for Security Studies*) araştırmacısı Skender Perteshi, dijital ve sosyal medyanın teröristlerin en önemli propaganda aracı olduğunu ifade etmiştir. Perteshi, bu bağlamda DAESH'in Facebook, Twitter ve diğer sosyal medya araçlarında oldukça aktif olduğunu belirtmiştir (Mejdini vd., 2017). İnternet vasıtasıyla terör örgütleri hem hızlı ve etkin biçimde dünyanın pek çok yerinden ve özellikle gençler arasından yeni elemanlar kazanmakta, hem de bu elemanları çeşitli eylemler için kolaylıkla mobilize edebilmektedir (Weimann, 2016: 80).

Balkan ülkeleri, vatandaşlarının yabancı savaşçı olarak Suriye ve Irak gibi çatışma bölgelerine gidişini engelleme yönünde adımlar atmakta iken, DAESH başta olmak üzere terör örgütleri Balkanlardan militan kazanmak ve nefret mesajlarını yaymak için interneti verimli şekilde kullanmaktadırlar. 2014 yılından bu yana Batı Balkan ülkelerinde, Ortadoğu’da savaşan terörist grupların mensubu olma ya da bu gruplar için militan kazanma faaliyeti yürütmesi şüphesiyle yaklaşık 200 kişi yargılanmış ve suçlu bulunanlar hapis cezasına çarptırılmıştır. Fakat bu gruplar internet üzerinden propaganda faaliyetlerine devam etmektedirler. Batı Balkan ülkeleri terörizmle mücadele stratejileri geliştirmekte iken, internet aracılığıyla yürütülen terör propagandasıyla mücadele konusunda zorluk yaşamaktadırlar. Zira bu ülkelerde güvenlik güçleri siber alanın etkili bir şekilde kontrol altında tutulması konusunda henüz yeterli donanıma sahip değildir (Mejdini vd., 2017).

Örgütlerine bölgeden katılım sağlamak amacı taşıyan terör grupları, Balkanlarda dini hoşgörüsüzlüğü, şiddet propagandalarını ve anti-Amerikan, anti-Semitik, anti-demokratik mesajları yaymak için basılı süreli yayınlar, web siteleri ve sosyal medya aracılığıyla geniş bir ağ oluşturmuşlardır. Söz konusu web siteleri ve sosyal medya ağı, terör ve şiddet yöntemlerini, intihar saldırılarını ve gayrimüslimlerin öldürülmesini teşvik etmekte, ayrıca dünyadaki ‘cihat’ cephelerinden haberleri, terör propagandası yapan örgüt mensuplarının ve vaizlerin konuşmalarını ve mesajlarını içermektedir (Bardos, 2014: 76).

Örneğin DAESH propaganda videolarını ve dergilerini paylaşan, “İslam Halifeliği” adına gerçekleştirilen katliamları öven “Vjesti Ummeta” isimli Bosna-Hersek menşeli internet sitesi, Kasım 2015 Paris terör saldırısını “*tüm gerçek Müslümanlar için sevindirici bir haber*” olarak nitelemiştir. Bu site Bosna-Hersek otoriteleri tarafından kapatılmışsa da farklı isimlerle tekrar faaliyet göstermeye başlamıştır. Bosnalı yetkililer, bu tip internet sitelerinin Bosna-Hersek dışında, genellikle Suudi Arabistan’da sunucuları olduğunu iddia etmektedir (Mejdini vd., 2017). Benzer amaçlar ile açılan "Krenaria Islame" isimli Arnavutça Facebook sayfasında Suriye’de savaşan Arnavutların hikayeleri ve resimleri paylaşılmaktadır. Buna ek olarak, 700'den fazla takipçisi bulunan "Eja Ne Islam"

(İslam'a Katılın) adlı bir Facebook grubu, “*Müslümanlara yapılan adaletsizliğe karşı isyan*” için üyelerini DAESH’e katılıma çağırmıştır.

Terör gruplarının Balkanlarda internet aracılığıyla kullandığı bir diğer propaganda yöntemi olarak video görüntüleri ön plana çıkmaktadır. Örneğin “Shpata e Meshiruesit” (Merhametin Kılıcı) adlı Youtube video kanalı, El-Kaide lideri Eymen el-Zevahiri'nin "11 Eylül'ün kutlu saldırılarından 15 yıl sonra" başlıklı videosu ve buna benzer Arnavutça altyazılı videolar yayınlamaktadır. Benzer şekilde "Mektebi Hasanbeg" adlı Youtube kanalında da terörizm propagandası yapan ve DAESH’e açıkça destek mesajları içeren 270’den fazla video bulunmaktadır (Mejdini vd., 2017).

Bu tip propaganda faaliyetleri Youtube’un yanında, Twitter ve Facebook hesaplarından da yürütülmektedir. Örneğin “Beyaz Minare” isimli bir Facebook sayfası, El-Kaide gibi terör örgütlerine sempati içeren paylaşımlar yapmaktan ve El-Kaide ve benzer örgütlerin liderlerinden ve çeşitli din adamlarından alıntılar yaparak Radikal İslam propagandası yapmaktan çekinmemektedir. Buna benzer şekilde Batı Balkanlarda El-Kaide, Fetih el Şam Cephesi (Eski adıyla Nusra Cephesi) vb. örgütlerin propagandalarını yapan pek çok Facebook sayfası mevcuttur (Mejdini vd., 2017). Bu tip internet sitelerinin ve sosyal medya hesaplarının her geçen gün takipçilerinin artması, aşırı hareketlere duyulan sempatinin arttığı yorumlarını beraberinde getirmiştir (Bardos, 2014: 76-77). Bu bağlamda, Ocak 2015’te Fransız mizah dergisi Charlie Hebdo’ya gerçekleştirilen saldırı ile ilgili internet ortamındaki yorumlar dikkat çekmektedir. Bu yorumların bir kısmı söz konusu saldırıyı haklı bulurken, önemli oranda yorum saldırıya ve faillerine karşı sempati beslendiğini ortaya koymaktadır (Azinović ve Jusić, 2015: 50).

Bosna-Hersek’te özellikle gençler, internet üzerinden yürütülen propaganda faaliyetlerinin ana hedefi konumundadır. Bu bağlamda gençlerin radikalleşmesinde ve terör örgütlerinin propagandasına maruz kalmasında internet ve sosyal medya çok önemli bir araç olmaktadır. 2015 yılı verilerine göre, sadece DAESH’in kayıtlı 25.000 Twitter hesabı olduğu ve bu hesaplardan haftada ortalama 200.000 tweet atıldığı tahmin edilmektedir (Azinović ve Jusić, 2015: 43). Konuyu Sırbistan üzerinden ele alan Eski

Sırp parlamenter ve aktivist Aida Corovic, her ne kadar Sırbistan'dan giden yabancı savaşçıların sayısının oldukça düşük olduğunu belirtse de, diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi Sırbistan'da da özellikle gençlerin internet üzerinden radikal örgütlerin propagandasına maruz kaldığını eklemektedir (Mejdini vd., 2017).

Yabancı savaşçılar gittikleri çatışma bölgelerinde ve daha sonra kendi ülkelerine döndüklerinde, sadece askeri faaliyetler ve terör faaliyetlerinde değil, aynı zamanda özellikle internet ve sosyal medya aracılığıyla görsel ve yazılı materyaller oluşturmak, propaganda metinlerini ve diğer materyalleri yerel dile çevirmek gibi propaganda faaliyetlerinde de bulunmaktadır (Mendelsohn, 2001: 199). Örneğin Balkanlardan Suriye ve Irak'a savaşmaya giden ve DAESH'e katılan yabancı savaşçıların bir kısmı, kişisel sosyal medya hesapları aracılığıyla DAESH ve benzeri terör örgütlerinin propagandasını yapmaktadır (Holman, 2014: 10).

Sosyal medya'nın ve internetin terör örgütleri tarafından yabancı savaşçı kazanmak üzere kullanılmasında, Suriye ve Irak gibi çatışma bölgelerinden internet aracılığıyla paylaşılan görüntüler, bilgiler ve yabancı savaşçıların bölgede yaşadıklarıyla ilgili hikayeler önemli yer tutmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu terör grupları sosyal medyayı adeta bir 'sosyal cihat' alanı olarak kullanmaktadır. "Sham Center" gibi internet sitelerine çatışma bölgelerinden, düşman kuvvetlerinden silahlar ve ordu araçları ele geçirilmesi gibi motive edici içerikler taşıyan etkili görsellerin yüklenilmesi ve yabancı savaşçı olarak bu çatışmalara katılmayı teşvik etme amacındaki içerikler söz konusu 'sosyal cihat' faaliyetlerine örnek gösterilebilir. Suriye ve Irak'taki yabancı savaşçılar, Bosna-Hersek ve diğer Balkan ülkeleri dahil olmak üzere, dünyanın her yerinden bölgeye yeni yabancı savaşçıların katılımını sağlamak amacıyla Twitter, Instagram, Ask.fm, Facebook, Tumblr vb. sosyal medya platformlarını ve çeşitli sohbet forumlarını etkin şekilde kullanmaktadır. Örneğin bazı yabancı savaşçılar Tumblr gibi platformlarda aktif şekilde internet günlüğü oluşturarak savaş cephesinde yaşadıklarını aktarırken, bazıları ise çeşitli sohbet forumlarında, özellikle kimlik arayışındaki Müslüman gençlere yönelik propaganda faaliyeti yürütmektedir (Kardaş ve Özdemir, 2015: 14-15).

Terör örgütleri internet üzerinden propaganda faaliyetlerinde bulunurken hedeflediği tüm kitle için tek bir internet platformunu kullanmak yerine, her bir spesifik grup için ayrı platformlar kullanmaktadır. Modern reklamcılık ve pazarlama stratejilerinde kullanılan bu yöntemle, örneğin kadınlara, çocuklara, diaspora toplumlarına, yeni Müslüman olmuş bireylere, yaşadığı ülkede azınlık statüsünde olanlara ayrı ayrı propaganda içerikleri (*narrowcasting*) hazırlanmaktadır (Weimann, 2016: 83).

2.7.3.Sosyo-Ekonomik Sorunlar

Balkan ülkelerinin gelişmemiş demokrasi kurumları, derin ekonomik krizler ve bunun beraberinde getirdiği sosyo-ekonomik sorunlar, organize suçların ve yolsuzluğun yaygın olması gibi etkenler DAESH ve benzeri terör örgütlerinin bölgeye nüfuz edebilmesini ve bölgeden yeni yabancı savaşçılar kazanabilmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle Balkanlarda ve Bosna-Hersek özelinde yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar üzerinden ele alınan güvenlik tartışmaları, Balkanların demokratik istikrarını ve güvenliğini tehdit eden organize suçlar ve yolsuzluk gibi sorunlardan ayrı düşünülemez (Hide, 2014: 375-379). Hide'a göre (2014: 376-377), Batı Balkan ülkelerinin ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan gelişmemişliği sadece bölge için değil, Avrupa güvenliği için de tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle bölgede demokrasinin etkin bir şekilde işlemesi, söz konusu güvenlik kaygılarını önlemek adına önemlidir.

Aydınlı (2008, 904), devletin otoritesinin zayıfladığı ve/veya ortadan kalktığı ülkelerde ulus aşırı hareketlerin daha kolay faaliyet gösterebildiğini öne sürmüştür. Bu ulus aşırı hareketler Kızılhaç, Uluslararası Af Örgütü, Sınır Tanımayan Doktorlar gibi barışçıl hareketler olabileceği gibi uyuşturucu satıcıları, silah tüccarları ve teröristler gibi şiddet ve suça yönelik hareketler de olabilmektedir. Bu bağlamda Bosna-Hersek örneği ele alındığında, 1990'lardaki savaş dönemi koşullarında siyasi otoritenin zayıflaması, bu durumun ülkede güvenlik önlemlerinin ve sınır kontrollerinin zayıflamasını beraberinde getirmesi, ülkeye yabancı savaşçıların, El-Kaide gibi terör örgütlerinin ve Selefi/Vehhabi grupların nüfuz etmesini kolaylaştıran bir etken olmuştur (Woehrel, 2010: 1-6). Benzer şekilde Deliso (2013) da yaygın yolsuzluk, geçişken sınırlar,

gelişmemiş bölgeler ve güvenlik sorunları nedeniyle Balkanların yabancı savaşçı fenomeninin yayılmasına elverişli bir bölge olduğunu iddia etmiştir.

Bosna-Hersek'in yıllar süren çatışmalardan ve küresel krizlerden olumsuz etkilenmiş ekonomisi, bu kötü ekonomik koşullarda özellikle gençlerde işsizlik oranının önemli boyutlara ulaşması, bölgede yabancı savaşçı fenomeninin ve çeşitli radikal grupların yayılma alanı bulabilmesinin önemli nedenlerindedir (Petrović, 2016: 1). Ülkede 15-24 yaş arası gençlerde %63'lere varan işsizlik oranı, bu gençlerin radikal gruplara katılıp çatışma bölgelerine gitmesini etkileyen en önemli sosyo-ekonomik faktörlerdendir. Nitekim Suriye ve Irak'a giden gençlerin genel itibariyle dar gelirli kesimlerden olması bu iddiayı destekler niteliktedir (Azinović ve Jusić, 2015: 42).

Terörizm uzmanı Vlado Azinovic, Bosna-Hersek'ten Suriye ve Irak'a savaşmaya gidenlerin genel itibariyle ülkenin iş ve eğitim olanaklarından yoksun, sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlı kesimlerinden olduklarını ifade etmiştir (Jukic, 2014). Bu bağlamda Ortadoğu'daki çatışmaların, 1992-1995'teki savaştan beri işsizliğin, yoksulluğun ve yolsuzluğun yaygın olduğu Bosna-Hersek'teki Müslümanları giderek daha fazla içine çekmesinden endişe duyulmaktadır (Ruvic, 2015).

Suç bilimleri profesörü Goran Kovacevic, Bosna-Hersek'te yabancı savaşçılar ve terör grupları ile ilgili güvenlik tehdidine karşı etkin bir şekilde mücadele verilebilmesi için devletin yoksulluk, yolsuzluk, organize suç ve düşük eğitim düzeyi gibi sosyo-ekonomik sorunlara çözümler bulması gerektiğini ifade etmiştir. Bosna-Hersek'te ülke nüfusunun neredeyse dörtte birine tekabül eden yaklaşık 800 bin kişinin işsiz olduğunu belirten Kovacevic'e göre bu işsizler topluluğu radikal örgütlerin saflarına katılma potansiyeli taşımaktadırlar. Kovacevic ayrıca , 1990'larda Bosna-Hersek'te politikacıların tutumlarının savaşın patlak vermesinde önemli rol oynadığını iddia etmiş, günümüzde de aynı hata tekrarlanarak ülkedeki güvenlik kaygılarının politikacılar tarafından ülkedeki etnik grupları birbirine düşürecek şekilde kullanıldığını öne sürmüştür. Kovacevic, daha önce acı sonuçları tecrübe edilen bu tutumların tekrar edilmesinin tehlikesine dikkat çekmiştir (Dzidic, 2016: 14-15).

Bosna-Hersek'in savaş sonrası kötü ekonomik koşullara sahip olması, ülkede yoksulluğun önemli boyutlara ulaşması, özellikle kırsal kesimde yaşayanlar ekonomik açıdan oldukça kötü duruma düşmesi ve kimi yerlerde dışarıdan gelecek gıda yardımı ve diğer hizmetlere muhtaç halde bulunması ülkeyi dış etkilere açık hale getirmiştir. Bu şartlarda Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinden gelen yardımlar kabul görmüş, fakat söz konusu ülkelerden gelen yardım kuruluşları tarafından yardımların yanı sıra bölgede Vehhabi ideolojisinin yaygınlaştırılması da hedeflenmiştir (Öktem, 2010: 19).

Petrović (2016: 2), Selefi/Vehhabi gruplarla beraber Bosna-Hersek'e nüfuz etmek isteyen radikal grupların, yoksullara yardım, hastane ve okul yapımına destek vermek gibi çeşitli yardım ve hizmet faaliyetleri ile ülkenin kötü ekonomik koşullarını toplumda sempati kazanmak için fırsata çevirdiğini, devlet kurumlarının yetersiz kaldığı kimi alanlarda bu amaçla faaliyetler yürüttüklerini iddia etmiştir. Ülkede işsizlik ve yoksulluğun önemli boyutlara ulaştığı bu dönemde, kendi dini ve ideolojik anlayışını Boşnakların dar gelirli kesimlerine aşlamak isteyen gruplar çeşitli maddi yardım faaliyetlerini bu amaç için kullanmıştır (Peker, 2011).

Azinović ve Jusić'e (2015: 42) göre, Bosna-Hersek'in henüz savaş sonrası travmayı tam olarak atlattanmamış bir toplumsal yapıya sahip olması, bu toplumun kimi fertlerinin radikalleşip yurtdışındaki çatışma alanlarına dahil olmasını etkileyen bir faktördür. Buna göre, 1992-1995'teki savaş tecrübesiyle aşınan sosyal, ahlaki ve etik değerler ve normlar, kendini ifade etme ve savunmanın tek yolunu şiddette, radikal ideolojilerde ve çatışmada gören bir kesimin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak, Bosna-Hersek'te savaş döneminde zirve noktasına ulaşan siyasi istikrarsızlık, otorite boşluğu, yolsuzluk, işsizlik, yoksulluk gibi siyasi ve sosyo-ekonomik sorunlar o dönemde ülkeye yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların girişini kolaylaştıran faktörlerden olmuştur. Bu sorunların günümüzde de, savaş dönemindeki yoğunluğu ile olmasa da devam ediyor oluşu, ülkede yabancı savaşçılar ve radikal hareketler üzerinden güvenlik kaygılarının devam etmesine neden olmaktadır. Günümüzde Bosna-Hersek için gündeme getirilen radikalizm tehlikesi, söz konusu siyasi ve sosyo-ekonomik koşullardan beslenmektedir. Eski Sırp parlamenter ve aktivist

Aida Corovic, Balkanlardaki yoksulluk sorununun gençleri geleceğe dair umutsuz hale getirdiğini, ve böylece gerek dini gerek milliyetçi radikal grupların ideal hedefleri olduklarını iddia etmektedir (Mejdini vd., 2017).

BÖLÜM 3: BOSNA-HERSEK’TE YABANCI SAVAŞÇI OLGUSUNA KİMLİK BAĞLAMINDA YAKLAŞIM

3.1.Uluslararası İlişkiler Teorilerinde İnşacı Yaklaşım

1980’lerin ikinci yarısıyla birlikte, Realizm, Neo-realizm, Liberalizm ve Neo-liberalizm gibi uluslararası ilişkiler disiplininin önde gelen pozitivist teorilerine yönelik eleştirel bakış açısı taşıyan yaklaşımlar ortaya konulmaya başlanmıştır. Söz konusu pozitivist teorileri eleştirmekle kalmayıp bu teorilerin kullandığı parametreleri sorguladıkları için bu yeni yaklaşımlara eleştirel yaklaşımlar ya da post-pozitivist yaklaşımlar da denilmektedir (Keyman, 1996: 227-228). Böylece geliştirilen söz konusu eleştiriler, pozitivist teorik ekollerin bu eleştirilere cevapları ve karşı eleştirileri, disiplinde pozitivist-post-pozitivist teoriler arasında bir tartışma olarak ortaya konulmuştur. Bu tartışmada pozitivist teori paradigmaları post-pozitivist teoriler tarafından sorgulanmış, bu sorgulama neticesinde post-pozitivist teoriler tarafından ontolojik ve epistemolojik olarak alternatif görüşler ortaya konulmuştur (Bozdağlıoğlu, 2007: 149; Karacasulu, 2014: 105). Uluslararası ilişkilerde nispeten yeni bir yaklaşım olan İnşacılık⁹, normlar, söylemler, kimlikler gibi kavramların uluslararası ilişkilerde önem kazanmaya başladığı Soğuk Savaş sonrası dönemde disiplinde ön plana çıkan ve etkin olmaya başlayan post-pozitivist yaklaşımlardan birisi olmuştur (Karacasulu, 2014: 107; Küçük, 2014: 326-327).

Soğuk savaşın sona ermesi, Neo-liberal ve Neo-realist teorilerin öngöremediği bir olgu olmuş, bu nedenle bu teorilerin uluslararası ilişkileri açıklama konusunda eksik yönlerini ortaya koyan yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Uluslararası ilişkilerin ana akım rasyonalist teorilerinden olan bu teoriler, Soğuk Savaşın sona ermesini öngöremedikleri gibi, uluslararası ilişkilerin sosyal ve kültürel boyutuna, bunun yanında uluslararası ilişkilerin aktörlerinin kimliklerine ve uluslararası sistemin normlarına gereken önemi

⁹ İngilizcesi *Constructivism* olan İnşacılık yaklaşımının genel kabul görmüş bir Türkçe karşılığı bulunmamaktadır. Türkçe literatürde bu yaklaşım için bu çalışmada kullanılan İnşacılık haricinde Konstrüktivizm (Rumelili, 2014), Sosyal İnşacılık (Küçük, 2014), Toplumsal İnşacılık (Büyükbay, 2013), Oluşturmacılık (Ercan, 2009), Yapılandırmacı yaklaşım (Bozdağlıoğlu, 2007) gibi isimlendirmeler de kullanılmaktadır.

vermemiştir. Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası dönemde bu teorilerin eksik yönlerini eleştiren yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Küçük, 2014: 334). Bu eleştirel yaklaşımlardan birisi olan İnşacılık, söz konusu teorilerin açıklamakta yetersiz kaldığı konuları yeniden ele almış ve bu konulara yaygın Rasyonalist teorilerden farklı açıklamalar geliştirmiştir (Reus-Smit, 2013: 293; Bozdağlıoğlu, 2007: 149; Jackson ve Sorensen, 2013: 209-210). Böylece İnşacı yaklaşım, 1990'lı yıllarda, Soğuk Savaş'ın sona ermesini açıklama konusunda yetersiz kalan pozitivist uluslararası ilişkiler teorilerine yönelik eleştirilerin yoğunlaştığı bir dönemde etkili olmaya başlamıştır (Özev, 2013: 483).

Soğuk Savaş sonrası konjonktüre bir de 11 Eylül 2001'de New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne gerçekleştirilen saldırı eklenince, uluslararası ilişkiler disiplininde kültür, din ve medeniyet gibi konular dünya siyasetini açıklamak için kullanılmaya başlanmış, bu dönemde uluslararası ilişkilerdeki çatışma alanlarını ve güç mücadelelerini anlamlandırmada kültür, din ve medeniyet farklılıklarına dair tartışmalar ortaya konulmuştur. Samuel Huntington'ın (1993) artık ideolojik çatışmaların sona erdiğini, yeni çatışma alanının medeniyetler arasında olacağını iddia eden Medeniyetler Çatışması (*The Clash of Civilizations*) tezi söz konusu konjonktürde ortaya çıkmıştır. İnşacı yaklaşımda ise Huntington'ın medeniyetleri sıkı ve üniter kültürel yapılar olarak gören kavramsallaştırmasına karşı çıkılmış, medeniyetlerin homojen birimler olmadığı gibi, farklı medeniyetlerin etkisine kapalı olmayan ve sürekli birbirleriyle etkileşim içerisinde olan ve birbirlerini şekillendiren yapılar olduğu ileri sürülmüştür (Reus-Smit, 2013: 309-310).

Disiplinler arası bir yaklaşım olan İnşacılık, uluslararası ilişkiler, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji gibi sosyal bilimlerin çeşitli dallarında ve eğitim bilimlerinde başvurulan bir yaklaşımdır (Bozdağlıoğlu, 2007: 149). İnşacılığın teori mi yoksa yaklaşım mı olduğu konusunda ortak bir değerlendirme söz konusu değildir. Örneğin Karacasulu (2014: 108), başlıca varsayımları olmasına rağmen, bu varsayımlar üzerine henüz spesifik hipotezler ve argümanlar kurulmamasından dolayı İnşacılığın var olan uluslararası ilişkiler teorilerine rakip olabilecek bir teoriden ziyade bir yaklaşım olduğunu ileri sürmektedir. Benzer şekilde Checkel (1998: 325-326) de İnşacılığı bir teori olarak değil, bir yaklaşım olarak değerlendirmiştir. Fakat İnşacılık ister teori ister yaklaşım olarak kabul edilsin,

son yıllarda uluslararası ilişkiler disiplininde önemi ve etkinliği giderek artmakta ve pek çok uluslararası ilişkiler analizinde kullanılmaktadır (Karacasulu, 2014: 108; Ercan, 2009: 220; Bozdağlıoğlu, 2007: 149).

Soğuk Savaş'ın sonlarından itibaren Alexander Wendt (1987; 1992; 1995; 2012), Nicholas Onuf (1989), Richard Ashley (1984), Friedrich Kratochwil (1986; 1989) ve John Ruggie'nin (1986) çalışmaları İnşacılığın kavramsal ve teorik gelişimine katkı sağlamıştır (Ercan, 2009: 219; Karacasulu, 2014: 109). İnşacılık kavramını uluslararası ilişkiler disiplinine taşıyan isim ise, 1989'daki "World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations" adlı çalışmasıyla Nicholas Onuf olmuştur (Karacasulu, 2014: 109).

Disiplinde rasyonalist-eleştirel teoriler saflaşmasında eleştirel teoriler safında konumlandırılabilir olan inşacı yaklaşım, esasında rasyonalist teoriler ile eleştirel teoriler arasında bir orta yolu, bir sentezi temsil etmektedir (Karacasulu, 2014: 107; Adler, 1997; Smith ve Owens, 2008: 174-191; Checkel, 1998: 327). İnşacı yaklaşım bu sentezi oluştururken, bir yandan Neo-realizm ve Neoliberalizm gibi rasyonalist teorilerin objektif bilimsel veriler olarak kabul ettiği bazı varsayımları (devletlerin çıkarları, sistemin anarşik yapısı vb.) değişebilir olgular olarak ele alırken, bir yandan post-modern yaklaşımlara kıyasla daha bilimsel bir metodoloji kullanılmaktadır (Ercan, 2009: 220-222). Böylece İnşacı yaklaşım rasyonalist teorilere yönelik eleştiriler ortaya koymasıyla eleştirel teoriler arasında yer alırken, ampirik analize vurgu yapan bir metodoloji benimsemesiyle diğer eleştirel teorilerden ayrılmaktadır (Reus-Smit, 2013: 292). Kısacası İnşacılık, eleştirel teorilerin ontolojisini (konusunu), rasyonalist teorilerin ise metodolojisini alarak¹⁰ bir sentez ortaya koymaktadır (Checkel, 1998: 327).

İNŞACI YAKLAŞIM RASYONALİST TEORİLERİN AÇIKLAMALARINI TÜMDEN REDDETMEZ FAKAT BU TEORİLERİN EKSİK YÖNLERİNİ TAMAMLAMAYI AMAÇLAR. Örneğin, İnşacı yaklaşımda devletlerin çıkarları peşinde koştuğu, uluslararası sistemin anarşik yapısı, güç politikası (*power politics*) gibi rasyonalist paradigmanın temel argümanları kabul edilir. Fakat bunların

¹⁰ "Teorilerin ontolojik boyutu sosyal gerçekliğin objektif ya da subjektif olarak görülmesi ile ilgiliyken, epistemolojik boyutu sosyal dünya ile ilgili bilgiyi bilimsel olarak açıklamak veya anlamlandırmak ile ilgilidir" (Karacasulu, 2014: 106).

değişmez, sabit veriler olarak değil, sosyal etkileşim yoluyla ve bir süreç içinde oluşmuş olan ve yine belli bir süre sonra değişebilecek olgular olduğu vurgulanır (Bozdağlıoğlu, 2007: 150; Özev, 2013: 512). Buna göre, devletler çıkarlarını gözetmektedir fakat bu çıkarlar değişmeyen sabit veriler değildir. Devletler kimliklerine göre çıkarlarını belirler ve kimlikler de tıpkı çıkarlar gibi değişmeyen sabit veriler olmadığı için kimliklerin değişmesi aynı zamanda çıkarların da değişmesini beraberinde getirebilir (Ercan, 2009: 220; Küçük, 2014: 343). Böylece İnşacı yaklaşımda, rasyonalist teoriler tarafından artık bir klişe haline dönüştürülmüş olan devletlerin ulusal çıkarlarına uygun dış politika tercihleri belirlediği varsayımı kabul edilmekle birlikte, bu çıkarların tüm aktörler, tüm zamanlar ve mekanlar için geçerli, değişmez veriler olduğu reddedilir. Aktörler zaman, mekân, normlar, kültür vb. faktörlerin etkisiyle kimliklerini kazanmakta, daha sonra bu kimliklerine göre çıkarlarını belirlemekte ve bu çıkarlar doğrultusunda dış politika tercihlerinde bulunmaktadır (Demirtaş, 2014: 159; Banchoff, 1999: 262).

Benzer şekilde, Wendt (1992: 395) rasyonalist teorilerin temel argümanlarından olan sistemin anarşik yapısını reddetmez fakat Wendt'e göre devletlerin hali hazırda anarşik bir sistemde varlığını sürdürmesi, sistemin yapısı sonucunda değil, belli bir sürecin (*process*) sonucunda ortaya çıkmış bir durumdur. Bu süreç, devletlerin birbirleriyle sosyal etkileşime girdikleri ve bu etkileşim yoluyla kimliklerini belirledikleri bir sosyal süreçtir.

İnşacı yaklaşım ile rasyonalist teoriler arasındaki bir diğer ayrım, İnşacı yaklaşımda rasyonalist teorilerin eksik kaldığı bir nokta giderilerek, sadece mevcut durumdaki olgular üzerinden analiz yapılmaz, aynı zamanda bu olguların nasıl oluştuğu da açıklanmaya çalışılır (Özev, 2013: 513). Örneğin İnşacı yaklaşımda devletlerin çıkarları peşinde koştuğu kabul edilir fakat rasyonalist teorilerin eksik bıraktığı, ilgilenmediği bir noktaya değinilerek, aynı zamanda bu çıkarların nasıl oluştuğu da açıklanmaya çalışılır (Kowert, 1998: 2). Bu bağlamda Uluslararası ilişkilerdeki olay ve olguları açıklamak için başta devletler olmak üzere uluslararası ilişkilerin aktörlerinin çıkarlarının nasıl oluştuğunun incelenmesi gerektiği iddia edilir. Bu noktada, İnşacı yaklaşımda çıkarların kimliklere göre oluştuğu varsayımıyla aktörlerin kimlikleri inceleme konusu haline

getirilmektedir (Wendt, 2003: 224-231; Reus-Smit, 2013: 295; Küçük, 2014: 335; 341; 344).

İnşacı yaklaşım, devletlerin bir sosyal ortamda karşılıklı etkileşim kurduklarını, bu etkileşim üzerinden de çıkarlarını belirlediklerini iddia eder. Bu nedenle bu etkileşimin gidişatına göre devletler çıkarlarını yeniden tanımlayabilir, böylece çıkarlar değişim gösterebilir. Devletler birbirleriyle ilişkiler kurarken kimlikleri aracılığıyla “ben” ve “öteki” tanımlaması yaparlar. Bir başka deyişle bir yandan kendi kimliklerini, kim/ne olduklarını tanımlarken aynı zamanda diğer devletlerin kimliklerini algılamaya çalışırlar (Bozdağlıoğlu, 2007: 154). Üstelik bazı durumlarda bir devletin kimliğinin diğer devletlerce algılanışı söz konusu devletin empoze etmek istediği kimliğinden farklı olabilir. Örneğin Soğuk Savaş döneminde her ne kadar Sovyetler Birliği kimliğini Rus kimliği üzerinden kurmak istemese de Yugoslavya ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri Sovyetler Birliği’ni, ortaya koyduğu pratikler ve kolektif kültürel hafıza nedeniyle Rus kimliği üzerinden algılamıştır. Devletlerin hem kendilerine hem de diğer devletlere ilişkin kimlik algılamaları karşılıklı etkileşim sürecinde sürekli olarak yeniden üretilmektedir. Böylece devletler mevcut kimlik algılamalarına göre çıkarlarını ve dış politika tercihlerini belirlemektedir (Hopf, 1998: 175).

İnşacı yaklaşım ayrıca devletlerin sadece çıkarlarını gerçekleştirmek üzere hareket ettiğini reddeder. Devletler bazen uluslararası ilişkilerin normlarına göre davranmayı seçer. Bir başka deyişle devletler kimi zaman çıkarlarına en uygun davranışı sergilemek isterken, kimi zamanda en doğru davranışı sergileme amacıyla hareket ederler. Bu nedenle inşacı yaklaşım çıkarların belirlenmesinde normların da etkisinden söz eder. İnşacı yaklaşıma göre uluslararası ilişkilerin aktörü olan devletler, her zaman her koşulda çıkarları peşinde koşan varlıklar değildir, aynı zamanda diğer devletlerin ve aktörlerin paylaştığı makul davranış kalıplarına da uymak isterler (Özev, 2013: 495).

İnşacı yaklaşıma göre, uluslararası yapı sadece silahlanma, güç, ekonomik kapasite gibi maddi unsurlardan oluşmaz (Jackson ve Sorensen, 2013: 209-212). Temel aktörleri devletler olan uluslararası yapı, bu aktörlerin birbirleriyle iletişim ve etkileşim kurmasını sağlayarak onlara sosyal bir çevre de sağlar. Böylece devletler içinde

buldukları uluslararası yapıda maddi olduğu kadar sosyal bir çevreye de sahip olurlar. Bu sosyal çevrede aktörler birbirleriyle kurdukları iletişim ve etkileşim yoluyla çıkarlarını inşa ederler (Checkel, 1998: 325; Özev, 2013: 489). Böylece, uluslararası sistemde ve daha genel anlamda uluslararası ilişkilerde materyal yapılar kadar sosyal ve normatif yapılar da önem taşımaktadır (Reus-Smit, 2013: 285-286).

Realist teorinin vurguladığı askeri güç ya da Marksist teorinin vurguladığı kapitalist sistem gibi maddi unsurlar kadar, uluslararası yapıdaki aktörlerce paylaşılan fikir, inanç ve değerler sistemi de aktörlerin eylemlerinin şekillenmesine etki etmektedir. Bu nedenle İnşacı yaklaşıma göre, uluslararası ilişkiler aktörlerinin eylemlerini açıklayabilmek için sadece uluslararası sistemdeki maddi unsurları analiz etmek yetersiz kalacaktır. Aktörlerin kimlikleri, birbirleriyle etkileşim sonucu sahip oldukları ortak bilgi yapıları ve değerler sistemi, aktörlerin etkileşime girdikleri sosyal bağlamda birbirlerini nasıl algıladıkları uluslararası sistemi ve sistemin aktörlerinin davranışlarını analiz edebilmek adına önem taşımaktadır (Reus-Smit, 2013: 294).

İnşacı yaklaşımda maddi unsurların önemi tümüyle reddedilmez fakat devletlerin kimliklerini tanımlamalarında normatif ve sosyal yapıların da en az materyal yapılar kadar önemli olduğu vurgulanır. Örneğin, bir maddi/materyal unsur olarak silahlanma devletlerin güvenlik algılamalarında, dolayısıyla çıkarlarını belirlemelerinde önemli bir unsurdur. Bu nedenle bir devletin silahlanması diğer devletlerce bir güvenlik tehdidi olarak çıkarlarına aykırı bir durum olarak görülebilir. Fakat bir devletin söz konusu silahlanmayı çıkarlarına aykırı görmesi, bu maddi unsuru nasıl algıladıklarına bağlıdır (Karacasulu, 2014: 116). Örneğin ABD muhtemelen Güney Kore'nin silahlanmasını çıkarlarına aykırı olarak algılamayacakken, Kuzey Kore'nin silahlanmasını bir güvenlik tehdidi olarak görecektir. Her iki durumda da maddi unsur (silahlanma) aynıdır fakat ABD'nin bu iki devletle kurduğu sosyal ilişkiler, bir başka deyişle sosyal unsur farklıdır.

Uluslararası yapı, güç politikasının ve çıkarları peşinde koşan aktörlerin bir yansıması değil, aktörlerin kimlikleri, kimlikleri yoluyla tercih ettikleri davranışlar, gücün kendisi değil fakat güce verdikleri anlam ve sosyal normlar ile inşa edilen bir olgudur (Özev,

2013: 513). Bunun yanında uluslararası yapı, Neo-realist teoride iddia edildiği gibi rasyonel aktörlerin hayatta kalmak için istemeyerek de olsa yarattıkları bir sistem değildir (Bozdağlıoğlu, 2007: 149). Uluslararası yapı, sistemin aktörleri olan devletlerin birbirleriyle kurdukları ilişkiler sonucunda inşa edilir (Jackson ve Sorensen, 2013: 211-213). Bu nedenle uluslararası yapı ne istenmeyerek de olsa oluşturulan bir zorunluluk/gereklilik ne de değişime açık olmayan *a priori* bir değerdir (Karacasulu, 2014: 116).

Wendt (1992: 73), uluslararası sosyal yapının üç unsurdan oluştuğunu ileri sürmüştür. Sistemin aktörleri arasında paylaşılan karşılıklı beklentiler, bilgi akışı, algılama ve anlamlandırmalar sosyal yapının paylaşılan bilgi (*shared knowledge*) boyutunu oluşturur. Bu bilgi ve beklentiler aktörlerin birbirleriyle ilişkilerinde çatışmacı ya da iş birliği olmalarını belirleyici bir etkiye sahiptir. Örneğin devletlerin diğer devletlere yönelik tehdit algılamaları, karşılıklı güvensizlik ortamı, Realist teorideki adlandırılmasıyla güvenlik ikilemi (*securtiy dilemma*) oluşturur. Devletler bu güvensizlik ortamında politika tercihlerini çatışmacı bir tutumdan yana gösterirlerse, uluslararası yapıda kimsenin kimseye güvenemeyeceği algısı ve paylaşılan bilgisi sistemin anarşik bir yapıya sahip olmasına neden olur (Bozdağlıoğlu, 2003: 17). Böylece devletlerin uluslararası yapı içerisinde birbirleri hakkındaki fikir ve algıları üzerinden oluşan paylaşılan bilgi, sistemin yapısını belirleyen bir faktör olmaktadır (Bozdağlıoğlu, 2007: 151).

Uluslararası sosyal yapıyı oluşturan ikinci unsur olan maddi kaynaklar, Neo-Realist teoride ele alındığı şekliyle aktörlerin bu kaynaklara yüklediği anlamdan bağımsız olarak değerlendirilemez. Silahlanma, ekonomik güç, askeri kapasite gibi maddi kaynaklar, uluslararası yapıdaki aktörlerin bunları nasıl algıladığına göre anlam kazanmaktadır (Bozdağlıoğlu, 2007, 151; Wendt, 1995: 74). Devletlerin çıkarları, güç, tehdit algısı ve benzeri maddi yapılar, yorumlandıkları sosyal bağlam yoluyla anlamlandırılırlar (Checkel, 1998: 326). Aktörler, maddi kaynakların tehdit olarak algılamadıkları aktörlerin ellerinde bulunmasını çıkarlarına aykırı olarak değerlendirmezken, söz konusu maddi kaynakların düşman olarak algılanan bir aktörün elinde bulunması durumunda bu durumu bir güvenlik tehdidi olarak algılayıp çıkarlarına ters görebilir. Dolayısıyla maddi unsurlar uluslararası yapıdaki aktörlerin karşılıklı ilişkilerinde, aktörlerce nasıl

algılandıklarına bakılmaksızın bir tehdit unsuru ya da güven unsuru olarak değerlendirilmesi mümkün değildir.

Uluslararası sosyal yapıyı oluşturan üçüncü unsur olan uygulamalar, hem aktörlerin kimliklerini hem de bizatihi sosyal yapının kendisini inşa eden/şekillendiren bir role sahiptir (Wendt, 1995: 74). Uluslararası yapı, aktörler arasında benimsenen uygulamalar ve bunlara yüklenen öznel anlamlar yoluyla var olmaktadır. Böylece aktörler uygulamalar yoluyla yapıyı inşa ederken, yapı da aktörlere kalıplaşmış uygulamaları benimseterek aktörlerin kimliğini şekillendirir (Wendt, 1987). Koslowski ve Kratochwil (1994: 94), uluslararası yapının aktörlerin uygulamaları ile sürekli yeniden üretildiğini ve/veya dönüşüme uğradığını öne sürmüştür.

3.1.1. İnşacı Yaklaşımda Kimlik Kavramı

Paksoy (2005: 20), bir toplumun kimliğini oluşturan öğeleri “*ortak kültür değerleri, müzik, edebiyat, sanat, tarımsal uygulamalar, ortak bir dil ve din/inanç sistemleri, söz konusu [toplumun] ortaya çıkışına atıfta bulunan efsaneler, söz konusu [toplumun] askeri başarıları ve cesaret örnekleri ile ilgili ortak anlatılar ve değerler*” şeklinde sıralamıştır. Bu şekilde kültür, tarih, ortak hafıza, dil, din, etnik ve milli bilinç ve semboller gibi öğelerin bileşiminden oluşan kimlik kavramı, özellikle küreselleşmeyle birlikte uluslararası ilişkilerde popüler bir inceleme nesnesi haline gelmiştir (Akpınar, 2013: 456; 477).

İnşacı yaklaşımın üzerinde en fazla durduğu kavramlardan birisi kimlik olmuştur (Bozdağlıoğlu, 2007: 149; 151). İnşacı yaklaşıma göre kimlikler, uluslararası sistemi ve sistemin aktörlerinin birbirleriyle ilişkilerini ve davranışlarını/politikalarını analiz etmek ve öngörebilmek noktasında en temel belirleyici unsurlarındandır (Küçük, 2014: 325; Goldstein ve Pevehouse, 2015: 146). Kimlik kavramına yaptığı vurgu, inşacı yaklaşımı Neorealizm ve Neoliberalizm gibi rasyonalist/pozitivist teorilerden ayıran en temel özelliklerindedir (Özev, 2013: 490). Nitekim inşacı yaklaşımda, Neo-realist ve Neo-liberal teoriler kullanılarak ortaya konulan çalışmaların çoğunlukla ihmal ettiği normlar

ve kimlikler üzerine ampirik çalışmalar¹¹ ortaya konulmuştur (Karacasulu, 2014: 111). Kısacası, İnşacı yaklaşımda algıların, kimliklerin ve sistemdeki normların uluslararası siyasetteki belirleyici rolü üzerinde önemle durulmaktadır (Küçük, 2014: 335).

İnşacılık yaklaşımına göre devletlerin kimlikleri ve çıkarları sosyal olarak inşa edilmektedir (Küçük, 2014: 329; Goldstein ve Pevehouse, 2015: 146). İster devletler ister toplumlar olsun, uluslararası sistemin aktörlerinin içinde bulunduğu siyasi ve sosyal çevre, tarih, kültür, inançlar, fikirler, söylemler gibi ögeler bu aktörlerin kimliklerinin oluşmasında rol oynar (Reus-Smit, 2013: 297). Aktörler sosyal varlıklar olduklarından söz konusu kimliklerini içinde buldukları sosyal çevre içerisindeki etkileşimler sonucu, bir başka deyişle sosyalizasyon yoluyla kazanırlar. Bu şekilde inşa edilen kimliklere göre aktörlerin çıkar algılamaları oluşur. Bu nedenle aktörlerin içinde bulunduğu sosyal şartların ve normların değişmesi sonucu kimlikler değişebilir. Kimliklerin değişmesi ise çıkarların ve politika tercihlerinin değişmesini beraberinde getirebilir (Karacasulu, 2014: 116; Goldstein ve Pevehouse, 2015: 147). Böylece İnşacı yaklaşıma göre kimlikler ve çıkarlar değişime açık fenomenlerdir ve kimlikler çıkarları, çıkarlar da politikaları/davranışları belirler (Reus-Smit, 2013: 295; Küçük, 2014: 344; Özev, 2013: 491).

Rasyonalist teorilere göre uluslararası ilişkilerin aktörleri birbirinden kopuk, her biri rasyonel tercihlerde bulunan ve çıkarlarını maksimize etmeye çalışan egoist varlıklar iken, İnşacı yaklaşıma göre ise aktörler aynı sosyal çevre içerisinde varlıklarını sürdüren ve bu çevre içinde birbirleriyle etkileşime geçen sosyal varlıklardır (Reus-Smit, 2013: 297). Rasyonalist teorilerde devletler, uluslararası sistem tarafından empoze edilen bencil kimliklere ve bencil çıkarlara sahiptir. İnşacı yaklaşıma göre ise devletlerin kimlikleri sistem tarafından dışarıdan empoze edilmez, diğer aktörlerle yaşanan etkileşim sürecinde oluşur (Bozdağlıoğlu, 2007: 151-152). İnsanların diğer insanlarla beraber bir sosyal ortamda yaşamaları gibi uluslararası ilişkilerin aktörleri de diğer aktörlerle sürekli

¹¹ Peter Katzenstein'in derlediği "The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics" isimli kitap, Adler'in Seizing the Middle Ground ve Handbook of International Relations kitabındaki "Constructivism and International Relations" başlıklı bölümü, Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink, "Taking Shock: Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics" adlı makalesi, Annika Bjorkdahl, "Norms in International Relations" adlı makalesi ve Theo Farrell, "Constructivist Security Studies: Portrait of Research Program" adlı makalesi bu bağlamda en öne çıkan çalışmalardır.

etkileşim içerisinde olan sosyal varlıklardır (Reus-Smit, 2013: 290; Küçük, 2014: 326; Goldstein ve Pevehouse, 2015: 146; Karacasulu, 2014: 116). İnşacı yaklaşımda söz konusu sosyal çevre “yapı” olarak kavramsallaştırılmış, sistemin aktörleri ile bu sosyal çevre arasındaki karşılıklı etkileşim ise aktör-yapı ilişkisi/sorunsalı (*agent-structure problem*) olarak ele alınmıştır (Wendt, 1987).

Wendt (1987: 337-338), yapının aktörler aracılığıyla yeniden üretildiğini ve dönüşüme uğradığını, aynı zamanda sosyal bir ortam olan yapının da aktörleri dönüştürdüğünü ve onlara belli kimlikler kazandırdığını ileri sürmüştür. Böylece Aktör-yapı ilişkisinde bir karşılıklı etkileşim söz konusudur; aktör yapıyı şekillendirdiği gibi yapı da aktörlerin kimlik ve çıkarlarını şekillendirmektedir (Wendt, 1995: 71-72; Küçük, 2014: 343; Karacasulu, 2014: 110; Reus-Smit, 2013: 295). Bir başka ifadeyle, yapının aktörleri ile yapının kendisinin birbirlerini karşılıklı olarak oluşturmaları (*mutual construction*) söz konusudur (Bozdağlıoğlu, 2003: 15). Aktörler, yapı içerisinde belirlenmiş bulunan normlara göre hareket ederek kimliklerinin oluşmasında normlardan etkilenmiş olurlar. Kimliklerin de çıkar algılamalarını ve politikaları etkilediği hesaba katıldığında, aktörlerin çıkarları ve politikaları boş bir uzayda oluşmamakta, yapı içerisindeki sosyal normlara göre şekillenmektedir (Reus-Smit, 2013: 294).

İNŞACI YAKLAŞIM, Neo-realizm ve Neo-liberalizm gibi rasyonalist teoriler tarafından benimsenen rasyonel seçim teorisinin varsayımlarını eleştirmektedir. Sonuç mantığının (*logic of consequences*) geçerli olduğu rasyonel seçim teorisinde aktörler çıkarlarını maksimize edecek sonuçları elde etmelerini sağlayacak davranışları tercih ederler. Fakat rasyonel seçim teorisinin söz konusu varsayımında aktörlerin karşılıklı sosyal etkileşimleri hesaba katılmaz ve böylece aktörlerin çıkarları sabit/değişmez ve *a priori* bir veri olarak ele alınır. İnşacılık yaklaşımında ise aktörlerin kimlikleri, çıkarları ve yapacakları tercihler analiz edilirken, diğer aktörlerle etkileşime girdikleri sosyal çevre ve bu sosyal çevrenin davranış kalıpları, bir başka deyişle normları hesaba katılır.

İNŞACI YAKLAŞIMDA rasyonel seçim teorisinin aksine aktörlerin tercihlerinde aynı zamanda kurallara uygunluk mantığının (*logic of appropriateness*) işlediği ileri sürülür. Buna göre, aktörler salt çıkarları peşinde koşan rasyonel varlıklar değildir, aynı zamanda içerisinde

buldukları sosyal çevrenin norm ve kurallarına uyacak davranışlarda bulunmayı tercih ederler (Karacasulu, 2014: 113-114). Bunun yanında aktörler normlara uymakla kalmaz, aynı zamanda normları içselleştirir. Bunun sonucunda sosyal normlar aktörlerini kimliğinin oluşmasına ve -normlar değiştiğinde- değişmesine etki eder (Küçük, 2014: 346).

Rasyonel seçim teorisine göre aktörler çıkarlarını en etkili şekilde gerçekleştirebilecekleri davranışlarda bulunurlar. Fakat İnşacı yaklaşıma göre uluslararası sistemin aktörleri aynı zamanda en kabul gören, en ‘doğru’, sosyal ortamın normlarına en uygun davranışı gerçekleştirmek isterler (Küçük, 2014: 345; Goldstein ve Pevehouse, 2015: 150). Böylece uluslararası sistemin aktörlerinin davranışlarında esas belirleyici unsur çıkarlardan ziyade, çıkarları da belirleyen kimlikler ve bunun yanında sistemin sosyal normları olmaktadır (Karacasulu, 2014: 115).

3.1.1.1.Alexander Wendt’in kimlik sınıflandırması

Wendt’e (2003: 203) göre kimlik, tek bir boyuttan ve türden oluşan tekil bir yapı değildir. Aktörler bünyelerinde farklı kimlik özellikleri taşır ve aktörlerin içinde bulunduğu şartlara göre bu farklı kimlik türlerinden bir ya da birkaçı aktif hale gelir (Wendt, 2003: 230). Wendt (2003: 224), aktörlerin bu şekilde sahip olduğu dört farklı kimlik türünden bahsetmektedir. Bunlar; kişisel ya da kurumsal (*personal, corporate*) kimlik, tip (*type*) kimlik, rol kimlik ve kolektif kimliktir.

Kişisel -ya da kurumlar için kurumsal- kimlik, söz konusu aktörün kendine özgü kimliğidir. Her aktörün sadece bir tane kişisel kimliği vardır ve bu kimlik onu diğer aktörlerden ayıran bir özelliğe sahiptir. Bir devletin, bir toplumun ya da bir bireyin kişisel kimliğinin en önemli ögesi “benlik” bilincine sahip olması ve kendiyile ilgili bir hafıza taşımasıdır. Örneğin bir devletin içerisinde yaşayan topluluğa bir toplum olarak kişisel kimliğini veren, ortak bir “benlik” bilincine ve hafızaya sahip olmasıdır (Wendt, 2003: 224-225). Nitekim bir devletin ayırıcı özelliği toprak parçası, bu topraklar üzerinde yaşayan insanlar, bu topraklarda yönetici otorite olan bir hükümet değildir. Bu özellikler devlet olmanın gereği olarak her devlette mevcuttur. Fakat her

devletin/toplumun sahip olduğu “benlik” bilinci ve hafızası kendine özgüdür ve kişisel kimliğinin bir parçasıdır. Wendt (2003: 225), kişisel kimliğin diğer kimliklerin üzerine inşa edildiği bir platform işlevi gördüğünü belirtmiştir.

Wendt’in sınıflandırmasında ikinci kimlik türü tip kimliktir. Tip kimlik, tutumlar, davranışlar, yetenekler, beceriler, değerler, fikirler, tarihsel tecrübeler gibi bazı ortak karakteristik özelliklere sahip aktörler için kullanılan bir etiket kimliktir. Tip kimlikler, aktörlerin belli sosyal kategorilere sokularak değerlendirilmesi ile oluşmaktadır. Devletler açısından bakıldığında tip kimlikler, devletlerin sahip olduğu rejim tipleri, yönetim şekli, örneğin kapitalist devlet, faşist devlet vb. özelliklere tekabül etmektedir (Wendt, 2003: 225-226).

Tip kimliği oluşturan özellikler sosyal etkileşim öncesi (*pre-social*) oluşan karakteristik kimlik özellikleri iken, rol kimliği diğer aktörlerle sosyal etkileşim sonucu oluşan, bir başka deyişle sosyal ilişkiler yoluyla kazanılan kimliklerdir. Örneğin bir devletin NATO üyesi olması ya da G8 ülkelerinden birisi olması sosyalleşme süreci öncesi var olan, devletlerin kimliklerine için özellikler değil, diğer aktörlerle kurulan sosyal ilişkiler sonucunda elde edilen rol kimliklerdir. Bir aktör rol kimliğini kendi kendine elde edemez. Bir sosyal süreç olmadan rol kimliği elde etmek mümkün değildir. Rol kimlikler, aktörlerin sosyal yapılar tarafından oluşturulmuş/kurumlaştırılmış belli rollere bürünmesi anlamına gelmektedir. Uluslararası ilişkilerde rol kimliği, devletlerin dış politika tercihleri ile benimsedikleri roller bağlamında ön plana çıkmaktadır (Wendt, 2003: 227-228).

Wendt’in (2003: 229-230) sınıflandırmasında geçen son kimlik türü olan kolektif kimlik, benlik ve öteki ayrımının silikleşmesi olarak ortaya çıkan bir bilişsel sürece işaret etmektedir. Kolektif kimlik, rol ve tip kimliklerinin bileşiminden oluşmaktadır. Bu kimlik türü, uluslararası ilişkiler aktörlerinin kimlikleri arasındaki ortaklıklar üzerine kurulur. Aktörlerin içselleştirdiği, benlikleriyle özdeşleştirdikleri bir kültüre sahip olmalarıyla kolektif kimlik oluşur. Uluslararası toplumun hemen hemen tümünün ortak kolektif çıkarları üzerine kurulu olan kolektif kimlik, aktörlerin bu ortak çıkarları kendi çıkarları olarak algılamasını beraberinde getirir. Böylece bu kolektif çıkarlara yönelik

bir tehdit oluştuğunda aktörler içgüdüsel olarak bu çıkarları korumaya meyilli olurlar. Kolektif kimlik, bireysel çıkar modelinden farklı şekilde, sosyalleşmiş aktörler arasında ortak çıkarların hissedildiği ve savunulduğu bir model ortaya koyar. Fakat yine de kolektif kimlik her alanı kapsayarak sınırsız bir alana yayılmaz ve bu nedenle bireysel çıkarlar/bireysel çıkar modeli pek çok konuda geçerliliğini korur (Wendt, 2003: 336-337).

3.1.1.2.Devlet Kimliği Kavramı

Paksoy'a (2005: 16-17) göre, bir ülkede toplumu oluşturan bireylerin kimliklerinin mozaikinden oluşan toplumsal kimlik ve devlet yetkilileri tarafından oluşturulmak istenen resmi devlet kimliği olmak üzere iki ayrı kimlikten söz edilebilir. Paksoy söz konusu resmi kimliğin oluşturulması sürecinde belli derecede bilimsel gerçeklere dayanan, belli oranda ise mitolojik öğeler barındıran destanlara/efsanelere başvurulduğunu ve bunun yanında bir dinin/inanç sisteminin kimliğe dahil edildiğini ileri sürmüştür.

Banchoff (1999: 268-271), Wendt (2003: 224) ile benzer görüşleri paylaşarak devletlerin kimliğinin içsel (*internal*) ve dışsal (*external*) olmak üzere iki boyutu olduğundan söz etmiştir. Devletler söz konusu olduğunda kimliğin içsel boyutunu ulusal kimlik oluştururken, dışsal boyut devletin kendisini uluslararası ortamda nasıl konumlandırığını/tanımladığını yansıtan devlet kimliğidir.

Banchoff (1999: 268-271), bir devletin kimliğini tespit etmenin çeşitli yollarımdan bahsetmiştir. Bunlar, dış politikada tercih edilen kararlar ve normlar, siyasi liderlerin söylemleri, bir ülkenin uluslararası ilişkilerdeki rolü hakkında kamuoyunda oluşan, aynı zamanda ülkenin medya organları ve standartlaşmış ders kitapları ve diğer eğitim materyalleri yoluyla ortaya konulan imaj ve tasvirler olarak sıralanabilir. Bunun yanında Banchoff'a (1999: 270) göre, demokrasi rejiminin uygulandığı ülkelerde, yasama organında ortaya konulan tartışmalar söz konusu devletin kimliği hakkında önemli ipuçları sağlar. Siyasi söylemler yoluyla ortaya konulan devlet kimliği,

gizli/açıklanmayan bir kimlik özelliği olmaktan ziyade uluslararası topluma açıkça beyan edilen bir kimlik olarak ortaya konulmaktadır (Banchoff, 1999: 269).

İnşacı yaklaşıma göre, “*devletlerin kendiliğinden, otomatik olarak belli hedefleri yoktur*”; devletler uluslararası yapı içerisindeki sosyal ilişkiler sonucunda inşa edilen kimliklerine göre hedefler/politikalar belirler (Demirtaş Coşkun, 2007: 63). Demirtaş Coşkun (2007: 64), bir devletin kimliğinin söz konusu devletin dış politika tercihlerinde etkili olup olmadığını anlamak için şu sorulara cevap verilmesi gerektiğini ileri sürmüştür: *a) Karar alıcıların, ülkenin dünyadaki yerini açıklamak için üzerinde ısrarla durdukları bir kimlik var mıdır? b) Dış politika davranışı, vurgulanan söyleme ve dış politika kimliğine uygun mudur? c) Üzerinde durulan devlet kimliğine karşı bir davranış veya söylem ülke içinde tepkilere yol açmış mıdır?*

Devletlerin kimliklerinin yeni oluştuğu ya da değişim geçirdiği dönemlerde, kimliğin politika tercihlerini belirlemesi kadar politika tercihlerinin kimliği şekillendirmesi, diğer dönemlere kıyasla daha belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle böyle dönemlerde inşacı yaklaşımın olayları açıklama ve analiz kapasitesi artmakta, bu yaklaşımı kullanmak önem kazanmaktadır (Checkel, 1998: 345-347). Bu nedenle, 1992 yılında bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan ve henüz çok genç bir devlet olan Bosna-Hersek’in devlet kimliğini incelerken, ülkenin dış politika tercihleri üzerinden kimliği hakkında fikir sahibi olmak mümkündür.

3.1.2. İnşacı Yaklaşımda Analiz Düzeyleri

Uluslararası ilişkiler disiplininde önemli bir yere sahip olan analiz düzeyi farklılıkları İnşacı yaklaşım için de geçerlidir. İnşacı yaklaşımda sistem analizi, birim-düzey analiz ve bütüncül analiz olmak üzere 3 farklı analiz düzeyi söz konusudur (Karacasulu, 2014: 112).

İnşacı yaklaşımda kullanılan sistem analizi, uluslararası sistemin sosyal olarak inşa edildiğini ileri süren Wendt’in (1994: 385; 1992; 1987), analiz düzeyi olarak uluslararası sistemi ele alması ile ortaya çıkmıştır. Wendt’in sistemik yapısalcı bakış

açısının ürünü olarak inşacı yaklaşımdaki en bilinen analiz düzeyi olan sistem analizi, inşacı yaklaşım içerisinde merkezi bir konuma sahiptir (Küçük, 2014: 350). Wendt de Waltz (1979) gibi uluslararası ilişkilerde yapısalcı bir yaklaşımı benimsemiş, devletleri sistemin temel aktörleri olarak kabul etmiş ve sistem odaklı bir analiz ortaya koymaya çalışmıştır (Karacasulu, 2014: 110).

Wendt, devletlerin kimliklerinin ulusal çıkarlarını ve ulusal çıkarlarının da politikalarını belirlediğini kabul etmiş, fakat uluslararası sistemde devletler arasındaki sosyal etkileşime odaklanarak devlet kimliğinin siyasi kültür, toplumsal yapı gibi sistemden kaynaklanmayan içsel faktörlerini ihmal etmiştir (Karacasulu, 2014: 112; Özev, 2013: 495). Uluslararası sistem üzerinde teori geliştirme çabası içerisinde olan Wendt (1994; 2003), keskin bir uluslararası alan-yerel alan ayrımına gitmiş ve yerel (*domestic*) alanı sistem analizine ilgisiz görüp dışarıda tutmuştur (Reus-Smit, 2002: 494-495). Bu nedenle Price ve Reus-Smit (1998: 268), Wendt'in yaklaşımının "Sistemsel İnşacılık" olarak adlandırılması gerektiğini öne sürmüştür.

Katzenstein (1996), Koslowski ve Kratochwil (1994) gibi birim-düzye İnşacılar ise, sistem düzeyi analizi benimseyen İnşacıların tersine devletlerin kimlikleri, çıkarları ve politikaları ile yerel (*domestic*) düzeydeki sosyal ve yasal normlar arasındaki ilişkiye yoğunlaşmaktadır (Reus-Smit, 2002: 495). İnşacı yaklaşımda birim-düzye analizi benimseyen teorisyenler, analiz düzeyi olarak sistemi değil devletler, bireyler, toplumlar, etnik gruplar, sivil toplum örgütleri, sosyal gruplar gibi sistemin çeşitli birimlerini belirlemiştir (Küçük, 2014: 350; Özev, 2013: 493).

Birim-düzye analizi benimseyen çalışmalarda (Katzenstein, 1996), sosyal inşa süreçlerinin uluslararası sistemden ziyade birim düzeyde gerçekleştiği ileri sürülmektedir. Bu nedenle bu analiz düzeyini benimseyenlere göre İnşacı yaklaşımın temel argümanlarından olan gerçekliğin sosyal olarak inşası sürecini incelerken asıl bakılması gereken sistem değil, sistemin parçaları olan birimlerdir (Küçük, 2014: 351).

Koslowski ve Kratochwil (1994: 222-227), uluslararası sistem hakkında yapılan analizlerin yanında, sistemin bileşenlerinden olan devletler, etnik gruplar gibi birimler üzerine yapılan analizlerin de önem taşıdığını savunmuştur. Bunun yanında birim-düzey analiz ve sistem analizinden hangisinin daha önemli ve açıklayıcı olduğunu önceden tahmin etmenin mümkün olmadığını iddia ederek, iki analiz düzeyi arasında bir önem sıralaması ortaya koymamışlardır.

İnşacı yaklaşımda bir diğer analiz düzeyi olan bütüncül (*holistic*) analiz, sistem düzey analiz ile birim düzey analizin aynı anda kullanılması sonucu oluşturulmuştur (Küçük, 2014: 351). Bütüncül analiz düzeyinde uluslararası alan ve yerel alan arasındaki ayrımı silikleştirilerek sistem analizi ve birim-düzey analizi bütünleştiren bir analitik perspektif ortaya konulmaktadır (Reus-Smit, 2002: 495).

İnşacı yaklaşımda bütüncül analiz, uluslararası ilişkilerdeki olguları ve değişimi İnşacı perspektiften açıklamak için sistem analizinin ya da birim-düzey analizin tek başına yeterli olmayacağı fikrinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Bu nedenle bütüncül analizde kimlikler, çıkarlar ve dış politika tercihlerinin oluşması gibi İnşacılığın temel konuları incelenirken, sistemin birimlerinin içsel faktörleri ve sistemsel faktörler bütüncül bir şekilde bir arada ele alınmaktadır (Price ve Reus-Smit, 1998: 268).

3.1.3.Farklı inşacılık yaklaşımları

Reus-Smit (2002: 495-496), İnşacıların benimsedikleri metodolojiye göre yorumlayıcı (*interpretive*) ve pozitivist İnşacılar olarak iki gruba ayrılabilceğini öne sürmüştür. İlk dönem İnşacılar, fikirlerin, normların ve kültürün dünya siyasetine etkisi üzerine çalışmak yerine yorumlayıcı bir metodolojiyi benimseyip, inceleme nesnesi olarak aldıkları aktörlerin eylemlerine anlamlar yükleme üzerine çaba sarf etmişlerdir. Bunu yaparken dil ve diğer sembollere içkin olan manalar ve bu manaların insan eylemlerine etkileri üzerine çalışılmıştır. Fakat üzerine çalışma yapılan söz konusu araştırma nesnelere, objektif ve ölçülebilir değişkenler olarak işleme sokulması mümkün olmayan, önceden oluşmuş (*pre-existing*) sübjektif anlamlar ve sembollerdir. Pozitivist metodolojiyi benimseyen İnşacılar ise, yorumlayıcı İnşacılardan farklı olarak soya

ait/kalıtımsal (*genealogical*) bir yöntem yerine nicel yöntemleri benimserler ve ampirik analizler ortaya koymayı amaçlarlar. Bir başka deyişle pozitif bilimlerin yöntem ve epistemolojisini İnşacı yaklaşıma uyarlayarak daha ölçülebilir ve objektif sonuçlar elde etmeye çabalarlar.

Hopf (1998: 172-185) ise, ele aldıkları konular üzerinden bir gruplandırmaya giderek, klasik (*conventional*) İnşacılar ve eleştirel (*critical*) İnşacılar ayrımını ortaya koymaktadır. Buna göre, ABD’de etkin olan klasik inşacılar daha çok güç dengesi, güvenlik ikilemi, Neo-liberal teorideki iş birliği varsayımı ve demokrasinin barışı sağlaması gibi konularda ana akım uluslararası ilişkiler teorilerine bir alternatif oluşturma amacı taşıırken, Avrupa’da etkin olan eleştirel inşacılar ise eleştirel sosyal teori ile benzerlikler taşıyarak güç ve söylem konularına odaklanmakta ve doğa bilimlerinde kullanılan yöntem ve epistemolojinin uluslararası ilişkilerde kullanılmasını eleştirmektedir (Karacasulu, 2014: 113).

3.2.Bosna-Hersek’te Yabancı Savaşçı Fenomeninin İnşacı Perspektifle Analizi

Soğuk Savaşın iki kutuplu sisteminin sona ermesiyle ideolojik kimlikler ortadan kalkmış, aynı zamanda bu kimliklerin boşluğunu dolduracak yeni kimliklerin ortaya çıkması için elverişli bir ortam oluşmuştur. Bu dönemde Yugoslavya, Çeçenistan, Dağlık Karabağ gibi bölgelerde etnik ve dini kimlik temelli çatışmalar ortaya çıkmış, öte yandan yeni kimlikler edinen devletler bu kimliklere uygun dış politika tercihlerinde bulunmaya başlamıştır (Demirtaş, 2014: 160). Bu atmosferin devam ettiği 1990’ların başında bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan Bosna-Hersek de benimsediği kimliğe uygun iç ve dış politika tercihlerinde bulunmaya başlamıştır.

Bosna-Hersek’in yeni bir devlet olarak kimlik oluşturmaya çalıştığı dönemde ortaya çıkan Bosna Savaşı, ardından yabancı savaşçıların Bosna-Hersek’e gelmesi ve bunun günümüze güvenlik tartışmaları olarak yansması İnşacı perspektifle açıklanmaya oldukça elverişlidir. Nitekim bu dönemden başlayan ve günümüzde de devam eden Bosna-Hersek’in bazı iç ve dış politika tercihlerinin incelenmesi, ülkenin sahip olduğu kimlik özellikleri hakkında açıklayıcı olacaktır. Bunun yanında kimlik ve politika

arasındaki karşılıklı ilişki düşünüldüğünde, Boşnak toplumunun tarih boyunca sahip olduğu ve günümüzde de büyük oranda benimsemeye devam ettiği kimlik özellikleri incelendiğinde, Boşnakların ve Bosna-Hersek'in günümüzdeki politika tercihlerini analiz etmek ve gelecekteki olası tercihlerini öngörmek mümkün olacaktır.

Bosna-Hersek'teki yabancı savaşçı fenomenini İnşacı perspektiften analiz ederken, İnşacı yaklaşımda kullanılan farklı analiz düzeyleri arasında, etnik grupların ve ulusal kimliklerin inceleme nesnesi olarak ele alındığı birim-düzey analize başvurmak yerinde olacaktır. Nitekim Soğuk savaş sonrası dönemde, Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde Bosna-Hersek'te de görüldüğü gibi tarafları etnik gruplar olan çatışmaların artmasıyla etnik grup kavramı uluslararası ilişkiler çalışmalarında önem kazanmıştır (Koçer, 2007: 107). Böylece Bosna-Hersek'in devlet kimliği ve bir etnik/dini grup olarak Boşnakların kimlik özellikleri incelenerek yabancı savaşçı fenomeni bu kimlik özellikleri bağlamında ele alınabilecektir.

3.2.1.Müslüman Boşnaklarda Kimlik

İnşacı yaklaşım, aktörlerin kimliklerini ve uluslararası sistemin norm ve kurallarını, bu aktörlerin davranışlarını belirleyen unsurlar olarak ele almaktadır (Özev, 2013: 485). Buradan yola çıkılarak, tıpkı devletler gibi uluslararası ilişkilerin aktörlerinden olan etnik grupların kimliğine bakıp söz konusu etnik grubun tercih edeceği davranışlar tahmin edilebilir.

Bir devletin dış politikası, toplum tarafından benimsenmiş olan düşünce ve söylemlere göre oluşmaktadır. Bir başka deyişle, toplumun sahip olduğu sosyolojik ve kültürel unsurlar, bu toplumun içinde yaşadığı devletin dış politika tercihlerini, seçtiği amaçları, araçları ve bu araçları uygulama biçimlerini etkiler. Böylece İnşacı yaklaşımda devletin bizzatı kendisinin toplumsal bir inşa olmasından yola çıkılarak, bir devletin politika oluşturma süreci ve politika tercihleri incelenirken toplumun içinde bulunduğu sosyolojik ve kültürel unsurlara önem verilir. Nitekim inşacı yaklaşımda Realizmdeki gibi katı bir iç-dış politika ayrımı söz konusu değildir. Bu nedenle bir devletin kimliği toplumun kimliği ile etkileşim içerisinde oluşur. Devletin uluslararası sistemde diğer

devletlerle girdiği ilişkiler sonucu kimliği şekillendiği gibi, toplumun içerisinde bulunduğu kültürün, tarihten gelen fikirlerin ve anlatıların, ortak anıların vb. oluşturduğu kimliğin toplumsal boyutu da devletin kimliğini şekillendirir. Böylece kimlik hem iç hem dış faktörlerin etkisiyle şekillenmektedir (Büyükbaş, 2013: 250-251). Bu nedenle Boşnak toplumu ile yabancı savaşçılar arasındaki ilişki ele alınırken, bir başka deyişle yabancı savaşçıların sahip olduğu dini kimlik ve ideolojinin Boşnak toplumuna ne derece nüfuz edebilme potansiyeli taşıdığı incelenirken, Müslüman Boşnakların dini kimlik özelliklerini ele almak ve bu kimlik ile yabancı savaşçıların dini kimliği arasında bir kıyaslama yapmak gerekmektedir.

Bosna-Hersek'teki Müslümanların büyük çoğunluğu seküler bir yaşam tarzına sahiptir. Kepel (2001: 276), Bosna-Hersek'in, Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlar dahil olmak üzere, kitlesel şekilde laikleşmiş bir halka sahip olduğunu ifade etmiştir. Mitchell de (2008: 812) Bosnalı Müslümanların büyük çoğunluğunun savaş dönemi ve sonrasında, bölgeye gelen yabancı savaşçıların dini yorumlarını benimsemediklerini belirtmiş ve bunun sebebi olarak Kepel gibi Bosnalı Müslümanların sekülerleşmiş kimliğine vurgu yapmıştır. Mitchell ayrıca Boşnak kimliğinin dini kurallardan ziyade adet ve gelenekler üzerinden şekillendiğini öne sürmüştür.

Boşnak toplumunun seküler kimliğini gösterir biçimde, ülkede Müslüman Boşnaklar arasında azımsanmayacak oranda, farklı dine mensup kişilerle evlilik ya da evlilik dışı beraberliklere, İslam'ın yasakladığı fiillerden olan alkol ve domuz eti tüketimine rastlamak mümkündür. Bunun yanında Boşnakların önemli bir kısmı namaz, oruç gibi dini vecibeleri yerine getirmemekte, İslami kurallara, geleneklere uzak ve bu konularda kısıtlı bilgiye sahip şekilde yaşamaktadır (Lederer, 2005: 2). İslami bir yaşam tarzını benimseyen Boşnaklar ise barışçıl, diğer din ve inançlara karşı hoşgörülü bir İslam yorumunu benimsemiştir.

Sadowski (1995: 12-13), kırsal kesimde yaşayan Müslüman Boşnaklarda geleneksel İslam yorumunun kentlere oranla daha iyi muhafaza edildiğini, ayrıca buralarda İslam'ın pratik hayata yansımalarının daha çok görüldüğünü öne sürmüştür. Bununla birlikte, kırsal kesimden ya da Aliya İzzetbegoviç gibi şehirli entelektüel kesimden

olsun, dini pratik olarak hayatına aktarmak anlamında ‘dindar’ sayılabilecek Boşnak Müslümanlar, seküler bir yaşam biçimini benimsemiş Boşnak Müslümanlara kıyasla azınlıkta kalmaktadır. Sadowski, Bosnalı Müslümanların dünyadaki en sekülerleşmiş Müslüman toplum olduklarını iddia etmiştir.

Boşnak Müslümanların seküler kimliğinin bir diğer göstergesi, diğer dinlerden olan kişilerle yaptıkları evliliklerdir (Lederer, 2005: 2). Sadowski’nin (1995: 13) aktardığı istatistiklere göre, 1981’de Bosnalı çocukların %15,8’i farklı dinlere mensup ebeveynlere sahiptir; Saraybosna’da yapılan evliliklerin %45’i farklı dinlere mensup kişilerin gerçekleştirdiği evliliklerdir. Sadowski bazı durumlarda çiftlerin evlendiği kişinin dini aidiyetini tam olarak bilmediğinden dahi bahsetmiştir. Bosnalı Müslümanların Sırp ve Hırvat komşularından görünüş ya da dil bakımından ayırt edilmesinin zor olduğunu belirten Sadowski, özellikle şehirlerde Boşnak, Hırvat ve Sırpların neredeyse ortak değerleri paylaştığını ifade etmiştir.

Pew Araştırma Merkezi (Pew Research Center’s Forum on Religion & Public Life, 2013) tarafından 39 ülkeden yaklaşık 40 bin Müslüman ile yüz yüze mülakatlar yapılarak gerçekleştirilen anket çalışması, Bosnalı Müslümanların İslam’ın radikal yorumlarına kapalı olduğu ve seküler değerler ile barışık bir İslam anlayışını benimsediklerini ortaya koymaktadır. Bu çalışma sonucunda ortaya çıkan verilere göre, mevcut durumda laik bir yönetim ve hukuk sistemine sahip olan Bosna-Hersek’te yaşayan Müslümanların sadece %15’i şeriat (İslam Hukuku) kurallarının ülkelerinde uygulanmasını istemektedir. şeriat kurallarının uygulanmasını isteyen kesimin büyük çoğunluğu ise bu kuralların yalnızca ülkelerinin Müslüman toplumuna uygulanması görüşünü taşımaktadır (Pew Research Center’s Forum on Religion & Public Life, 2013: 46-49).

Aynı anketteki diğer bir kategoride, ankete katılan Bosnalı Müslümanların %61’i Bosna-Hersek’teki mevcut hukuk sisteminin şeriat kuralları ile uyumlu olmadığını ifade etmiş, bu şekilde düşünenlerin %50’si ülkede geçerli olan mevcut hukuk sisteminin şeriat kurallarına uygun olmamasını olumlu, %29’u ise olumsuz, %21’i ise ne olumlu ne de olumsuz bir durum olarak değerlendirmiştir. Anketin gerçekleştirildiği ülkeler

arasında ülkelerindeki hukuk düzeni ile şeriat düzeninin uyumlu olmamasını olumlu olarak görenlerin en yüksek orana sahip olduğu iki ülkenin %50'lik oran ile Bosna-Hersek ve Kosova olması dikkat çekicidir (Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life, 2013: 46-49). Bu noktada şeriat düzeni ile radikal görüşler ya da yabancı savaşçılar arasında bir bağlantı olduğu yanlıgısına düşülmemesi gerektiği vurgulanmalıdır. Dikkat çekici olan husus, bir 'İslam Halifeliğinin' (Deliso, 2007) doğmaya başladığı yer olarak gösterilmeye çalışılan Balkanların, esasında Halifelik, şeriat düzeni gibi İslami devlet düzenine ait fikirlerden ne derece uzak olduğu ve bunların aksine Balkanlarda seküler bir düzeni yeğleyen bir Müslüman toplumun var olduğudur.

Bosnalı Müslümanların seküler bir kimliğe sahip olduğunu gösteren bir diğer veri, söz konusu ankette dini liderlerin/kanaat önderlerinin politikaya müdahil olup olmaması ile ilgili soruya verdikleri cevaplardır. Buna göre, "Dini liderler/kanaat önderleri politikaya müdahil olmalı mı?" sorusuna Bosnalı Müslümanların sadece %5'i¹² "yoğun şekilde müdahil olmalı" derken, yine sadece %12'si¹³ ise "az da olsa müdahil olmalı" şeklinde cevap vermiştir. Sonuç olarak Bosnalı Müslümanlar dini liderlerin/kanaat önderlerinin şöyle ya da böyle politikaya bir şekilde müdahil olmasını desteklemediklerini ortaya koymuşlardır. Toplamda Dini elitlerin politikaya -az ya da çok- müdahil olması konusunda en az destek, Azerbaycan'dan (%14) sonra Bosna-Hersek ve Arnavutluk (%17) vatandaşlarından gelmiştir (Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life, 2013: 64). Bu sonuçlar, Bosnalı Müslümanların dini alan ile yönetim/siyaset alanını birbirinden ayıran seküler sistemi benimsediklerini, bu nedenle İslami terminolojiyi kullanarak, sözde 'İslam Devleti' kurma amacında olduğunu iddia eden terör örgütlerinin ve bu örgütlerle bağlantılı kimi yabancı savaşçıların etkisinden uzak olduğunu, Boşnaklar arasında bu grupların propaganda faaliyetlerinin başarıya ulaşmadığını göstermektedir.

¹² Bu kategoride anketteki en düşük oran %2 ile Azerbaycanlı Müslümanlara, ardından %3 ile Kazakistanlı Müslümanlara, bunların ardından ise Bosnalı Müslümanlar %5 ile en düşük oranı Arnavutluk vatandaşı Müslümanlar ile paylaşmaktadır.

¹³ Bosnalı Müslümanlar bu kategoride Azerbaycanlı ve Arnavutluklu Müslümanlar ile birlikte en düşük oranı (%12) paylaşmaktadır.

Ankette bir diğerk dikkat çekici kategori, İslam adına intihar bombası eylemlerine başvurmanın kabul edilebilir olup olmadığıdır. Bu kategoride ankete katılanlara “asla kabul edilemez” ve “bazı şartlar altında kabul edilebilir” şeklinde iki cevap hakkı tanınmıştır. Ankete katılan Boşnak Müslümanların %96’sı bu tip eylemlerin asla kabul edilemez olduğunu, %3’ü ise bazı şartlar altında kabul edilebilir olduğunu ifade etmiştir. Burada dikkat çekici husus, Bosnalı Müslümanların intihar eylemleri gibi radikal ve şiddeti meşru gören yöntemleri anketteki en yüksek oran ile (%96)¹⁴ “asla kabul edilemez” bulmasıdır. Bu tip eylemlerin “bazı şartlar altında kabul edilebilir” olduğu görüşünde olanlarda ise Bosnalı Müslümanlar en düşük oranlardan birine (%3)¹⁵ sahip olarak radikalizme ve şiddet yöntemlerine kapalı, barışçıl bir toplum olduklarını ortaya koymuşlardır (Pew Research Center’s Forum on Religion & Public Life, 2013: 29).

Anketteki bir diğerk sonuca göre, Bosnalı Müslümanlar arasında Müslüman olmayanların Bosna-Hersek’te dinlerini özgürce yaşamalarını destekleyenlerin oranı %94’tür (Pew Research Center’s Forum on Religion & Public Life, 2013: 63). Bu oldukça yüksek oran, Bosnalı Müslümanların radikalizmden ve tektirci düşünceden uzak, barışçıl ve diğerk dinlere karşı hoşgörölü olduklarını ortaya koyan bir diğerk sonuçtur.

Anketin “Ahlak” (*Morality*) başlıklı 3.Bölümü ve “Kadın’ın Toplumdaki Yeri” (*Women in Society*) başlıklı 4.Bölümü, Bosnalı Müslümanların Batı dünyasının ahlaki ve kültürel değerleri ile uyumlu bir kimliğe sahip olduğunu göstermektedir. Örneğın 3.Bölümde sorulan “Evlilik dışı cinsel ilişki ahlaken kabul edilebilir bir davranış mıdır?” sorusuna Bosnalı Müslümanların %26’sı “kabul edilebilir” cevabını vermişken, %53’ü ise “kabul edilemez” cevabını vermiştir. Bosnalı Müslümanlar %26 oranı ile evlilik dışı cinsel ilişkiyi ahlaken kabul edilebilir bulmada anketin en yüksek oranına sahiptir. Bosnalı Müslümanları %25 oranı ile Arnavutluk vatandaşları takip etmektedir (Pew Research Center’s Forum on Religion & Public Life, 2013: 80).

¹⁴ Ankette Azerbaycan vatandaşları da aynı şekilde %96 oranında intihar eylemlerini “asla kabul edilemez” olarak değerlendirerek bu kategoride en yüksek oranı Bosnalı Müslümanlar ile paylaşmıştır.

¹⁵ Bu kategoride en düşük oran %1 ile Azerbaycan vatandaşlarına, ardından %2 ile Kazakistanlı Müslümanlara aittir. Bosnalı ve Tacikistanlı Müslümanlar ise %3 ile en düşük üçüncü oranı paylaşmaktadır.

Anket verilerinde kadının toplumdaki yeri konusunda da Bosnalı Müslümanların Batı dünyasının değerleri ile paralel görüşlere sahip olduğunu gözlemlemek mümkündür. Buna göre, Bosnalı Müslümanların %85'i çok eşliliği (*Polygamy*) ahlaken kabul edilemez olarak değerlendirmiştir. Ankette çok eşliliği ahlaken kabul edilemez olarak görenler arasında en yüksek oranın %85 ile Bosnalı Müslümanlara ait olması önemli bir veridir (Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life, 2013: 84). “Kadınlar örtünmeyi kendi kararları ile mi seçmeliler?” sorusuna %92 ile, “Kadınların kocalarından boşanma hakkı var mıdır?” sorusuna ise %94 ile en yüksek oranda “evet” cevabı yine Bosnalı Müslümanlardan gelmiştir (Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life, 2013: 92-94). “Kız ve Erkek çocuklar mirastan eşit pay almalı mıdır?” sorusuna ise Türkiye vatandaşlarından sonra (%88) en yüksek oranda “evet” cevabı %77 ile Bosnalı Müslümanlardan gelmiştir (Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life, 2013: 95). Tüm bu veriler, Bosnalı Müslümanların Batı dünyası tarafından benimsenen ahlaki ve kültürel değerlere uyumlu bir kimliğe sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

Savaş sonrası dönemde Boşnak Müslümanların seküler-milliyetçi bir dönüşüm geçirdiğini öne süren Sadowski'ye (1995: 15) göre ister siyasal İslam ister ‘radikal İslam’ ya da ‘köktendincilik’ gibi adlandırmalar kullanılsın, Boşnak toplumunun ve siyasilerinin İslami bir siyasi düzen oluşturmak gibi bir arzusu ve/veya planı söz konusu değildir. Savaş döneminde yaşanan etnik temizlik, katliamlar, tecavüzler ve diğer insanlık dışı muameleler Boşnak toplumunda derin izler bırakmış ve bazı Boşnaklarda radikalleşmeye sebep olmuştur. Fakat Sadowski bu radikalleşmenin dini değil milliyetçi bir aşırıcılık olarak ortaya çıktığını öne sürmüştür. “Sırp ve Hırvatlar dışarıya” (*Serbs and Croats out!*) gibi sloganlar ile kendisini gösteren bu milliyetçi radikalleşme, Boşnak toplumunun tamamında ya da büyük çoğunluğunda değil, marjinal bir kesimde ortaya çıkmıştır.

Bölgedeki geleneksel İslam anlayışına sahip ailelerden olmayan gençler, radikalleşmeye karşı daha savunmasızdırlar. Nitekim radikal örgütlere katılan gençlerin profillerine bakıldığında, dini bilgisi yetersiz olan, İslam dinini yeni benimsemiş olan gençler radikalleşmeye daha müsait gözükmektedir (Azinović ve Jusić, 2015: 44). Bu nedenle

bölgedeki geleneksel İslam kimliğinin gençleri radikalleşmeden koruyan bir işleve sahip olduğundan söz edilebilir.

Kısacası, Boşnak toplumunun demokrasi, sekülerizm gibi Batı dünyasının değerleri ile barışık olması, Bosna-Hersek'in Avrupalı kimliğine sahip olduğunun göstergesidir. Boşnakların söz konusu Avrupalı kimlikleri, bir başka deyişle seküler bir yaşam tarzı, Batı değerlerini benimseme gibi diğer Avrupa toplumlarına benzer özellikler taşımaları, yabancı savaşçıların Afganistan örneğinde görüldüğü şekliyle Bosna-Hersek'e nüfuz etmesini zorlaştırmıştır (Kepel, 2001: 283-285).

3.2.2.Boşnak Kimliğinin Tarihsel Seyri

Boşnak toplumunun kimliğini incelerken, bu toplumun tarih boyunca ne gibi tecrübeler yaşadığı ve Boşnakların ulus ve kimlik inşası süreçleri tarihsel bir perspektifle ele alınmalıdır. Zira Toplumların ulusal kimlikleri, *“tarihi süreç içerisinde biçimlenmekte ve olgunlaşmaktadır”*. (Büyükbaş, 2013: 251). *“Tarih, herhangi bir devletin kimliği, çıkarları, sorunları çözme yöntemleri vb. konularda önemli ipuçları verir”* (Özev, 2013: 505). Bu nedenle Bosna-Hersek'in devlet kimliği ve toplumsal kimliğini analiz edebilmek için öncelikle Boşnak kimliğinin tarih içinde oluşum sürecine bakmak, bir başka ifadeyle Bosna-Hersek ve Boşnak tarihini ele almak gerekmektedir.

Öncelikle Bosna-Hersek'te ve genel olarak Balkanlarda din kimliği ile etnik kimliğin iç içe geçtiğinden bahsetmek gereklidir. Zira etnik açıdan Slav ırkına mensup olan, dilleri ve kültürleri neredeyse aynı olan sırp, Hırvatlar ve Boşnakları birbirinden ayıran kimlik unsuru din olmaktadır. Bu üç etnik grup arasında kültür ve dildeki kimi farklar dahi dini farklılığın etkisiyle oluşmuştur. Bu nedenle Bosna-Hersek'te dini aidiyet, etnik grupların en önemli kimlik özelliği olarak ön plana çıkmaktadır. Böylece Müslümanlık ile Boşnak Müslümanların kimliği arasındaki bağlantı bir dini kimlikten ziyade etnik kimlik özelliği göstermektedir (Friedman, 2000: 177).

3.2.2.1.Osmanlı Öncesi Dönem

Bosnalı Müslümanların dini kimlik açısından kökleri konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. Bu konuda en bilinen teori, Bosnalı Müslümanların atalarının, kilisenin kutsiyetini ve hiyerarşik yapısını, teslis inancını, Hz. İsa'nın ilahlılığını kabul etmedikleri için Katolik ve Ortodokslar tarafından Hristiyanlığın "sapkın" (*heretical*) bir mezhebi olarak kabul edilen Bogomil inancına sahip olduklarıdır (İzeti, 2004: 26-29; Çetin ve Çağ, 2011: 19-35; Çağ, 2012: 135-138; Gölen, 2006: 371). Boşnakların Bogomil inancına mensup olmaları, Sırp ve Hırvatlarla aynı etnik kökene sahip olmalarına rağmen ayrı bir ulusal ve dini kimlik ortaya koymalarını sağlamış, böylece Boşnaklar 'Slav kuzenlerinden' ayrı bir dini aidiyete henüz Osmanlı öncesi dönemde, bir başka deyişle Müslümanlığı benimsemeden önce de sahip olmuşlardır (Friedman, 2000: 165-166).

Boşnakların İslamiyet'i benimsemeden önce Bogomil mezhebine mensup olduklarını iddia edenlere göre, Bogomil mezhebinin İslamiyet ve İslam'ın Tasavvuf yorumu ile birtakım benzerlikler taşıması, Bosnalıların İslamiyet'i benimsemelerini kolaylaştırmıştır. Bu benzerlikler arasında Bogomil inancında İslamiyet'teki gibi tek Tanrı inancı olması, Bogomil inancında Hristiyanlığın diğer mezheplerindeki aksine teslis inancı olmaması sıralanabilir. Bunun yanında Bogomil inancı ile Tasavvuf öğretisi arasındaki benzerliklere örnek vermek gerekirse; tıpkı Tasavvuftaki gibi Bogomil inancında da insanın ruh ve bedenden oluşur ve beden ile simgeleştirilen maddi şeylerden sıyrılıp ruhun Tanrı ile buluşması esas hedeflerdendir. Ayrıca yine Tasavvuf öğretilerindekine benzer şekilde Bogomil inancında inzivaya çekilip Tanrı'ya ibadet etmek, ibadetlerin en makbüllerinden olarak kabul edilir. Yine tıpkı mutasavvıflar gibi Bogomiller, maddi dünyanın istek ve arzularından uzaklaşıp nefsi temizleme uğraşını gerçek bir inanan olmanın temel şartlarından olarak görmüşlerdir (İzeti, 2004: 26-29; Çetin ve Çağ, 2011: 19-35; Çağ, 2012: 135-138).

Bieber (2000: 19) ise Bosnalı Müslümanların atalarının Bosna Kilisesine bağlı olduğunu ve Bosna Kilisesi ile Bulgaristan'da aktif olan Bogomil inancının sık sık karıştırıldığını ifade etmiştir. Buna göre, her ne kadar benzerlikler taşısalar ve

Hristiyanlığın diğer mezheplerince “sapkın” olarak görülseler de Bogomil inancı ile Bosna Kilisesinin öğretileri aynı değildir. Hristiyanlığın Protestan mezhebiyle benzerlikler taşımakla birlikte Bosna Kilisesi, İslam öğretileriyle bir kısım benzerlikler taşıması, özellikle İslam’ın ‘sufi’ yorumuna benzer mistik karakteristiğe sahip olması sebebiyle 1463’te Osmanlı’nın bölgeyi fethetmesiyle birlikte Boşnakların İslamlaşmasını kolaylaştıran bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, Osmanlı’nın Bosna’yı fethi ile Bosna Kilisesi mensuplarının İslam’ı seçmesi arasında doğrudan bir neden-sonuç ilişkisinden söz etmek zordur. Nitekim Osmanlı’nın bölgeye gelmesinden önce zaten oldukça zayıflamış bulunan Bosna Kilisesi, Osmanlı’nın Bosna-Hersek’i fethinden kısa bir süre sonra birlikte çöküşe geçmiş, böylece Katolik ve Ortodoks inancına oranla İslam’a kendilerini daha yakın hissederek Bosna Kilisesi mensuplarının İslamlaşma süreci başlamıştır (Bieber, 2000: 19; Friedman, 2000: 166). Bununla birlikte, Osmanlı’nın bölgeyi fethinin ardından Müslümanlığı benimseyenler arasında Bosna Kilisesi mensubu Bosnalıların yanında, Katolik ve Ortodoks inancı mensubu Bosnalılar da bulunmaktadır (Friedman, 2000: 166).

Her iki görüşün üzerinde uzlaştığı nokta, Osmanlı Devleti’nin Bosna-Hersek’i fethinden önce, ülkenin Hristiyanlığın farklı mezheplerine bağlı grupların beraber yaşadığı bir demografik yapıya sahip olmasıdır. Bu dönemde Bosna-Hersek, Katolik ve Ortodoks Hristiyanlığı, bir başka deyişle Batı ve Doğu Hristiyanlığını benimseyen gruplara ev sahipliği yaparken, ülkenin diğer büyük dini grubunu ise Bosna Kilisesi’ne/ Bogomil mezhebine bağlı olan halk oluşturmuştur (Bora, 1994: 16; Alkan, 1995: 40). Bosnalı Müslümanların atalarının dini inancı, ister Bosna Kilisesi ister Bogomil inancı görüşü kabul edilsin, Hem Katolik hem de Ortodoks mezhebince “sapkın” kabul edilmiş, bu nedenle bu inanç grubu bölgedeki Katolik ve Ortodoks grupların baskılarına maruz kalmıştır (Gölen, 2006: 371; Friedman, 2000: 165-166). Tüm bu baskılara rağmen Ortodoksluğu ve Katolikliği benimsemeyen Boşnaklar, genellikle diğer dinlere toleransla yaklaşan ve teslis inancı yerine Tanrının birliğini kabul eden Bogomilizm/Bosna Kilisesi inancını Osmanlı’nın Bosna-Hersek’i fethiyle birlikte başlayan İslamlaşma sürecine kadar korumuşlardır (Yenigün ve Hacıoğlu, 2010: 671-672). Böylece, Boşnakların dini kimliğinin kökleri, Tasavvuf öğretileri ve genel anlamda İslam dini ile kimi benzerlikler taşıyan, barışçıl ve farklılıklara açık bir

Hristiyanlık anlayışından gelmektedir. Boşnaklar bu barışçıl ve hoşgörülü dini kimliklerini İslamiyet'i tercih ettikten sonra bu kez Müslümanlık içerisinde devam ettirmişlerdir.

3.2.2.2.Osmanlı Devleti'nin ve Sufi Tarikatların Boşnak Müslüman Kimliğinin Oluşumuna Etkisi/Katkısı

Friedman (2000: 166), Osmanlı Devleti'nin Bosnayı fethinin ardından bölgede büyük bir İslamlaşma sürecinin başladığını belirtmiş, bu sürecin zorlama ile değil yerel halkın gönüllü tercihi ile gerçekleştiğinin altını çizmiştir. Yenigün ve Hacıoğlu (2010: 672) benzer şekilde, Boşnakların Osmanlı Devleti'nin 1463'te Bosna-Hersek'i fethinin ardından yaklaşık 40 yıl içerisinde herhangi bir zorlamaya maruz kalmadan kendi istekleriyle İslam dinini benimsediklerini belirtmiştir. Bununla birlikte Friedman (2000: 166), Müslüman olmanın Osmanlı yönetimi altında getireceği sosyo-ekonomik avantajların bölge halkının İslamlaşmasında önemli bir teşvik edici faktör olduğunu eklemiştir. Örneğin, Müslümanlığı seçtiği takdirde gayrimüslimlerden alınan vergilerden muaf olma ve gayrimüslim tebaaya göre daha ayrıcalıklı bir sosyo-ekonomik statüye sahip olma gibi imkanlar, yerel halkın Müslümanlığı seçmesinde önemli etkenlerden olmuştur. Nitekim Mazower (2014: 35) de Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde, bu gücün getireceği imkanlar sebebiyle Müslümanlığı seçen kişilerin varlığından bahsetmiştir.

Karpat (2016: 93-95), benzer şekilde Balkanların İslamlaşma sürecinin zorlama ve baskı yoluyla değil, yerel halkın gönüllü tercihi ile gerçekleştiğini belirtmiş, fakat Osmanlı Devleti'nin devşirme sistemi ile Müslümanlığa geçenlere yönetim kademesinde ve orduda görev alma şansı vermesi, yerel halkın Osmanlı yönetimini içselleştirmesini sağlayarak İslamiyet'i seçme tercihlerinde belirleyici rol oynadığını eklemiştir.

Bosna-Hersek'in ve genel anlamda Balkanların İslamlaşmasında Sufi tarikatların ve dervişlerin de önemli etkisi olmuştur (Bieber, 2000: 23). Osmanlı Devleti'nin bir bölgeyi fethiyle birlikte söz konusu bölgeye yerleşen, burada tekke ve zaviye inşa edip, çeşitli yardım ve hizmet faaliyetleri yürütüp yerel halkı İslam dinine ısındırmaya çalışan

sufi dervişler, böylece yeni fethedilen bölgelerde İslam'ın yayılmasını kolaylaştırmışlardır. Bu şekilde benzer süreç Bosna-Hersek'in fethinin ardından da yaşanmış, fethin ardından bölgeye yerleşen sufi dervişler Boşnakların İslamlaşmasına katkı sağlamıştır. Böylece sufi dervişler Müslüman Boşnak kimliğinin oluşmasında önemli rol oynamıştır (Asceric-Todd, 2015: 1-9).

Sufi tarikatların diğer inançlara, kültür ve geleneklere karşı hoşgörülü anlayışı, çok kültürlü bir toplumsal yapıya sahip olan Bosna-Hersek'te yerel halkın İslamiyet'i benimsemesinde önemli bir faktör olmuştur (Asceric-Todd, 2015: 1-9). İslam'ın Bosna topraklarında yayılmasında Bektaşî tarikatının bölgedeki faaliyetlerine değinen Bieber (2000: 20) ve Asceric-Todd'a (2015: 4) göre, Bektaşîlerin alkol kullanılması ve gayrimüslimlerle evlilik gibi uygulamalara karşı müsamahalı olan sıra dışı (*heterodox*) İslam yorumu, bölgenin İslamlaşmasını hızlandıran bir etkiye sahip olmuştur.

Böylece Bosna-Hersek halkının İslam'ı benimsemesinde Bosnalıların önceki inançlarının İslam öğretisiyle benzerliği, Sufi tarikatların bölgedeki faaliyetleriyle yerel halkı İslam'a ısındırması gibi teolojik faktörlerin yanı sıra siyasi ve ekonomik faktörlerin de etkisi olmuştur. Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek'i fethinin ardından İslamiyet inancını benimseyen Boşnaklar, bu tercihleriyle ülkede beraber yaşadıkları Sırp ve Hırvatlardan bambaşka bir kültür havzasına girmişlerdir (Alkan, 1995: 14-15).

Osmanlı Devleti, tebaasını dini kimliklerine göre sınıflandırdığı, gayrimüslim vatandaşlarına "millet" statüsü altında belirli ölçüde özyönetim imkânı verdiği millet sistemini Bosna-Hersek'te de uygulamıştır (Friedman, 2000: 167). Millet sisteminin çok dinli ve çok kültürlü yapıyı desteklediği, dini cemaatlere idari ve kültürel olarak belli bir özerklik sağladığı Bosna-Hersek'de, kültürel çoğulculuk sosyal yaşamın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Mazower (2014: 99) bu dönemde Balkanlarda, Avrupa ile karşılaştırıldığında, Osmanlı Devleti idaresi altında eşine az rastlanır bir dini hoşgörünün, din ve vicdan özgürlüğünün uygulandığını belirtmiştir. Böylece farklı dinden ve kültürden insanlarla bir arada yaşamayı içselleştiren Boşnaklar, farklılıklara saygılı, hoşgörülü bir kimliğe sahip olmuştur (Özkan, 2014: 68).

Bosnalı Müslümanların Osmanlı Devleti ile ilişkisi Bosna-Hersek'teki gayrimüslim tebaadan farklı şekilde gelişmiştir. Dini kimliğin vatandaşların statüsü konusunda en önemli belirleyici faktör olduğu Osmanlı yönetim sisteminde Müslüman dinine mensup olmak Boşnaklara önemli imtiyazlar sağlamış, Devletin refahının artışı doğrudan Müslüman Bosnalılara da yansımıştır. Bu şartlar altında Bosnalı Müslümanlar Osmanlı Devleti'ne sadakatle bağlanmış ve bu devletin çatısı altında yaşamaktan hoşnutluk duymuştur (Friedman, 2000: 167). Bununla birlikte, yönetimde uyguladığı millet sistemi ile tebaasını dini aidiyet üzerinden tanımlayan Osmanlı Devleti, Boşnakların etnik/milli kimliğinin gelişmesini engelleyen bir etkiye sahip olmuştur. Gayrimüslim tebaa millet sistemi sayesinde elde ettiği görece özerklik ile dini kimliğinin yanında ulusal bir kimlik de geliştirebilmiş iken, gayrimüslim tebaanın aksine merkezi otorite ile aynı dine mensup olan Müslüman Boşnak toplumunda dini kimlik etnik ve milli bilincin önüne geçmiş, milli kimlik ancak Osmanlı yönetiminin bölgede gücünü yitirmeye başladığı 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında kendini göstermeye başlamıştır (Bieber, 2000: 13). Millet sisteminin de etkisiyle, Balkanlarda Osmanlı idaresindeki toplumlar etnik özelliklerini dini kimliklerinin bir parçası olarak görmekteyken, 19.yüzyılın sonlarında milliyetçiliklerin yükselmesiyle bu toplumların benimsedikleri din, etnik kimliklerinin bir parçası olmaya başlamıştır (Gölen, 2006: 371).

Milliyetçiliğin tüm Avrupa'da etkisini gösterdiği 19. ve 20. yüzyılda Bosnalı Müslümanlar da kendine ait çıkarları ve hedefleri olan ayrı bir milli/etnik topluluk olarak kendini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde Boşnakları aynı coğrafyayı, etnik ve linguistik kökeni paylaştığı Sırp ve Hırvatlardan ayıran en önemli farklılık dini kimlik olmuş, bu nedenle Boşnaklar ayrı bir etnik grup olarak dini kimlikleri üzerinden milli bilinç kazanmıştır. Bununla birlikte, 19. yüzyılda Osmanlı'nın bölgede görevlendirdiği yetkililerin kötü ve menfi yönetimine karşı oluşan tepkinin haricinde Bosnalı Müslümanlar arasında Osmanlı Devletine karşı ayrılıkçı/irredentist karakterli bir isyan ve milliyetçilik hareketi görülmemiştir (Friedman, 2000: 168).

3.2.2.3.Osmanlı Sonrası Dönem

Osmanlı Devleti döneminde, Balkanlarda kırsal kesimlerde genellikle Hristiyan nüfus yaşarken ticari ve idari merkezlere dönüşmüş olan büyük şehirlere Müslüman nüfus hakim olmuş, böylece Bosna-Hersek'te ve Balkanların diğer bölgelerinde Müslüman nüfus sosyo-ekonomik olarak avantajlı bir konumda bulunmuştur (Mazower, 2014: 70). Bununla birlikte, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun 1878'de Bosna-Hersek yönetimini devralmasının ardından, Bosnalı Müslümanlar ülkedeki politik ve sosyo-ekonomik üstünlüklerini kaybetmişlerdir (Friedman, 2000: 169). Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 19.yüzyılın sonları ve 20.yüzyılın başlarında etkisini Balkanlarda göstermeye başlayan milliyetçilik akımına karşı, Bosna-Hersek'te etnik ve dini aidiyetin üzerinde bir üst kimlik olarak "Bosnalı" olma idealini oluşturmaya çabalamıştır. Bu çaba, Tito'nun "birlik ve kardeşlik" mottosu ile Yugoslavya sınırları içerisinde yaşayan tüm etnik ve dini grupları bir üst kimlik olarak "Yugoslavlık" altında toplama amacına benzemektedir (Mesic, 2004: 246). Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bu ideal çerçevesinde, Bosnalı Müslümanların sekülerleşmesi yönünde ve Bosnalı Hristiyanların Sırbistan ve Hırvatistan ile birleşme yönünde ayrılıkçı talepler ortaya koymasını engelleme amaçlı politikalar ortaya koymuştur (Friedman, 2000: 169). Bu nedenle Bosnalı Müslümanların sekülerleşme serüvenini Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dönemine kadar dayandırmak mümkündür.

Boşnak Müslümanlar, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'te hakimiyet kurmasıyla birlikte, Osmanlı Devleti'nin payitahtı ile kurdukları ilişkiler sayesinde daha önce elde ettikleri güç ve statülerini kaybetmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı dönemine kadar, ülkede hakimiyet kurmuş olan Avusturya-Macaristan yönetimi, Osmanlı Devleti'nin Boşnak Müslümanlara sağladığı güç ve statüyü Katolik Hırvatlara sağlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Bosna-Hersek 1918-1941 yılları arasında bu kez Bağımsız Yugoslavya Krallığı'nın, bir diğer adıyla Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın bir parçası haline gelmiştir. Yeni kurulan bu devlette ise güç ve statü bu kez ülkedeki Ortodoks Sırpların eline geçmiştir. Böylece Bosna'daki Müslümanlar ülkede Osmanlı hakimiyetinin sona ermesiyle birlikte

statülerini tamamen kaybetmiş, bu durum Boşnak Müslümanları Sırp ve Hırvatlar arasında asimilasyona uğrama tehlikesi altında bırakmıştır. Bunun sonucunda Boşnak Müslümanlar Osmanlı sonrası dönemde dini ve siyasi bir kimlik sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır.

1918 yılında kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nda, adından da anlaşılacağı üzere, Krallığın sınırları içerisinde yaşayan Müslüman halkın kimliğine meydan okunmuştur. Bu dönemde Müslümanlar, “Müslüman olmuş Hırvatlar” ya da “Müslüman olmuş Sırp” olarak kimliklerini ortaya koymak zorunda bırakılmıştır (Kepel, 2001: 278). Söz konusu kimlik sorunu, ülkedeki Müslümanların bir kısmının günümüzde Türkiye sınırları içerisinde kalan Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda bırakılmıştır. Bosna'da kalan Müslümanlar ise dini kimlikleri ile tanımlanan bir topluluk olarak kendilerini muhafaza etmeye çalışmıştır (Kepel, 2001: 277).

Sırpların domine ettiği Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı içerisinde Bosnalı Müslümanlar, Sırp ve Hırvatların konularını güçlendirmek için kendi saflarına çekmeye çalıştığı bir millet olmuştur. Bu dönemde kimi Bosnalı Müslüman elitler Sırp ile Hırvat arasındaki çekişmeye taraf olma politikasını tercih etmişken, kimileri ise Krallık içerisindeki tüm Müslümanları temsil etme gayesinde olan Yugoslav Müslüman Örgütü (*Jugoslavenska Muslimanska Organizacija*) çatısı altında politika yürütüp Krallık içerisinde Müslümanların ve Bosna'nın daha otonom bir konuma kavuşması amacını gütmüştür (Friedman, 2000: 171).

1929'da Sırp Kral I. Aleksandr'ın parlamentoyu dağıtması ve anayasayı askıya almasıyla Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı dikta rejimi ile yönetilmeye başlamış ve yine bu tarihte I.Aleksandr tarafından Krallığın adı “Yugoslavya” olarak değiştirilmiştir. Bu tarihten itibaren Bosnalı Müslümanlar ülkede artan Sırp-Hırvat gerginliğinde iki bloktan birine dahil olaya zorlanmış, örneğin kimi Sırp bölgelerinde Müslümanlar ‘Sırplaşmak’ ile evlerini terk etmek arasında tercih yapmak zorunda bırakılmıştır. Bu baskılar altında Müslümanlar söz konusu gerginlikte taraf seçmek zorunda kalmış, bu durum Müslümanların kendilerini ayrı bir etnik unsur olarak ortaya koymalarını büyük oranda engellemiştir. Bu şartlar II.Dünya Savaşı sırasında da devam etmiş, Müslüman

Bosnalılar kendi kimliklerini ortaya koyamadan bir kısmı Hırvatların yanında yer almış, bir kısmı ise Josip Broz Tito'nun çok uluslu ve Sosyalist ideolojiye sahip Partizan hareketine katılmıştır (Friedman, 2000: 171-172).

Tito yönetimindeki Sosyalist rejimde Bosnalı Müslümanların etnik ve dini kimliği resmi olarak tanınmaya başlamış, Boşnaklara Müslümanlığı ulusal bir kimlik olarak ifade etme yolu açılmıştır. Bununla birlikte Sosyalist yönetim altında on yıllarca süren laik eğitim düzeni, köyden kente göç, sanayileşme ve kentleşmenin de etkisiyle Bosnalı Müslümanlar seküler bir kimliğe sahip olmuştur (Mazower, 2014: 82; Friedman, 2000: 173; 177).

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti döneminde uygulanan sanayileşme hamlesiyle birlikte Bosna-Hersek'te ve Yugoslavya'nın diğer federe cumhuriyetlerinde ekonomi gelişmiş, teknoloji şehirlere ulaşmaya başlamış, bu gelişmelerin etkisiyle sadece bir kuşak içinde Yugoslavya halkları köyden kente göçün de etkisiyle köylü toplumu olmaktan çıkıp modern şehir yaşamına adapte olmaya başlamıştır. 1980'lere gelindiğinde artık yeni tüketim ve eğlence alışkanlıkları geleneksel yaşam biçiminin yerini almaya başlamıştır. Tüm bu gelişmeler Komünist yönetimin ateist ideolojisi ile birleşince, her ne kadar dinin etkisi tamamen ortadan kalkmasa da Yugoslav toplumları modern, şehirli, seküler toplumlar haline gelmeye başlamıştır (Mazower, 2014: 178-180; Tılıç, 1999: 86-87). Tüm bu gelişmelerden Boşnak Müslümanlar da en az diğer Yugoslav halkları kadar etkilenmiştir.

Yugoslavya'nın Müslüman halklarından olan Boşnaklar, önceleri Sırp ve Hırvatların yanında "Belirsizler" olarak tanımlanırken 1971 yılından itibaren Müslüman kimliği üzerinden ayrı bir ulus olarak tanımlanmışlardır (Mazower, 2014: 184). Bunun yanında örneğin Arnavutlar ya da Türkler, tıpkı Boşnaklar gibi Yugoslavya içerisindeki Müslüman halklardan olmalarına rağmen dini kimlikleri ile değil etnik kimlikleri ile "Arnavut" ve "Türk" olarak tanımlanmışlardır (Tılıç, 1999: 62). Buradan anlaşıldığı üzere, Tito dönemi Yugoslavya'sında Boşnak Müslümanlara dini aidiyet üzerine kurulu bir ulusal kimlik uygun görülümüştür (İzzetbegoviç, 2014: 88).

Bununla birlikte Lederer (2005: 2), Tito döneminde Müslümanlığın bir ulus olarak tanınmasının din ile ilgili bir mesele olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim Lederer'e göre, Sosyalist ideolojiye sahip olan Yugoslavya döneminde Müslümanların ulus olarak tanınmasının yanında, Boşnakları dini gelenek ve kimliklerinden uzaklaştırma faaliyetleri başarıyla yürütülmüştür. Bu nedenle Sosyalist bir yönetim deneyimi yaşayan diğer Müslüman topluluklarda olduğu gibi Boşnaklarda da dini bilginin ve bilincin zayıf olduğu, ılımlı bir dini kimlik şekillenmiştir (Lederer, 2005: 18). Benzer şekilde Friedman (2000: 173), Bosnalı Müslümanların Tito Yugoslavya'sında Müslüman ulusu olarak dini kimlik üzerinden tanınmalarının Boşnak Müslüman toplumunun seküler karakterini ortadan kaldırmadığını belirtmiştir.

Bosnalı Müslümanlar, Bosna-Hersek Cumhuriyeti içerisindeki siyasi, kültürel ya da ekonomik tüm kurum, kuruluş ve mercileri Sırp ve Hırvatlar ile paylaşmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle Boşnakların kendilerine ait kimliklerini özerk bir şekilde geliştirebilecekleri tek alan dini kurum ve merciler olmuştur. Bu nedenle Boşnakların kimliğinin şekillenmesinde dini çerçeve Yugoslavya deneyiminde de önemini korumuştur. Fakat bunun yanında, Boşnaklar en az diğer Yugoslav ulusları kadar seküler bir kimliğe sahip olmuş, sekülerleşmede diğer dini grupların gerisinde kalmamışlardır (Kepel, 2001: 279; Lederer, 2005: 2).

1946'da ilan edilen ve Sovyet anayasasının taklidi olan Yugoslav anayasasında her ne kadar Yugoslavya halklarının din ve inanç özgürlüklerinin korunacağına dair ibarelere yer verilmişse de Komünist yönetim uygulamada dini özgürlükleri kısıtlayan bir politika ortaya koymuştur (İzzetbegoviç, 2014: 7). İzzetbegoviç (2014: 34-35; 72), her ne kadar 1970'lerin başından 1979'a kadar Müslümanlara karşı görece dini özgürlükler sağlanmışsa da 40 yılı aşkın Komünist iktidar döneminde Yugoslavya'da Müslüman halkın dini duygularının bastırıldığını, fakat buna rağmen Yugoslavya'nın Müslüman halklarının dini kimliklerini kaybetmediğini iddia etmiştir.

1970’li yıllarda, Komünist yönetimin ateist ideolojisi karşısında Boşnak Müslümanlar arasında, Müslümanlık kimliğini ön plana çıkarmak isteyen bir İslamcı entelektüel kesim ortaya çıkmıştır. Aliya İzzetbegoviç, 1970 yılında kaleme aldığı “İslam Deklarasyonu” adlı kitabıyla kendine özgü bir İslam felsefesi ortaya koyarak bu entelektüel kesimin öncü isimlerinden olmuştur. Fakat söz konusu İslamcı grup, Mısır, Pakistan ya da Malezya’daki benzer İslami akımlardan farklı olarak, arkasında dindar bir burjuvazi ya da yoksul bir kent gençliği gibi toplumsal sınıfları toplayamamış, bu nedenle bir toplumsal hareket oluşturamamış, entelektüel bir azınlık akımı olarak kalmıştır (Kepel, 2001: 280). Bu durum, Boşnak Müslümanların yabancı savaşçıların benimsemiş olduğu radikal fikirler bir yana, şiddet ve radikalizm içermeyen ve barışçıl, entelektüel bir tutum içinde olan İslami hareketler etrafında dahi toplanmaya meyilli olmadığını gösterir niteliktedir.

Komünizm’in Avrupa sahnesinden çekilmesi sonrası Yugoslavya’da gerçekleştirilen ilk seçimlerde milliyetçi partiler iktidara gelmiş, çok kültürlülük, multi-etnik yapı, farklı dinlerin ve etnik grupların barış ve hoşgörü içerisinde bir arada yaşaması gibi bölgenin tarih boyunca yaşadığı deneyimler yerini etnik gerilimlere, iç savaşlara ve soykırımlara bırakmıştır. Boşnak Müslümanlar, Yugoslavya’nın dağılma sürecinde en büyük mağduriyeti yaşayan toplumların başında gelmiştir (Friedman, 2000: 174-175).

Yugoslav Komünist Partisi’nin feshedilmesinin ardından 1990 yılında Yugoslavya’yı oluşturan federe cumhuriyetlerde çok partili seçimler yapılmış, etnik gerilimler ile çalkalanan ülkede bu dönemde etnik grupları temsil eden partiler oluşmuş, SDA da bu dönemde Boşnak Müslümanları temsil eden bir siyasi parti olarak sahneye çıkmıştır (Kepel, 2001: 281). SDA’nın kurucularından olan Aliya İzzetbegoviç, partinin amblemini Endülüs Müslümanlarından esinlenerek oluşturduklarını belirtmiş, Avrupalılık ve İslam kimliğini bir arada taşıyan bir toplum olan Müslüman Boşnaklar için bu amblemin yerinde olacağını düşündüğünü eklemiştir (İzzetbegoviç, 2014: 93). İzzetbegoviç’in bu düşüncesi, Boşnak kimliğinde Avrupalılık ve Müslümanlığın bir sentez olarak bulunduğunu, Boşnakların her iki kimlik özelliğini de içselleştirdiğini ve ikisinden de vazgeçemediğini gösterir niteliktedir.

1992 yılında Bosna-Hersek'te savaş patlak verdiği zaman, Müslüman Boşnaklar Avrupalı kimliğine sahip olmalarına, diğer bir deyişle yaşam tarzı, değerler ve kültür bakımından Sırp ve Hırvat komşularından pek farklı olmamalarına rağmen sadece Müslüman kimliklerinden dolayı saldırıya uğramıştır (Kepel, 2001: 281-282). Sırp güçleri Boşnaklara saldırırken din faktörünü ön plana çıkararak savaşı adeta bir 'din/medeniyet çatışması' haline dönüştürmüşlerdir (Roy, 2003: 21; Lederer, 2005: 2). Bu bağlamda Roy (2003, 21-22), Sırpların Katolik Hırvatlar ile savaşırken benzer bir din vurgusunu ön plana çıkarmadıklarına dikkat çekmektedir.

Pek çok ortak kimlik özelliğine sahip olsalar da Müslüman kimliklerinden dolayı 'Slav akrabaları' tarafından saldırıya uğramış olmak, Boşnak Müslümanların kimliklerinde iç içe geçmiş olan seküler özellikler ve Müslümanlık arasında gidip gelmelerine neden olmuştur. Bu dönemde iktidarda olan siyasi seçkinlerin bir kısmı İslam kimliğini ön plana çıkarmaya başlamıştır. 'Etnik temizlik' faaliyetine girişen radikal milliyetçi Sırp ve Hırvatlar ise kurbanlarına saldırırken seküler ya da dindar ayrımı yapmamıştır. Düşmanlarının bu yaklaşımı, Boşnak Müslümanların önemli bir kısmında bu saldırganlığa bir tepki olarak dini kimliğin ön plana çıkmasını beraberinde getirmiştir (Lederer, 2005: 2). Yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar ise dini kimliğin Müslüman Boşnaklar arasında yükselişe geçtiği bu dönemi fırsat bilerek Bosna-Hersek'e gelmeye başlamıştır. Fakat yine de bu gruplar Müslüman Boşnakların kimliğinde kendilerine yer bulamayınca azınlıkta kalmışlar ve ülkeye etkili şekilde nüfuz edememişlerdir (Kepel, 2001: 282). Kısacası, radikal/militan Sırp ve Hırvatların Boşnakları dini kimliklerinden ötürü yok etme çabası, Bosna-Hersek'te ortaya çıkan krizin bir 'medeniyetler çatışması' şeklinde yorumlanmasına yol açmış, fakat yabancı savaşçıların çatışmanın böyle bir hal almasına yönelik istekli tavırlarına rağmen Boşnakların kimlik özellikleri çatışmanın medeniyetler arası bir boyut almasını engellemiştir. Radikal Sırp ve Hırvat unsurların gerçekleştirdiği acımasız saldırılar dahi radikalizme kaymayı önemsenecek boyutlardan öteye geçirmemiştir.

Büyük çoğunluğu sivil Boşnak Müslümanlara karşı etnik temizlik faaliyetine girişen radikal Sırp ve Hırvatlar, çoğunlukla seküler bir kimliğe sahip olan Boşnak Müslümanları ‘şeytanlaştırmak’, onları dünya kamuoyuna ‘köktenci’ ve ‘radikal’ bir İslam yorumunu benimsemiş gibi göstermek istemişlerdir. Bu bağlamda sadece uluslararası kamuoyu değil, Sırp ve Hırvat toplumları da Boşnak Müslümanlar ile savaşarak Avrupa’yı yeniden dirilişe geçen ‘Türklerden’ koruma amacına hizmet edildiği algısına maruz bırakılmıştır. Böylece Hırvatlara ve Sırp'lara, daha düne kadar komşuları ve arkadaşları olan Boşnaklar, ‘Avrupa’nın kalbine doğru ilerleyen kana susamış Müslümanlar’ olarak gösterilmek istenmiştir (Friedman, 2000: 176).

Balkan Müslümanları günümüzde, Osmanlı’dan kendilerine miras kalan barışçıl ve çok kültürlülüğe açık Müslüman kimliklerini ve Türklere olan kültürel ve dini yakınlıklarını korumaktadırlar (Karpát, 2016: 94). Bu durum, Balkan Müslümanlarının kendisinden başkasının inancına karşı toleransı olmayan tektirci radikal akımlardan ziyade, Osmanlı tipi farklılıklara açık İslam anlayışını muhafaza ettiğini ortaya koymaktadır. Türk kültürünü ve değerlerini, Türkler sayesinde tanıştıkları sufi İslam anlayışını içselleştirip kimliğinin bir parçası haline getirmiş bulunan Boşnak toplumunda (Gölen, 2006: 382-383), yaklaşık 500 yıllık tarihi olan bu köklü kimlik sayesinde ülkeye 1990’larda yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar yoluyla gelen farklı İslam yorumu yaygınlık kazanamamıştır.

3.2.3. Bosna-Hersek Devlet Kimliği

Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi, İnşacı yaklaşımda devletlerin çıkarları sabit veriler olarak kabul edilmez, bu çıkarların sosyal etkileşim sonucunda oluştuğu ve kimliklerin çıkarların oluşumunda önemli rol oynadığı iddia edilir. Bu perspektiften bakıldığında, Bosna-Hersek’in Batı yanlısı kimliğinin çıkarlarını şekillendirdiği ve ülkenin bu çıkarları temelinde Avrupa Birliği perspektifi gibi Batı dünyası ile entegre olmayı amaçlayan politikalar ortaya koyduğu görülmektedir. İnşacı yaklaşıma göre kimliğin çıkarların oluşmasını etkilemesi gibi çıkarların da kimliği şekillendirebildiği bir karşılıklı etkileşimin söz konusu olduğu düşünüldüğünde, Bosna-Hersek’in Batılılaşma ve Batı ülkeleri ile daha fazla iş birliği içerisine girme hedefinin getireceği ekonomik ve siyasi

kazançlar, bir başka deyişle bu hedefin Bosna-Hersek'in çıkarlarına uygun olması, Batıya yanaşma politikasının ülkenin devlet kimliğinin bir parçası olmasını beraberinde getirmiştir (Küçük, 2014: 372-373).

İnşacı yaklaşıma göre kültür ve uluslararası ilişkiler arasında karşılıklı bir belirlenim ilişkisi söz konusudur. Bir devletin/toplumun kimlik, tarih, kültür gibi özellikleri uluslararası ilişkilerde takınacağı tutumları etkileyeceği gibi, uluslararası ilişkilerdeki konjonktür de devletlerin ve toplumların kimliğini ve kültürünü etkileyebilir (Reus-Smit, 2013: 309). Bu nedenle Bosna-Hersek'in politika tercihleri, siyasi liderlerin tercihleri ve söylemleri, Boşnak toplumunun kimliği ve kültürel kodlarından bağımsız bir şekilde oluşmaz. Durumu tersinden okursak, Bosna-Hersek'in hükümet politikaları ve uluslararası ilişkilerde benimsediği tutumlar, Boşnak toplumunun kimliğini ve kültürel özelliklerini yansıtacaktır.

Bosna-Hersek'in devlet kimliğini¹⁶ tespit edebilmek için, Bosna-Hersek Devleti'nin dış politika tercihlerine, uluslararası toplumda hangi devletlerle yakın ilişkiler kurduğuna, dost, rakip ya da düşman olarak belirlediği ülkelere ve genel anlamda uluslararası politikada takındığı tutumlara ve belirlediği hedeflere bakmak gereklidir. Nitekim Wendt'in (2003: 224-230) sınıflandırdığı dört kimlik türünden birisi olan kişisel/kurumsal kimlikler, devletlerin dostlarını, düşmanlarını ve rakiplerini ortaya koymaktadır (Özev, 2013: 495). Bu açıdan bakıldığında, Bosna-Hersek'in Batı dünyası ile uyumlu, ABD ve Avrupa ülkeleri ile iş birliği içerisinde hareket eden devlet

¹⁶ Bosna-Hersek'in devlet kimliğini analiz etmeden önce, ülkenin anayasal olarak Sırlar, Hırvatlar ve Boşnaklar olmak üzere üç kurucu unsuru olan bir yapıya sahip olduğuna değinmek yerinde olacaktır. Söz konusu üçlü mekanizma ülke yönetiminde her üç etnisitenin de temsilini ve katılımını sağlamakta, Dayton Antlaşması ile kurulan bu yönetim şekli uluslararası toplumun garantörlüğü altında varlığını sürdürmektedir. Buradan çıkarılacak sonuç, Bosna-Hersek devlet kimliği ile kast edilenin sadece Boşnak toplumundan oluşan bir devletin kimliği olmadığıdır. Bu durum, ele alınan devlet kimliğinin üç kurucu unsurdan hangisinin kimliğini yansıttığı konusunda soru işaretlerine neden olabilir. Bu karmaşıklığın üstesinden gelebilmek adına Bosna-Hersek devlet kimliği incelenirken genel itibariyle Boşnak partileri ve siyasi liderleri tarafından benimsenen söylemler, iç ve dış politika tercihleri ve uluslararası siyasetteki yönelimler ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmada Müslüman Boşnak toplumu üzerinde durulduğu için Sırp ve Hırvat toplumunun Bosna-Hersek devlet kimliğine etkilerine -bu etkiler kabul edilmekle birlikte- değinilmemiştir. Nitekim devlet kimliğinin toplumun kimliğini yansıttığı hesaba katıldığında, çalışmanın kapsamı açısından Bosna-Hersek devlet kimliğinde Boşnak kimliğinin yansımalarını incelemek yeterli görülmüştür.

kimliğinin ülkede Batı dünyasına düşman herhangi bir radikalleşmeye izin vermeyeceği yorumu yapılabilir.

Bosna-Hersek, genel itibariyle Batı medeniyeti ile, özelde ise Avrupa ile bütünleşmeyi amaçlayan bir devlet kimliğine sahiptir. AB üyelik sürecinde ortaya koyduğu irade, ABD başta olmak üzere Almanya ve diğer Batılı devletler ile geliştirdiği siyasi ve ekonomik iyi ilişkiler söz konusu devlet kimliğinin en önemli göstergelerindendir. Coğrafi olarak Avrupa'nın içerisinde olan Bosna-Hersek, Osmanlı geçmişinden kaynaklanan kendine özgü kültürel özelliğini muhafaza ederek, bir başka deyişle Osmanlı geçmişine yüz çevirmeden Avrupa ile entegre olmayı amaçlamaktadır.

Bosna-Hersek'in Batı ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmasını sağlayan devlet kimliği, aynı zamanda ülkenin dost ve düşmanlarını nasıl belirlediği hakkında da fikir vermektedir. Buna göre, Bosna-Hersek Devleti Batı dünyasını devlet kimliği ile uyuşan, dost ülkeler olarak belirlemişken, Batı dünyasına karşı topyekûn bir savaş ilan etmiş olan terör gruplarına ve radikal örgütlere karşı müsamahalı bir tutum sergilemesi beklenemez. Bu nedenle Bosna-Hersek devlet kimliği, ülkenin yabancı savaşçılarla bağlantılı olarak ortaya atılan güvenlik tehdidine karşı tavizsiz bir mücadele ortaya koymasını beraberinde getirmektedir. Bu durumda, yabancı savaşçıları ve bunların bağlı oldukları radikal grupları Bosna-Hersek'te giderek artan bir güvenlik tehlikesi olarak görmek tutarsız bir görüş olacaktır.

Diğer pek çok Balkan ülkesi gibi Bosna-Hersek de BM Güvenlik Konseyi'nin 2178 sayılı kararında belirtilen hususlar uyarınca terörle mücadele kapsamında, terörün finans kaynaklarını engellemeyi de içeren yeni yasal düzenlemeler getirmiştir (Petrović, 2016: 2). 2014'te Bosna-Hersek Ceza Yasasındaki yabancı ülkelere çatışmalara katılmak üzere gidenlere ya da başkalarının gitmesine yardım edenlere yeni cezalar öngören söz konusu değişiklikler (Azinović ve Jusić, 2015: 60-61) caydırıcı bir etki yaparak ülkeden Suriye ve Irak'a gidenlerin sayısında azalmaya neden olmuştur (Azinović ve Jusić, 2015: 37; 48; Sito-Sucic, 2014). Bosna-Hersek'in AB ve NATO üyelik perspektifleri, ülkenin söz konusu adımları atmasında önemli bir etken olmuştur. Bununla birlikte, Bosna-Hersek terörle mücadele ve organize suçla mücadele konusunda bir dizi

uluslararası antlaşmayı imzalamış ve onaylamıştır (Hide, 2014: 378). Tüm bunlar, Bosna-Hersek'in uluslararası hukuka saygılı, uluslararası toplum tarafından ortaya konulan kaygılara duyarlı ve bu konuda üzerine düşen sorumlulukları yerine getiren bir ülke olduğunu göstermiştir.

Bosna-Hersek ayrıca, ABD'nin 11 Eylül saldırılarının ardından başlattığı teröre karşı geniş çaplı mücadeleye destek vermiş, bu süreçte CIA ile iş birliği içerisinde olmuş ve ülkesindeki terör şüphelileri ile ilgili ABD'nin operasyonlarını desteklemiş, tespit edilen şüphelileri ülkelerine iade etmiştir (Lederer, 2005: 12).

Tüm bu göstergeler ve ülkenin Batı dünyasıyla ortak hedefler için mücadele ediyor oluşu, Bosna-Hersek devlet kimliğinin radikalleşmeden ziyade Batı değerlerine ve Batı dünyası ile uluslararası iş birliğine açık olduğunu göstermektedir. Nitekim Bosna-Hersek terörle mücadele ve radikalleşme konusunda aldığı önlemler ve BM Güvenlik Konseyi'nin söz konusu 2178 sayılı kararına yönelik düzenlemeler ile hem uluslararası topluma terör konusunda tavizsiz tavrını ortaya koymuş, hem de AB ve NATO gibi Batı dünyasının önemli kurumlarına üye olmayı önemseydiğini ve bu nedenle bu kurumların talep ettiği düzenlemeleri ivedilikle yerine getirdiğini göstermiştir.

Siyasi seçkinlerin/liderlerin ifade ettikleri devlet kimliği toplumun tümünün kimliğini yansıtmaya da özellikle günümüz modern demokrasilerinde toplumun büyük bir kesimin görüşlerini yansıtır (Banchoff, 1999: 269). Zira siyasi seçkinler, içinden çıktıkları toplumun değerlerini ve kültürünü taşıyan, ortaya koydukları politika tercihleri ve söylemler ile toplumun ulusal kimliğini yansıtan kişilerdir. Nitekim söz konusu toplumun sahip olduğu ulusal kimlik, siyasi seçkinlerin politika ve söylemlerini meşrulaştırmakta ve yeniden üretmektedir. Bu nedenle siyasi seçkinlerin etkili ve sürdürülebilir politikalar ortaya koyabilmesi, içerisinde buldukları toplumun desteğine bağlıdır. Bu destek ise politikaların toplumun sahip olduğu kimliğe uyumlu olmasıyla sağlanmaktadır. Dolayısıyla ulusal kimlik ile siyasi seçkinlerin tercihleri ve dolayısıyla devlet kimliği arasında etkileşim söz konusudur (Büyükbaş, 2013: 252). Bu nedenle bir devletin/toplumun kimliği incelenirken bu devletin siyasi seçkinlerinin/liderlerinin ortaya koydukları, beyan ettikleri kimliği incelemek yerinde

olacaktır. Bosna-Hersek'in devlet kimliği incelenirken siyasilerin ortaya koydukları kimlik özelliklerine bakıldığında her şeyden önce genel itibariyle Batı dünyası ile entegre olma amacı kimliğin önemli bir parçası olarak kendini göstermektedir.

Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin Boşnak üyesi Bekir İzzetbegoviç'in 28 Ekim 2011'de ABD'nin Saraybosna Büyükelçiliği'ne silahlı saldırıda bulunulması üzerine yaptığı açıklama, Bosna-Hersek'in siyasi seçkinlerinin devlet kimliğinin yansıması olarak ortaya koyduğu tutum ve söylemlere örnek olarak gösterilebilir. İzzetbegoviç açıklamasında bu saldırının Bosna-Hersek'e en zor dönemlerinde yardım eden, halen de yardım etmeye devam eden dost ülke ABD'yi hedef almasını üzüntüyle karşıladığını ifade etmiş, ABD'nin bu saldırıyı hak etmediğini sözlerine eklemiştir (Aljazeera Türk, 28.07.2017). Böylece İzzetbegoviç takındığı tutum ile bir siyasi seçkin olarak ülkenin devlet kimliğini yansıtmış, Bosna-Hersek'in ABD'ye bir dost ülke olarak duyduğu yakınlığı, aynı zamanda söz konusu saldırıyı yapan kesime olan düşmanlığı ve tavizsiz tavrı söylemleri ile ortaya koymuştur.

İzzetbegoviç'in söyleminden de anlaşıldığı üzere, ABD'nin Bosna Savaşı sırasında Boşnaklara yönelik saldırılarını ısrarla sürdüren Sırp güçlerine karşı gerçekleştirdiği müdahaleler, Boşnaklar arasında ABD'ye ve dönemin ABD başkanı Bill Clinton'a yönelik sempatinin oluşmasını, Boşnakların ABD yanlısı bir tutuma sahip olmasını sağlayan faktörlerden olmuştur (Lederer, 2005: 12).

Bosna-Hersek devlet kimliğinde ön plana çıkan bir diğer özellik, ülkenin AB perspektifi taşıması, Avrupa ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmayı hedefleyen bir dış politika yürütmesi ve gerek toplum bazında gerekse yönetim ve hukuk sistemi olarak Avrupa ülkelerinin değerlerini benimsemesidir. Bosna-Hersek'te dini kurumların devlet işlerinden ayrıldığı, anayasal düzenlemeler ve kanunlarda devletin tüm dini gruplara eşit uzaklıkta olduğunun vurgulandığı seküler bir rejimin benimsenmiş olması, ülkenin diğer Avrupa ülkeleri ile siyasi rejim olarak benzer devlet kimliği özellikleri taşıdığına örnek gösterilebilir (Öktem, 2010: 14-16).

Balkan ülkelerinin dış politika tercihlerini belirleyen ana unsurun kimlik olduğunu iddia eden Küçük'e (2014: 372) göre, Bosna-Hersek'in AB perspektifi ve Batı yanlısı eğilimleri, ülkenin devlet kimliğini ortaya koymaktadır. Buna göre, Bosna-Hersek'in dış politika tercihleri arasında AB'ye girme hedefinin olması, ülkenin Avrupa ülkeleri ile benzer bir kimliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Avrupa devletlerinin birlikteliği anlamında AB fikri, bu birliğe üye olan ve üye olmak isteyen devletlerin Avrupalı kimliğini yansıtmaktadır (Goldstein ve Pevehouse, 2015: 147).

Wendt'e (2003: 224) göre kimliklerin oluşumu iki boyutlu bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Buna göre, bir devletin ya da etnik grubun kimliğinin uluslararası sistemin aktörleri arasındaki sosyal etkileşimde bir anlam ifade edebilmesi için, bu kimliğin hem söz konusu devlet ya da etnik grup tarafından, hem de sosyal etkileşime girdiği diğer aktörler tarafından kabul edilmesi gereklidir. Bir başka deyişle, bir aktörün kimliğini nasıl tanımladığı kadar diğer aktörlerin bu kimliği nasıl algıladıkları da önemlidir. Örneğin bir devlet kendi kimliğini demokrasi ve barış yanlısı olarak tanımlasa dahi uluslararası toplum bu devleti demokratik ve barış yanlısı olarak değerlendirmiyorsa, söz konusu kimlik ögesi sosyal ilişkilerde aktörler arasında paylaşılan ortak bir bilgi olmadığı için bu kimlik özelliği diğer aktörler için bir anlam ifade etmeyecektir. Bu nedenle kimliğin oluşmasında aktörün kendisini tanımlaması bağlamında iç faktörler etkili olduğu kadar, aktörün içerisinde bulunduğu sosyal ortamda bu kimliğin kabul görmesi anlamında dış faktörler de etkilidir.

Örneğin ABD dünya jandarmalığına soyunmasını kendi kimliğindeki 'beyaz adamın yükü' misyonuna dayandırabilir fakat uluslararası toplum ABD'nin bu müdahalelerini bencil çıkarlarını gerçekleştirmek üzere geliştirdiği politikalar olarak değerlendirdiğinde ABD'nin söz konusu kimliğinin uluslararası etkileşimde kabul gördüğünü ve işe yaradığını söylemek güç olacaktır. Bu nedenle, Bosna-Hersek'in kimlik özellikleri incelenirken sadece bu ülkenin ve toplumun kimlik tanımlamalarını ele almak yeterli olmayacaktır. Aynı zamanda uluslararası toplumun Bosna-Hersek'in ve Boşnakların kimliğini nasıl gördüğü de incelenmelidir. Zira Boşnaklar kendilerini Avrupalı görmektedir fakat bu kimlik özelliği Avrupa ve Batı tarafından da kabul edilmesi durumunda karşılıklı bir anlam ifade edecektir. Bu nedenle Bosna'nın Avrupa ve Batı

eğilimli kimlik özelliklerini ele aldıktan sonra değinmemiz gereken ikinci nokta, kimliği etkileyen dışsal yapı olarak Avrupa'nın ve ABD'nin Bosna-Hersek'i ve Boşnak toplumunu nasıl kabul ettiğidir.

AB'nin Bosna-Hersek'in üyelik başvurusunu kabul etmesi, başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerinin Bosna-Hersek ile iyi ilişkiler geliştirmeleri bu bağlamda Bosna-Hersek'in Avrupalı kimliğini kabul ettiklerini göstermektedir. Fakat burada belirtilmesi gereken husus, Batı dünyası ile iyi ilişkiler geliştirmesi tek başına Bosna-Hersek'in Avrupalı kimliğinin kabul gördüğünü gösteren bir veri olarak kabul edilemez. Zira Suudi Arabistan ile ABD arasında ya da Çin ile pek çok Avrupa ülkesi arasında iyi ilişkiler ve iş birliği mevcuttur fakat buradan Suudi Arabistan ve Çin'in Avrupalı kimliğe sahip olduğu çıkarımı yapılamaz. Bununla birlikte, kurumsal yapısı ve hukuki düzenlemeleri itibariyle sadece belli siyasi, hukuki, ekonomik vb. kriterleri yerine getirenlerin üyeliğe kabul edildiği ve Avrupalı devletler arasında bir birlik fikri üzerine kurulu AB'nin Bosna-Hersek'in Birliğe üyelik başvurusunu kabul etmesi, ülkenin en azından Birlik nezdinde Avrupalı bir devlet olarak kabul gördüğünün önemli bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

3.3.Boşnak Kimliğine 'Yabancı' Bir Unsur Olan Yabancı Savaşçılar

Yabancı savaşçılar üzerine kapsamlı bir analiz ortaya koymak için, yabancı savaşçıların kimlik özellikleri ve çatışmaya katıldıkları bölgenin yerel unsurları ile olan ilişkileri, bir başka deyişle hem yabancı savaşçıların hem de yerel unsurların kimlik özellikleri incelenmelidir (Mendelsohn, 2011: 192).

Yabancı savaşçıların çatışmalara katıldığı bölgelere başarılı bir şekilde nüfuz edebilmesi, yerel direniş unsurları ile kurdukları bağlara ve bölge halkı ile uyuşmalarına bağlıdır. Bölge halkı ile iyi ilişkiler kurabilen ve sıkı bağlar oluşturabilen yabancı savaşçı hareketleri söz konusu bölgeye nüfuz edebilmektedir (Moore ve Tumelty, 2008: 413). Bu nedenle, 1990'larda savaş döneminde Bosna-Hersek'e gelen yabancı savaşçıların ve El-Kaide gibi çeşitli terör örgütlerinin bölgeye etkili şekilde nüfuz edememesinde, yerel unsurlar ile kimlik bağlamında uyuşmamasının payı büyüktür.

Bununla birlikte, savaşın ağır şartları altında Boşnak toplumunun gelecek yardımlara muhtaç bir durumda olması, söz konusu yabancı savaşçıların ve bunların yanında çeşitli Selefi/Vehhabi grupların geçici bir dönem için de olsa Bosna-Hersek'te kısmi bir nüfuz alanı oluşturmalarına neden olmuştur.

Bosna Savaşı'nda yaşanan katliamlar, işkenceler, tecavüzler, soykırım vb. olaylar Vehhabi/Selefi görüşteki yabancı savaşçıların çaresiz ve yardıma muhtaç Bosna halkının yanında bölgedeki savaşa dahil olmasını kolaylaştırmıştır. Bu gruplar, Körfez ülkelerinin de desteğini arkalarına alarak savaş döneminin zor şartlarında ve savaş sonrasındaki toparlanma aşamasında oluşan fırsattan yararlanarak kendi dini yorumlarını ülkede yaymak istemişlerdir. Bu dönemde, yıkıcı bir savaşı henüz yeni atlatmış olan ve sosyo-ekonomik olarak zor şartlar ile mücadele eden Boşnak halkı Körfez ülkelerinin ekonomik yardım, savaşın tahribatını giderme, restorasyon, yeni camiiler inşa etme gibi faaliyetlerini kabul etmiştir. Fakat 1990'larda ülkenin geçirdiği zor dönemde etkisini artıran Vehhabi/Selefi kuruluşlar, 2000'li yıllarla birlikte ABD'nin bölgede El-Kaide yapılanması oluşmasına yönelik uygulamaya başladığı tedbirler ile ve daha önemlisi Türkiye'nin önemli bir aktör olarak bölgede etkinliğini artırmasıyla etkinliklerini kaybetmişlerdir. Bununla birlikte, bölgede Vehhabi/Selefi etkisi ve bunlarla bağlantılı radikal dini yorumlar şartların en çok zorlaştığı dönemlerde bile geleneksel İslam kimliğinin yerini alamamıştır. Boşnaklar bu zor dönemlerde dahi yardımları hoş karşılamış fakat bu yardımların arkasından gelen endoktrinasyon faaliyetlerine karşı çıkmıştır (Öktem, 2010: 21; 43).

İnşacı yaklaşıma göre aktörlerin kimlik ihtiyacı ve maddi ihtiyaçlar olmak üzere iki tür ihtiyacı söz konusudur. Kimlik ihtiyaçları, *“kimliğin devamı için sürekli olarak yeniden üretilmeleri gereken”* ihtiyaçlar iken, maddi ihtiyaçlara fiziki ve ontolojik güvenlik ihtiyacı örnek verilebilir (Özev, 2013: 506). Bu bağlamda maddi ihtiyaçlarını karşılayamayan bir devlet içerisinde yaşayan toplum kaygı ve korku içerisinde kalacaktır. Bosna-Hersek'te savaş döneminde söz konusu maddi ihtiyaçların, özellikle güvenlik ihtiyacının karşılanamaması Boşnak toplumunda kaygı ve korkuyu beraberinde getirmiştir. Savaşın getirdiği bu kriz ortamında Boşnaklar söz konusu maddi ihtiyaçları kimlik temelli ihtiyaçlarına öncelmiştir. Bunun sonucunda Boşnaklar,

normal şartlarda kimlikleriyle uyuşmayan, kendilerine tamamen yabancı bir unsur olan yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar ile söz konusu maddi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ilişki kurmak zorunda kalmıştır.

Malet (2010: 114), yabancı savaşçıların genellikle ortaya çıkan çatışmadan kendi imkanları ile galip gelemeyecek durumda olan ülkelere yöneldiğini ileri sürmektedir. Bu durumun en çarpıcı örneklerinden birisi Bosna Savaşı'nda yaşanmış, Yugoslavya'dan kalma güçlü bir ordu ile çarpışan silahsız bir halk olan Boşnaklar, BM kararı ile uygulanan silah ambargosu ile iyice çaresiz kalınca yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar Boşnaklara yardım etme amacıyla/bahanesiyle ülkeye nüfuz etmeye başlamışlardır. Böylece kriz anında Boşnak toplumu için ortaya çıkan maddi ihtiyaçların uluslararası toplum tarafından karşılanmadığı ve bu ihtiyaçları karşılayacak iç mekanizmaların yetersiz olduğu Bosna-Hersek'te, yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplara kapılar açılmıştır. Woehrel'e (2010: 3) göre, savaş döneminde BM Güvenlik Konseyi kararı ile Yugoslavya'ya uygulanan silah ambargosu nedeniyle Boşnakların söz konusu yabancı savaşçıların yardımını kabul etmekten başka çaresi kalmamıştır. Bu dönemde sadece yabancı savaşçıların değil, çoğu Suudi Arabistan menşeli çeşitli kuruluşların da Boşnak Müslümanlara yardımı söz konusu olmuştur. Woehrel, bu kuruluşların ülkede El-Kaide örgütünün faaliyetleri için bir maske işlevi gördüğünü iddia etmiştir. Böylece söz konusu kuruluşlar, Bosna-Hersek'e yardım ulaştırırken aynı zamanda kendi İslam anlayışını da ülkede yaymak üzere faaliyet göstermiş, hatta Woehrel'in iddialarına göre kimi kuruluşlar El-Kaide gibi terör örgütleri ile iş birliği içerisinde hareket etmiştir.

Bu noktada önemli bir hatırlatma yapmak yerinde olacaktır. Her ne kadar Müslüman Boşnak toplumu savaş döneminde çok zor şartlar altında varoluş mücadelesi vermek zorunda kalsa da dünyanın çeşitli yerlerinden yabancı savaşçıların Bosna Savaşı'na katılması Boşnakların bu yöndeki bir çağrısıyla olmamıştır. Bu nedenle söz konusu yabancı savaşçı hareketinden ve bu gruplar arasında adı terör ile anılan kişilerin bulunmasından ulusal bir kurtuluş mücadelesi veren Boşnakları sorumlu tutmak mümkün değildir (Lederer, 2005: 3). Yukarıda belirtilen şartlarda sadece radikal

grupların değil, Müslüman dünyanın neredeyse tümünün ilgisini çeken Bosna Savaşı'na yabancı savaşçıların katılımı Boşnakların kontrolü dışında gelişmiştir.

Yine bu yabancı savaşçıların bazıları tarafından ortaya konulan davranışlar da Boşnakların kontrolü dışında gelişmiş ve Boşnak yetkililerin ve toplumunun tepkisini çekmiştir. Bu duruma örnek vermek gerekirse, Bosna Savaşı'na katılan kimi yabancı savaşçıların kendilerine saldırmayan sivilleri hedef almak, masum insanları öldürmek, yağmacılık, şiddet gibi eylemlerde bulunması, savaşta Boşnakların elini zayıflatan bir etkiye sahip olmuştur. Bosna-Hersek Ordusu'nun tüm engelleme çabalarına karşın gerçekleştirilen bu eylemler, uluslararası toplum nezdinde Boşnak Müslümanların savaşta saldıran değil mağdur taraf olduğu tezlerini zedelemiştir. Bu nedenle Boşnaklar yabancı savaşçıları bölgedeki Müslümanların çıkarları aleyhine hareket etmekle suçlamış, bu eylemler nedeniyle Boşnakları 'Avrupa'nın ortasında bir köktendinci devlet kurmak isteyen fanatik barbarlar' olarak göstermek isteyen Sırp propagandasına malzeme sağladıklarını öne sürmüşlerdir (Mitchell, 2008, 822).

Yabancı savaşçıların yoğun şekilde dâhil olduğu Afganistan, Bosna, Çeçenistan, Suriye, Irak savaşlarının ortak noktası, Müslümanların bir dış tehdide karşı varoluş mücadelesi vermesidir (Hegghammer, 2011: 73). Söz konusu dış tehdit farklı bir dini gruptan geldiği için sözü edilen varoluş mücadelesi kimlik temelinde gerçekleşmektedir. Müslümanların katledildiği, kadınların tecavüze uğradığı, camiler gibi Müslüman kimliğinin sembollerinin tahrip edildiği, kısacası Müslüman kimliğinin saldırıya uğradığı bir ortamda, yabancı savaşçıların ortak kimlik (Müslümanlık) faktörü ile harekete geçip söz konusu bölgelerdeki çatışmalara dâhil olmuştur. Bölgeye gelen yabancı savaşçıların veya daha genel bir ifade ile yabancı unsurların savaşta zulüm gören bölge Müslümanları için kardeşlerimiz, çocuklarımız, annelerimiz gibi ifadeler kullanmaları kimlik temelli yakınlık algısının örnekleridir. Fakat Bosna-Hersek örneğinde görüldüğü üzere, her ne kadar ortak kimlik faktörü söz konusu unsurları harekete geçirse de bir sonraki aşamada bu unsurların Müslümanlık anlayışları ile bölge halkının Müslümanlık anlayışı arasındaki farklılık, bu kez Müslüman kimliği içerisinde yeni bir uyumsuzluk ortaya çıkarmıştır. Böylece savaş ve diğer kriz anlarında bölgeye gelen yabancı unsurlar, bölgenin Müslüman toplumuna kendi kimliklerini

benimsetmeye çalışmışlardır. Zamanla, Boşnak Müslümanlar bu durumdan rahatsızlık duymaya başlamıştır. Bu durum Bosnalı Müslümanların kimliğinde yer edinmiş olan geleneksel İslam kimliği ile daha sonradan bölgede varlık göstermeye başlayan İslam anlayışı arasındaki bir kimlik çatışmasını gözler önüne sermiştir.

Bosna-Hersek'in savaş dönemi ile birlikte tanıştığı yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar, Boşnak Müslümanların büyük çoğunluğunun benimsemiş olduğu geleneksel İslam anlayışını İslam'dan sapma olarak görmekte ve benimsedikleri ulus-ötesi dini kimliği Batı yaşantısı ve değerlerine olduğu kadar söz konusu geleneksel İslam kimliğine de alternatif olarak sunmaktadır (Malet, 2010: 109). Bu gruplar, Osmanlı'dan miras kalan din algısı nedeniyle kendi İslam yorumlarına uzak bir tutum sergileyen Boşnak Müslümanları saflarına çekebilmek için Osmanlı'nın miras bıraktığı din anlayışını İslam'ın özünden uzaklaşmış bir dini anlayış olarak göstermek istemektedir. Bu nedenle söz konusu gruplar, ülkenin geleneksel İslam anlayışına sahip, İslam'ın tasavvuf yorumunu benimsemiş kesim ile bir anlaşmazlık içerisine girmiş, ülkede Osmanlı'dan miras kalan din algısına, kültürüne ve hatta mimarisine karşı propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir (Peker, 2011). Bu bağlamda söz konusu grupların 'şirk' olarak yorumlayıp mezar taşlarını yıkmaları, Osmanlı mimari geleneğinin aksine Vehhabi inancına uygun tarzda camiler inşa etmeleri, ülkedeki tasavvuf ekollerine, bunun yanında kadın hak ve özgürlüklerine karşı Boşnakların benimsediğinden farklı bir anlayışa sahip olmaları, Boşnak Müslümanların tepkisini çekmiştir (Lederer, 2005: 15).

Peker (2011), Bosna-Hersek'te faaliyet gösteren Selefi/Vehhabi gruplar ile ülkenin özellikle şehirli Müslüman elitleri arasında bir gerilim bulunduğunu belirtmiştir. Peker söz konusu gerilimin sebeplerini, Selefi/Vehhabi grupların sert dini yorumlarının Osmanlı'nın din anlayışını benimseyen Boşnakların ılımlı ve barışçıl İslam yorumlarına uzak olması ve Boşnak Müslümanların Selefi/Vehhabi İslam yorumunu benimseyen kişilerin ve örgütlerin gerçekleştirdiği silahlı eylemleri meşru görmemeleri olarak sıralamıştır. Bu nedenle Peker, söz konusu İslam yorumunun Bosna-Hersek'te yönetici elitler ve genel itibarıyla halk tarafından benimsenmediğini iddia etmiştir.

Özetle, savaş döneminde ülkeye nüfuz etmeye başlayan ve savaş sonrasında da yardım kuruluşları, sivil toplum örgütleri gibi kurumlar aracılığıyla ülkede kendi İslam anlayışını yaymaya çalışan gruplar bu çabalarında başarısız olmuşlardır (Lederer, 2005: 4). Lederer, bu grupların Boşnak toplumuna nüfuz edememesini Boşnakların seküler, radikal fikirlere uzak ve Batı etkisiyle şekillenmiş kimlik özelliklerine bağlamıştır. Buna göre, dini kimlik olarak yabancı savaşçıların fikirlerinden oldukça uzak, liberal bir anlayışı temsil eden sufi dayanaklı Hanefi İslam geleneğini benimseyen Boşnaklar, siyasi ve kültürel açıdan ise Batılılaşma/Batı fikirlerini benimsemiş bir kimliğe sahiptir. Bu nedenle Boşnaklar kimi istisnalar dışında, dini kimlikleri nedeniyle saldırıya uğradıkları Bosna Savaşı'nın en şiddetli dönemlerinde dahi seküler olmayan bir rejimi amaçlamamışlardır. Bu nedenle savaş döneminde dahi seküler kimlik özelliklerini kaybetmeyen Boşnakların günümüzde seküler olmayan bir düzeni amaçlayan gruplara destek vermesi mümkün gözükmemektedir (Lederer, 2005: 6).

Malet (2015), tarih boyunca ortaya çıkmış pek çok yabancı savaşçı dalgasının ortak noktalarından birisi olarak, yabancı savaşçıların katıldıkları savaşta bir süre sonra aynı saflarda savaştıkları yerel unsurlar ile uyuşmazlıklar yaşamalarına işaret etmiştir. Bu durum, yabancı savaşçı olgusunun kriz anında hızlı bir şekilde ortaya çıktığını fakat yabancı savaşçıların ülkelerinden uzakta, yabancı oldukları topraklarda savaşa katılmalarının o bölgede uzun vadeli kabul görecekle anlamına gelmediğini gösterir niteliktedir. Yabancı savaşçı ile yerli halk arasındaki doku uyuşmazlığı, bir başka deyişle yabancı savaşçıların ve yerel halkın dini kimliğinin birbiriyle uyumlu olmaması nedeniyle yabancı savaşçı zamanla söz konusu ülkede istenmemeye başlamaktadır (Büyükkara, 2016: 59).

Konuyla ilgili kimlik temelli analiz ortaya koyan isimlerden olan Mitchell (2008: 821), Boşnak Müslümanların söz konusu yabancı savaşçıların dini kimliği ile uyuşmayan, Sünni İslam anlayışının Hanefi ekolüne bağlı bir dini kimliğe sahip olduklarını ifade etmiştir. Bunun yanında, 50 yıllık Komünizm dönemi, Boşnak Müslümanlarda sekülerleşme eğilimine ve Arap Yarımadası gibi diğer İslam coğrafyalarında örnekleri görülen katı ve muhafazakâr anlayıştan oldukça farklı bir İslam yorumunun gelişmesine neden olmuştur (Petrović, 2016: 1). Bu nedenle yabancı savaşçıların dini anlayışı savaş

döneminde Bosna-Hersek'e dışarıdan gelen 'ithal' bir İslam yorumu olarak kalmış ve her ne kadar zamanla yerel unsurlardan bu anlayışı benimseyenler çıkmışsa da söz konusu İslam yorumu Boşnak Müslümanlar için halen 'yabancı' bir İslam anlayışı olmaya devam etmektedir (Orton, 2014).

1990'larda Bosna Savaşı'na katılan yabancı savaşçılar, bu savaşı istedikleri biçimde bir 'cihada' dönüştürememiştir (Mitchell, 2008: 808-809; 813). Yabancı savaşçıların öne sürdüğü 'cihadın' Bosna-Hersek'te yerel Müslüman halkta pek yankı uyandırmaması, Boşnakların büyük çoğunluğunun yabancı savaşçıların sahip olduğu cihat anlayışına yönelik olumsuz bir yaklaşımının olması bu ihtimali henüz başından ortadan kaldırmıştır (Mitchell, 2008: 825). Zira Boşnak Müslümanlar genel itibariyle, *"kendilerini Sırp ya da Hırvat komşularıyla karşı karşıya getiren çatışmanın doğasını başka terimlerle algılamaktadırlar"* (Kepel, 2001: 275). Bununla birlikte, yabancı savaşçılar Boşnak toplumunda kendilerinden farklı bir cihat anlayışı ortaya koyan yerel unsurlar ile de uyuşmamış ve her ne kadar savaş döneminde aynı düşmana karşı mücadele vermiş olsalar da bu gruplarla aralarında bir bağlılık oluşmamıştır (Mitchell, 2008: 819). Böylece Afganistan'ın aksine Bosna-Hersek'te savaş sonrası dönemde yabancı savaşçıların ülke yönetimine ve topluma nüfuz etmesi söz konusu olmamış, bu manada El-Kaide benzeri radikal örgütlerin amaçladığı 'cihat' ülkede başarılı olmamıştır.¹⁷

Kepel (2001: 276), İslam devleti kurma ya da şeriat kurallarının uygulandığı bir hukuk sistemi benimseme yönünde politikalar ortaya koymayan dönemin iktidar partisi SDA'nın bu tutumuyla yabancı savaşçıların Bosna-Hersek'i 'Afganistanlaştırma' umutlarının suya düşürüldüğünü ileri sürmüştür. Bunun yanında ülkedeki savaşın sona

¹⁷ Bu noktada yabancı savaşçıların Afganistan'a nüfuz edebilmesinde tek belirleyici etkenin kimlik olmadığı belirtilmelidir. Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi ABD ve Sovyetler Birliği arasında bir vekalet savaşının yaşandığı ve bulunduğu bölge itibariyle bu devletlerin ve diğer önemli bölgesel güçlerin nüfuz mücadelesi verdiği Afganistan'da yıllar süren çatışma ve kriz ortamı ve söz konusu devletlerin jeopolitik çıkar mücadelesi yabancı savaşçıların ülkeye nüfuz edebilmesini kolaylaştıran bir ortam oluşturmuştur. Afgan toplumu da tıpkı Boşnaklar gibi bir zamanlar kimlik bağlamında yabancı savaşçıların nüfuz etmekte zorlanacağı bir durumdayken iç politika ve dış politikada oluşan şartlar zamanla Afgan kimliğinin dönüşmesine neden olmuştur. Bu noktada İnşacı yaklaşımın kimliklerin sabit, değişmez veriler olmadığı iddiası bir kez daha hatırlanmalıdır. Bunun yanında, bu çalışmada gerek Afganistan'da gerek Bosna-Hersek'te yabancı savaşçılarla ilgili açıklamalar ve tartışmalar kimlik bağlamında ele alınmaya çalışıldığı için konunun uluslararası siyaset ve jeopolitik boyutunun önemi ve açıklayıcılığı kabul edilmekle çalışmanın kapsamının dışında tutulmuştur.

ermesinin ABD ve bir ölçüde Batı Avrupa aracılığıyla olması, Bosna-Hersek'i Batı dünyasına yakınlaştırmış, bu durum yabancı savaşçıların ülkede istenmeyen gruplar konumuna getirmiştir.

Bosna-Hersek Müslümanları için yabancı savaşçılar nasıl yabancı bir kimlik özelliğine sahiptirler, bu gruplar için de Boşnak Müslümanlar yabancı bir kimliğe sahiptir. Nitekim bölgeye yabancı savaşçı olarak gelen kimi Afgan-Araplar arasında, burada ne kadar Müslümanın yaşadığı ve İslam'ın buraya nasıl geldiğini dahi bilmeyenler söz konusu olmuştur (Kohlmann, 2004: 18). Yabancı savaşçıların bir kısmı, savaşın başlamasıyla birlikte, Müslüman bir Avrupa ülkesi olan Bosna-Hersek hakkında pek az fikre sahip olarak ülkenin yolunu tutmuştur. Kısacası, Boşnakların ve Bosna-Hersek devletinin kimliği söz konusu yabancı savaşçılara uzak olması gibi, yabancı savaşçılar da Bosna-Hersek ve Boşnak toplumuna oldukça 'yabancı' unsurlardır (Kepel, 2001: 286). Böylece Bosna Savaşı döneminde birbirlerinden oldukça farklı kimliklere sahip iki topluluk karşı karşıya gelmiş, savaş sonrası dönemde bu kimliklerin birbirleri ile uyuşmaması sonucu yabancı savaşçıların bölgedeki etkinliği azalmıştır.

Roy'a (2003: 171) göre, ulus-ötesi İslami hareketler, tıpkı Marksist enternasyonalistler gibi ulusal/yerel hareketler karşısında ikinci planda kalmışlardır. Bu noktada Filistin örneğini veren Roy, Filistin'in İsrail'e karşı verdiği mücadeleye dışarıdan dahil olacak ulus-ötesi hareketlerin, örneğin yabancı savaşçıların, Filistin'deki ulusal kurtuluş hareketlerinin siyasi tercihlerine hapsolacağını iddia etmiştir. Roy'un vurguladığı bu durum Bosna-Hersek örneğinde incelendiğinde, savaş döneminde Boşnakların yanında savaşmaya gelen enternasyonalist İslami hareketlerin ülkedeki yerel Müslüman unsurların siyasi tercihleri karşısında marjinal kalmaları dikkat çekmektedir.

Kepel'e (2001: 276) göre yabancı savaşçı "aşısının" Bosna-Hersek'te tutmamasının bir sebebi de Boşnak toplumunun savaş döneminin tüm vahşetini ve hunharlığını atlatıp, modern dünyanın değerleri ile ülkenin dini ve kültürel geleneklerine bir arada sahip olan demokratik bir Müslüman toplum olarak ortaya çıkmasıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnşacı yaklaşıma göre, uluslararası ilişkilerin aktörlerinin kimlikleri çıkarları üzerinde, çıkarları ise ortaya koyacakları davranışlar üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Daha basit bir ifadeyle, kimlikler çıkarları, çıkarlar ise davranış tercihlerini belirler. Bu bağlamda, Boşnakların ve Bosna-Hersek Devleti'nin ülkedeki yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi grupların etkisine ne derece açık olduğunu analiz etmek için Bosna-Hersek'in ve Boşnak toplumunun kimliğini incelemek gereklidir. Bu açıdan bakıldığında, Boşnak toplumunun kimlik bağlamında yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplardan oldukça farklı olması, hatta bu grupların kimliklerinin Boşnak kimliği ile çatışır bir pozisyonda olması, yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların Bosna-Hersek'te 'yabancı' bir unsur olarak kalmasına, bu grupların az sayıdaki istisna haricinde Boşnak toplumunda karşılık bulamamasına neden olmaktadır. Bu nedenle kimlik faktörü hesaba katıldığında, Boşnakların yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar ile iş birliği geliştirme ve bu gruplarla kaynaşma yönünde bir davranış tercihinde bulunmayacağı öne sürülebilir.

Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek'i fethiyle birlikte başlayan İslamlaşma süreciyle birlikte Osmanlı tipi, tasavvuf temelli barışçıl, farklı kültürlere ve dinlere karşı hoşgörülü bir İslam kimliği edinen Boşnaklar, bu kimliklerini günümüzde de korumaktadırlar. Bunun yanında, Boşnak toplumunun ve Bosna-Hersek Devleti'nin seküler ve Batı yanlısı bir kimliğe sahip olması, Boşnak Müslümanların kendilerini Avrupalı kimliği ile tanımlaması, sekülerizm ve Avrupa değerlerine oldukça mesafeli yaklaşan, hatta sekülerizmi ve Batılılaşmayı mücadele edilmesi gereken sorunlar olarak gören yabancı savaşçı zihniyetinin Bosna-Hersek'te yaygınlık kazanamayacağını ortaya koymaktadır.

Yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplar Bosna-Hersek'e, ülkenin devlet ve toplum bazında büyük bir krizin içine girdiği savaş döneminde gelmiştir. Bu grupların savaş döneminde ülkeye nüfuz etmesi Boşnak toplumunun kimlik özellikleri ile açıklanamayacak istisnai bir duruma işaret etmektedir. Zira bu dönemde Boşnaklar söz konusu kimlik özelliklerini doğrular şekilde Batı dünyasından yardım beklemiş, demokratik Batı dünyasının 21.yüzyılda Avrupa'nın ortasında kendilerinin

katledilmesine izin vermeyeceğini düşünmüş, fakat Batı dünyası Boşnakların beklentilerini boşa çıkararak krizi çözmekte isteksiz ve başarısız olmuştur. Oluşan bu konjonktürde Boşnaklar, kimliklerinden ziyade kriz anındaki çaresizlik nedeniyle kendilerine gelecek her türlü yardıma açık bir tutum sergilemek zorunda kalmıştır. Böylece perde arkasında başka amaçları olup olmadığı sorgulanmaksızın bu dönemde ülkeye gelen yabancı savaşçılara ve Selefi/Vehhabi gruplara kapılar açılmıştır.

Boşnakların 1990'larda savaş döneminde tanıştıkları, ülkeye 'ithal olarak' gelen yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların sahip olduğu kimlik özellikleri, Boşnak toplumunun kimliğinden oldukça farklı özelliklere sahiptir. Bu nedenle Boşnakların Müslümanlığı benimsemeye başladıkları 15.yüzyıldan beri korudukları köklü İslam kimliğinin yerini Boşnakların 1990'lar gibi oldukça geç bir tarihte tanıştığı söz konusu yabancı savaşçı ve Selefi/Vehhabi kimliğine bırakmasını beklemek güçtür. Birbirleriyle uyuşmayan bu iki kimlik özelliğinin Boşnaklarda bir arada var olması düşünülemeyeceğinden, Boşnakların geleneksel İslam kimliğinin ülkede yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların sahip olduğu kimliğin yayılmasına izin vermeyeceği yorumu yapılabilir.

Coğrafi konum olarak Avrupa'nın içerisinde bulunan Bosna-Hersek, siyasi ve kültürel anlamda da kendisini Avrupalı kimliği ile ifade etmektedir. Boşnak toplumunun sekülerizm ile barışık ve Batı yanlısı bir kimliğe sahip olması, yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların kimliğinin ve ideolojisinin ülkede yayılmasını engelleyen bir diğer kimlik özelliği olarak gözlemlenmiştir. Boşnak toplumunun Batı dünyasının değerleri ile barışık yaşam tarzı, seküler değerleri benimsemesi ve Batı dünyasına entegre olmayı önemsemesi bu kimlik özelliğini ortaya koymaktadır. Yabancı savaşçıların tamda Boşnakların kimliğini tanımladığı Batı dünyasına karşı yürütülen 'küresel cihat' akımının bir parçası olması, bunun yanında Selefi/Vehhabi grupların seküler değerlere karşı katı bir tutum içerisinde bulunması, Boşnak kimliği ile yabancı savaşçı ve Selefi/Vehhabi gruplar arasındaki uyuşmazlığı ortaya koymaktadır.

Boşnak toplumunun Müslümanlık ve Avrupalılık özelliklerini bir arada taşıyan kendine has kimliği Bosna-Hersek'in iç ve dış politika tercihlerine de yansımaktadır. Zira İnşacı

yaklaşımına göre devlet kimliği toplumdan bağımsız şekilde değil, toplumdaki ortak değerler bağlamında ortaya çıkmaktadır. Bosna-Hersek'in uluslararası terörizmle mücadelede Batı ülkeleri ile işbirliği içerisinde kararlı bir şekilde hareket etmesi, bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararları etkin şekilde uygulaması, yasal düzenlemelerde ve uygulamada terör gruplarına ve her türlü radikal akıma karşı tavizsiz bir tavır ortaya koyması, Bosna-Hersek'te yabancı savaşçılar yoluyla yayılabilecek radikalizme fırsat verilmeyeceğini gösterir niteliktedir.

Bosna-Hersek Devleti'nin Avrupa Birliği'ne üyelik hedefinin bulunması, başta ABD ve Almanya olmak üzere Batı dünyası ile yakın ilişkiler ilişkiler kurması, Boşnak toplumunun Avrupalı kimliğinin Bosna-Hersek Devleti'nin dış politika tercihlerine yansımalarıdır. Böylece Bosna-Hersek'in AB perspektifi taşıması ve ABD başta olmak üzere Batı ülkeleri ile dostane ilişkiler geliştirmesi, Bosna-Hersek devlet kimliğinde hangi ülkelerin dost, hangi ülke ve grupların düşman olarak belirlediğini ortaya koymaktadır. Batı dünyası ile bu şekilde entegre olmuş ve gelecekte de bu ilişkileri derinleştirmek yönünde hedefleri olan Bosna-Hersek'in yakın gelecekte yabancı savaşçıların fikirlerinin yaygınlık kazandığı bir ülkeye dönüşmesi beklenemez.

Bosna-Hersek'in, Müslümanlık ve Avrupalılık kimliğini bir arada taşıyan ve tarihsel ve kültürel pek çok ortak noktaya, ortak kimlik özelliğine sahip olduğu Türkiye ile yakın ilişkileri, radikalizmin Bosna-Hersek'te etkili olmasını engelleyen bir başka faktördür. Türkiye'nin Diyanet İşleri Başkanlığı ve TİKA gibi kurumları aracılığıyla Bosna-Hersek'te faaliyet göstermesi, ülkede Osmanlı'dan miras kalan geleneksel, sufi/tasavvufi İslam anlayışının yaşatılmasına katkı sağlamaktadır. Çeşitli Vehhabi kuruluşların Bosna-Hersek'teki gençlere Arap ülkelerinde dini eğitim görme imkanı sunup söz konusu gençlerin Vehhabi ideolojisini benimseyip ülkelerine dönmelerini hedeflemesi karşısında, Türkiye de Diyanet İşleri Başkanlığı ve TİKA gibi kurumları aracılığıyla ve Türkiye'den gelip bölgede faaliyet yürüten çeşitli cemaatler aracılığıyla Boşnak gençlere çeşitli burs ve eğitim imkanları sunmaktadır. Böylece bu gençler Türkiye'de ya da Bosna-Hersek'te bölgenin geleneksel İslam anlayışına uygun bir eğitim alıp Boşnakların bu kimliğini yaşatan din alimleri olarak yetişmektedirler. Özetle, Bosna-Hersek ile Türkiye arasındaki yakın ilişkiler ve Türkiye'nin Bosna-

Hersek'te resmi kurumları ve cemaatler gibi sivil toplum organları aracılığıyla yürüttüğü faaliyetler, yabancı savaşçıların ve Selefi/Vehhabi grupların dini ve siyasi ideolojisinin ülkeye nüfuz etmesini engelleyen faktörlerdendir.

Son olarak, Boşnak Müslümanların günümüzdeki kimlik özelliklerini hatırd tutmakla birlikte, İnşacı yaklaşımda kimliklerin değişmez/sabit veriler olarak kabul edilmediğini tekrar vurgulamak gereklidir. Buna göre, Bosna-Hersek Devleti'nin ve Boşnak toplumunun günümüzde sahip olduğu kimliğin gelecekte değişime uğramadan aynı şekilde kalacağını iddia etmek mümkün değildir. Paksoy'a göre (2005: 22), *“her doğal kimlik evrilir”* ve *“bir kimliğin evrimi onun içinde bulunduğu büyük topluluğun karına ya da zararına olabilir”*. Bunun en çarpıcı örneği Afganistan'da görülmüştür. Bir zamanlar barışçıl ve liberal bir İslam anlayışının olduğu Afganistan, yıllar süren kargaşa ve savaş dönemlerinden sonra yabancı savaşçıların bölgeye getirdiği radikal fikirlerin toplum tarafından da benimsendiği bir ülke haline gelmiştir. Bosna-Hersek'te 1990'larda yaşanan savaş ve kargaşa dönemine rağmen benzer bir durum ortaya çıkmamış, savaş döneminde yabancı savaşçılar ve Selefi/Vehhabi gruplarla birlikte ülkeye gelen ve Boşnak toplumunun kimliğine uymayan farklı İslam yorumları ülkede kabul görmemiş ve zamanla Boşnak Müslümanların rahatsız olduğu bir anlayış olarak toplumdaki dışlanmış. Fakat bu durumun, Bosna-Hersek ve Boşnak toplumu için gelecekte de tamamen aynı kalacağını iddia etmek mümkün değildir. Bununla birlikte, kimlikler her ne kadar değişmez veriler olmasalar da değişmeleri kolay gerçekleşmemektedir (Özev, 2013: 489). Nitekim Boşnak toplumunun kimlik özelliklerinin Osmanlı Devleti dönemi öncesine kadar dayanan derin köklere sahip olması, bu kimlik özelliklerinin sağlam temellerini ve değişime karşı dayanıklılığını gösterir niteliktedir.

KAYNAKÇA

ACAR, Ünal (2012), **A'dan Z'ye Terörizm**, Kripto, Ankara.

ADLER, Emanuel; (1997), “Seizing the middle Ground: Constructivism in World Politics”, **European Journal of International Relations**, Vol. 3, No. 3, pp. 319-363.

AKPINAR, Burcu G.; (2013), “Uluslararası İlişkilerde Kimlik Sorunsalı”, Editör: ÇOMAK H. ve C. Sancaktar., **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar**, Beta Yayıncılık, İstanbul, s. 455-482.

ALJAZEERA TÜRK; (2011), **Bosna'da ABD Büyükelçiliği'ne saldırı**, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bosnada-abd-buyukelciligine-saldiri>, 28.07.2017.

ALKAN, Necmettin (1995), **Bosna: Dağılan Yugoslavya Mozağında**, Beyan Yayınları, İstanbul.

ANADOLU AJANSI; (2013), **Bosnian Citizen Killed in Syria**, <http://aa.com.tr/en/politics/bosnian-citizen-killed-in-syria/215741>, 27.02.2017.

ASCERIC-TODD, Ines (2015), **Dervishes and Islam in Bosnia: Sufi Dimensions to the Formation of Bosnian Muslim Society**, Brill, Leiden.

ASHLEY, Richard K.; (1984), “The Poverty of Neorealism”, **International Organization**, Vol. 38, No. 2, pp. 225-286.

ATTERIDGE, Amber; (2016), “Foreign Fighters Post Conflict: Assessing the Impact of Arab Afghans and Syrian-Iraqi Foreign Fighters on Global Security”, **International Institute for Counter-Terrorism**, <https://www.ict.org.il/UserFiles/ICT-Foreign-Fighters-Post-Conflict-May-16.pdf>, 19.07.2017.

AYDINLI, Ersel; (2008), "Before Jihadists There Were Anarchists: A Failed Case of Transnational Violence", **Studies in Conflict & Terrorism**, Vol. 31, No. 10, pp. 903-923.

AZINOVIĆ, Vlado ve Muhamed Jusić; (2015), "The Lure of The Syrian War: The Foreign Fighters' Bosnian Contingent", **Atlantic Initiative**, Saraybosna.

BAHMANYAR, Mir (2004), **Afghanistan Cave Complexes 1979–2004: Mountain strongholds of the Mujahideen, Taliban & Al Qaeda**, Osprey Publishing, Oxford.

BAKKER, Edwin ve Mark Singleton; (2016), "Foreign Fighters in the Syria and Iraq Conflict: Statistics and Characteristics of a Rapidly Growing Phenomenon", Editörler: GUTTRY, A., F. Capone ve C. Paulussen, **Foreign Fighters under International Law and Beyond**, Asser Press, The Hague, s. 9-25.

BAKKER, E., C. Paulussen ve E. Entenmann; (2013), "Dealing with European Foreign Fighters in Syria: Governance Challenges & Legal Implications", **ICCT (International Centre for Counter-Terrorism)**, The Hague.

BANCHOFF, Thomas; (1999), "German Identity and European Integration", **European Journal of International Relations**, Vol. 5, No. 3, pp. 259-289.

BARDOS, Gordon N.; (2014), Jihad in the Balkans: The Next Generation, **World Affairs**, Vol. 177, No. 3, pp. 73-79.

BARLETT, Donald L. ve James B. Steele; (2003), **The Oily Americans**, <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,450997-2,00.html>, 30.01.2017.

BAŞTUĞ, Emre; (2017), **Bosna Savaşının 'ithal haçlı kasapları'**, <http://aa.com.tr/tr/dunya/bosna-savasinin-ithal-haclli-kasaplari/856931>, 31.07.2017.

BBC News; (2012), **Bosnia US Embassy Gunman Mevlid Jasarevic Jailed for 18 Years**, <http://www.bbc.com/news/world-europe-20629893>, 24.07.2017.

BBC News; (2011), **Sarajevo Gunman Fires at US Embassy In Bosnia Capital**, <http://www.bbc.com/news/world-europe-15499143>, 25.07.2017.

BBC Türkçe; (2014), “BM 'yabancı savaşı' tasarısını kabul etti”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140924_bm_tasari, 06.06.2017.

BHAMBRA, Gurminder K. (2015), **Moderniteyi Yeniden Düşünmek: Post-Kolonyalizm ve Sosyolojik Tahayyül**, Çev., Özlem İlyas, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

BILLARD Jr., Robert D.; (2010), “Operation Cyclone: How the United States Defeated the Soviet Union”, **Undergraduate Research Journal at UCCS**, Vol. 3, No. 2, pp. 25-41.

BIEBER, Florian; (2000), “Muslim Identity In The Balkans Before The Establishment Of Nation States”, **Nationalities Papers**, Vol. 28, No. 1, pp. 13-28.

BODUR, Hüsnü E.; (2005), “Dini Motifli Terör Fenomeni ve İslam’ın Siyasal İstismarı”, **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 5, ss. 65-88.

BORA, Tanıl (1994), **Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası**, Birikim Yayınları, İstanbul.

BOZDAĞLIOĞLU, Yücel; (2007), “Yapılandırmacı Yaklaşım (Konstrüktivizm)”, Editör: ÇAKMAK H., **Uluslararası İlişkiler: “Giriş, Kavram ve Teoriler”**, Platin Yayınları, Ankara, s. 149-154.

BOZDAĞLIOĞLU, Yücel (2003), **Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach**, Routledge, New York.

BOZINOVICH, M.; (2016), **Interview: Islam aims to conquer Europe**, <http://serbianna.com/analysis/archives/3155>, 13.02.2017.

BÜYÜKBAŞ, Hakkı; (2013), Kimlik, Güç ve Dış Politika: 1912-13 Yıllarında Rusya'nın Balkan Politikası Üzerine Bir Analiz, **Akademik İncelemeler Dergisi**, c. 8, Sayı: 1, s. 245-276.

BÜYÜKKARA, Mehmet A.; (2016), "Ahrar-Aksa Çatışması Vesilesiyle Yabancı Savaşçıları Yeniden Konuşmak", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 8, Sayı: 77, ss. 59-62.

BÜYÜKKARA, Mehmet A.; (2004), "11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefiyye ve Cihadî Selefiyye", **Dini Araştırmalar**, Cilt: 7, Sayı: 20, ss. 205-234.

CARTER, Grey; (2015), **TERRORISM: Bosnian Muslims of Gornja Maoca Fly the Black Flag of ISIS Again**, <https://theremustbejustice.wordpress.com/2015/03/13/terrorism-bosnian-muslims-of-gornja-maoca-fly-the-black-flag-of-isis-again/>, 09.03.2017.

CAŞIN, Mesut H. (2008), **Uluslararası Terörizm**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008.

CENSUS OF POPULATION, HOUSEHOLDS AND DWELLINGS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA 2013 FINAL RESULTS; (2016), <http://www.popis2013.ba/popis2013/doc/Popis2013prvoIzdanje.pdf>, 13.07.2017.

CHECKEL, Jeffrey T.; (1998), "The Constructivist Turn in International Relations Theory", **World Politics**, Vol. 50, No. 2, pp. 324-348.

COLL, Steve; (1992), Anatomy of a Victory: CIA's Covert Afghan War, https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1992/07/19/anatomy-of-a-victory-cias-covert-afghan-war/1bd10b14-a0cc-441c-99cc-d2b5d1ba6e2d/?utm_term=.59021059c4b8, 30.01.2017.

COTICCHIA, Fabrizio; (2016), "The Military Impact of Foreign Fighters on the Battlefield: The Case of the ISIL", Editörler: GUTTRY, A., F. Capone ve C. Paulussen, **Foreign Fighters under International Law and Beyond**, Asser Press, The Hague, s. 121-138.

CRENSHAW, Martha; (1981), "The Causes of Terrorism", **Comparative Politics**, Vol. 13, No. 4, pp. 379-399.

ÇAĞ, Galip; (2012), "Osmanlıların Balkanları Fethinde İslam Kimliğinin Etkisi/Katkısı", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, s. 125-142.

ÇAKIR, Ruşen; (2015), 'Yabancı terörist savaşçılar' sorununda çelişki ve açmazlar, <http://www.haberturk.com/yazarlar/rusen-cakir-2302/1034953-yabanci-terorist-savascilar-sorununda-celiski-ve-acmazlar>, 07.06.2017.

ÇETİN, Altan ve Galip Çağ; (2011), "Bosna'nın Osmanlı İdaresine Geçişinde Bogomillğin Etkisi", **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı: 9, s. 19-35.

ÇİFTÇİ, Kemal; (2009), "Soğuk Savaş Sonrasında ABD: "Rıza"ya Dayalı "Hegemonya"dans "İmparatorluk" Düzenine", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 10, s. 203-219.

DALAR, Mehmet; (2008), "Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 1, Yıl: 9, Sayı: 16, s. 91-123.

DELISO, Chris; (2013), **Israeli Security Concerns and the Balkans**, <http://www.balkananalysis.com/bulgaria/2013/03/31/>, 08.02.2017.

DELISO, Christopher (2007), **The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West**, Praeger Security International, Westport.

DELONG-BAS, Natana J. (2008), **Wahhabi Islam: From Revival And Reform To Global Jihad**, Oxford University Press, New York.

DEMİR, Hilmi; (2015), “Yabancı Savaşçılar ve Homegrown Teröristler”, **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)**.

DEMİRTAŞ, Birgül; (2014), “İnşacılık”, Editörler: KARDAŞ, Ş. ve A. Balcı, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Küre Yayınları, İstanbul, s. 155-173.

DEMİRTAŞ COŞKUN, Birgül; (2007), “Ankara ve Berlin’in Bosna Savaşı’na Yönelik Politikaları: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Uluslararası İlişkiler**, c. 4, Sayı: 13, s. 57-88.

DI GIOVANNI, Janine; (2013), **Syria: The New Jihadist Training Ground**, <http://europe.newsweek.com/islamist-terrorists-are-returning-syria-wreak-havoc-home-925?rm=eu>, 27.02.2017.

DİNÇYÜREK, Ahmet; (2005), Küresel Terör, Kurgulanmış Bir Egemenlik Aracı mı?, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 5, Temmuz, s. 1-13.

DZIDIC, Denis; (2016), “Bosnia ‘Failing to Share Terror Threat Intelligence’”, **Balkan Jihadists: The Radicalisation and Recruitment of Fighters in Syria and Iraq**, BIRN (Balkan Investigative Reporting Network), Saraybosna.

EGERTON, Frazer (2011), **Jihad in the West: The Rise of Militant Salafism**, Cambridge University Press, New York.

EKİNCİ, Mehmet Uğur; (2017), “Türkiye – Balkanlar İlişkileri”, **SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı)**, İstanbul.

ERCAN, Bilge; (2009), “Oluşturmacılık Üzerine Bir Deneme”, Editör: ÇOMAK H., **Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış**, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, s. 217-226.

ERTÜRK, Devrim; (2010), “Bir Egemenlik Aracı Olarak Küresel Terör”, **E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 4, Kasım, s. 81-103.

ERTÜRK, Devrim; (2010), (Noam Chomsky’den aktaran), “Bir Egemenlik Aracı Olarak Küresel Terör”, **E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 4, Kasım, s. 86-87.

ESPOSITO, John L. (2002), **Unholy War: Terror In The Name of Islam**, Oxford University Press, New York.

Federation of American Scientists; (1998), “Jihad Against Jews and Crusaders, World Islamic Front Statement”, <https://fas.org/irp/world/para/docs/980223-fatwa.htm>, 31.07.2017.

Federation of American Scientists; (1985), “U.S. Policy, Programs and Strategy in Afghanistan”, <https://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-166.pdf>, 13.07.2017.

FLORES, Marcello; (2016), “Foreign Fighters Involvement in National and International Wars: A Historical Survey”, Editörler: GUTTRY, A., F. Capone ve C. Paulussen, **Foreign Fighters under International Law and Beyond**, Asser Press, The Hague, s. 27-47.

FRENETT, Ross ve Tanya Silverman; (2016), “Foreign Fighters: Motivations for Travel to Foreign Conflicts”, Editörler: GUTTRY, A., F. Capone ve C. Paulussen, **Foreign Fighters under International Law and Beyond**, Asser Press, The Hague, s. 63-76.

FRIEDMAN, Francine; (2000), “The muslim slavs of Bosnia and Herzegovina (with reference to the Sandzak of Novi Pazar): Islam as national identity”, **Nationalities Papers**, Vol. 28, No. 1, pp. 165-180.

General Framework Agreement For Peace In Bosnia and Herzegovina; (1995), http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf, 20.07.2017.

Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights; (2014), **Foreign Fighters under International Law**, http://psm.du.edu/media/documents/reports_and_stats/think_tanks/geneva_academy_for_eign-fighters.pdf, 08.06.2017.

GENEVA CONVENTION RELATIVE TO THE TREATMENT OF PRISONERS OF WAR OF 12 AUGUST 1949; (1949), http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.32_GC-III-EN.pdf, 31.07.2017.

GERGES, Fawaz A.; (2014), "ISIS and the Third Wave of Jihadism", **Current History**, Vol. 113, No. 767, pp. 339-343.

GLOBAL CENTER ON COOPERATIVE SECURITY, Human Security Collective, International Centre for Counter Terrorism; (2014), **Addressing the Foreign Terrorist Fighters Phenomenon from a European Union Perspective**, The Hague, http://www.globalcenter.org/wp-content/uploads/2014/12/Dec2014_EU-FTFS_GCCS_HSC_ICCT.pdf, 02.06.2017.

GOLDSTEIN, Joshua S. ve Jon C. Pevehouse; (2015), **Uluslararası İlişkiler**, Çev., Haluk Özdemir, BB101 Yayınları, Ankara.

GÖLEN, Zafer; (2006), "Osmanlı İdaresinde Bosna-Hersek", Derleyen: KARATAY, O. ve GÖKDAĞ, B.A., **Balkanlar El Kitabı: Cilt I: Tarih**, Karam & Vadi Yayınları, Çorum/Ankara, s. 371-383.

GUTHRIE, Alice; (2015), **Decoding Daesh: Why is the new name for ISIS so hard to understand?**, <https://www.freewordcentre.com/explore/daesh-isis-media-alice-guthrie>, 11.08.2017.

GUTTRY, A., F. Capone ve C. Paulussen; (2016), "Introduction", Editörler: GUTTRY, A., F. Capone ve C. Paulussen, **Foreign Fighters under International Law and Beyond**, Asser Press, The Hague, s. 1-5.

HABERLER.COM; (2016), **Cumhurbaşkanı Erdoğan 'İŞİD Değil, DEAŞ' Dedi, Hangisi Doğru?**, <https://www.haberler.com/cumhurbaskani-erdogan-isis-degil-deas-dedi-8874739-haberi/>, 11.08.2017.

HARRISON, George; (2015), **Austrian Girl Who Joined ISIS in Syria Was Used as a 'Sexual Present for New Fighters' Before Being Beaten to Death**, <https://www.thesun.co.uk/archives/news/925373/austrian-girl-who-joined-isis-in-syria-was-used-as-a-sexual-present-for-new-fighters-before-being-beaten-to-death/>, 25.07.2017.

HEGGHAMMER, Thomas; (2011), "The Rise of Muslim Foreign Fighters: Islam and Globalization of Jihad", **International Security**, Vol. 35, No. 3, pp. 53-94.

HIDE, Enri; (2014), "Islamic Extremism in the Balkans as a Geopolitical Instrument", **Mediterranean Journal of Social Sciences**, Vol. 5, No. 6, pp. 375-380.

HOLMAN, Timothy; (2014), "Foreign Fighters from the Western Balkans in Syria", **Combating Terrorism Center (CTS) SENTINEL**, Vol. 7, No: 6, pp.8-13.

HOPF, Ted; (1998), "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", **International Security**, Vol. 23, No. 1, pp. 171-200.

HUNTINGTON, Samuel P.; (1993), "The Clash of Civilizations?", **Foreign Affairs**, Vol. 72, No. 3, pp. 22-49.

INDEPENDENT BALKAN NEWS AGENCY; (2014), **Sixteen Suspects Arrested in Anti-terrorist Operation in Bosnia and Herzegovina**, <http://www.balkaneu.com/sixteen-suspects-arrested-anti-terrorist-operation-bosnia-herzegovina/>, 28.02.2017.

İZZETBEGOVIÇ, Aliya (2014), **Tarihe Tanıklığım**, Çev., Alev Erkilet, Ahmet Demirhan ve Hanife Öz, Klasik, İstanbul.

İZETİ, Metin (2004), **Balkanlarda Tasavvuf**, Gelenek Yayınları, İstanbul.

JACKSON, Robert ve Georg Sorensen; (2013), **Introduction to International Relations**, Oxford University Press, Oxford.

JUERGENSMEYER, Mark (2001), **Yeni Soğuk Savaş : Dini Milliyetçilik Seküler Devleti Tehdit Ediyor**, Çev., Adem Yalçın, Pınar Yayınları, İstanbul.

JUKIC, Elvira M.; (2014), **Bosnia Steps Up Crackdown on Islamic Militants**, <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnia-steps-up-crackdown-on-islamic-militants>, 09.03.2017.

KAPLAN, Stephanie; (2010), “Foreign Policy Research Institute, Panel 1: Recent Trends in Foreign Fighter Source Countries and Transit Networks”, https://www.youtube.com/watch?v=W8W8TrH_3QE&t=1842s&index=4&list=PLv9EMtUMORzWKoseb_eypgP_Xf59dBRAE, 23.03.2017.

KARACASULU, Nilüfer; (2014), “Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları”, Derleyen: ARI, T., **Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar**, Dora Yayınları, Bursa, s. 105-123.

KARDAŞ, Tuncay ve Ömer Behram Özdemir; (2015), “Avrupalı Yabancı Savaşçılar: Kimlik, Sosyal Medya ve Radikalleşme”, **SETA Analiz**, İstanbul.

KARPAT, Kemal H.; (2016), “Balkanlar’da İslam”, Editör: KAFKASYALI, M.S., **Balkanlarda İslam: Miadı Dolmayan Umut, Cilt 1: Muğlaklıktan Berraklığa**, TİKA İnceleme ve Araştırma Dizisi No: 19, Ankara.

KATZENSTEIN, Peter J. (1996), **The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics**, Columbia University Press, New York.

KEPEL, Gilles (2006), **Fitne: İslam’ın Merkezinde Savaş**, Çev., Mahmut Özışık, Doğan Kitap, İstanbul.

KEPEL, Gilles (2001), **Cihat: İslamcılığın Yükselişi ve Gerilemesi**, Çev. Haldun Bayrı, Doğan Kitap, İstanbul.

KEYMAN, E. Fuat; (1996), “Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark”, Derleyen: ERALP, A., **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 227-260.

KOÇER, Gökhan; (2007); “Etnik Gruplar”, Editör: ÇAKMAK H., **Uluslararası İlişkiler: “Giriş, Kavram ve Teoriler”**, Platin Yayınları, Ankara, s. 107-112.

KOHLMANN, Evan (2004), **Al-Qaida’s Jihad in Europe: The Afghan-Bosnian Network**, Berg Publishers, Oxford.

KOSLOWSKI, Rey ve Friedrich V. Kratochwil; (1994), “Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System”, **International Organization**, Vol. 48, No. 2, pp. 215-247.

KOWERT, Paul A.; (1998), “National identity: Inside and out”, **Security Studies**, Vol. 8, No. 2-3, pp. 1-34.

KRATOCHWIL, Friedrich V. (1989), **Rules, Norms, And Decisions**, Cambridge University Press, New York.

KRATOCHWIL, Friedrich ve John Gerard Ruggie; (1986), “International Organization: A State of the Art on an Art of the State”, **International Organization**, Vol. 40, No. 4 , pp. 753-775.

KÜÇÜK, Mustafa; (2014), “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”, Derleyen: GÖZEN, R., **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 325-377.

LEDERER, Gyorgy; (2005), “Countering Islamist Radicals In Eastern Europe”, **CSRC discussion paper** **05/42**, <https://www.investigativeproject.org/documents/testimony/33.pdf>, 14.07.2017.

LIA, Brynjar (2007), **Architect of Global Jihad: The Life of Al-Qaida Strategist Abu Mus’ ab al-Suri**, HURST Publishers, London.

MALET, David; (2015), “What does the evidence tell us about the impact of foreign fighters on Homegrown radicalization?”, Radicalization Research, <http://www.radicalisationresearch.org/debate/malet-foreign-fighters-home-grown-radicalization/>, 31.05.2017.

MALET, David; (2010), “Why Foreign Fighters?: Historical Perspectives and Solutions”, **Orbis**, Vol. 54, No. 1, pp. 97-114.

Masaryk University; (1996), “Osama Bin Laden’s Fatwa 1996”, https://is.muni.cz/el/1423/jaro2010/MVZ203/OBL_AQ_Fatwa_1996.pdf, 31.07.2017.

MAZOWER, Mark (2014), **Bizansın Çöküşünden Günümüze Balkanlar**, Çev., Ayşe Ozil, Alfa Yayıncılık, İstanbul.

MEJDINI Fatjona, M. Ristic, D. Dzidic, E. Qafmolla, S.J. Marusic ve N. Zaba; (2017), **Balkan Jihadi Warriors Remain Safe on the Net**, <http://www.balkaninsight.com/en/article/balkan-jihadi-warriors-remain-safe-on-the-netj-01-27-2017>, 09.02.2017.

MENDELSON, Barak; (2011), "Foreign Fighters: Recent Trends", **Orbis**, Vol. 55, No. 2, pp. 189-202.

MESIC, Stipe (2004), **The Demise of Yugoslavia: A Political Memoir**, Central European University Press, New York.

MITCHELL, Jeni; (2008), "The Contradictory Effects of Ideology on Jihadist War-Fighting: The Bosnia Precedent", **Studies in Conflict & Terrorism**, Vol. 31, No. 9, pp. 808-828.

Milliyet; (2014), **İŞİD: Tek Örgüt 10 Farklı İsim**, <http://www.milliyet.com.tr/isid-tek-orgut-10-farkli-isim/dunya/detay/1965988/default.htm>, 11.08.2017.

MOHAMMADI, Abdullah; (2016), "Afganistan'da Dini Köktencilik'in Sosyolojik Alt Yapısı", **Toplum Bilimleri Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 19, ss. 67-82.

MOORE, Cerwyn ve Paul Tumelty; (2008), "Foreign Fighters and the Case of Chechnya: A Critical Assessment", **Studies in Conflict & Terrorism**, Vol. 31, No. 5, pp. 412-433.

MULHOLLAND, Rory; (2016), **Muslim radicals in mountain villages spark fears in Bosnia**, <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/04/30/muslim-radicals-in-mountain-villages-spark-fears-in-bosnia/>, 14.02.2017.

MURPHY, Brian; (2015), **Official: Over 20,000 foreign fighters lured by militant factions in Syria**, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/official-over-20000-foreign-fighters-lured-by-militant-factions-in-syria/2015/02/11/8f12eaa0-b212-11e4-827f-93f454140e2b_story.html?utm_term=.be513d48eed8, 11.04.2017.

MUTMAN, Mahmut; (2010), "Post-kolonyalizm: Ölü Bir Disiplinin Hatıra Defteri", **Toplumbilim**, Sayı: 25, Ekim, ss. 1-16.

NEUMANN, Peter R.; (2015), "Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s", **ICSR (International Centre for the Study of Radicalization)**, London, <http://icsr.info/2015/01/foreign-fighter-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/>, 24.02.2017.

NICHOLS, Michelle; (2015), **Syria, Iraq a 'finishing school' for foreign fighters: U.N. report**, <http://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-islamic-state-un-idUSKBN0MR2NP20150331>, 01.06.2017.

OĞUZ, Esedullah (2001), **Hedef Ülke Afganistan**, Doğan Kitapçılık, İstanbul.

ONUF, Nicholas G. (1989), **World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations**, Columbia University Press, New York.

Organized Crime And Corruption Reporting Project; (2014), **Bosnia-Herzegovina: Police Arrest 16 On Suspicion of Terrorism**, <https://www.occrp.org/en/daily/2611-bosnia-herzegovina-police-arrest-16-on-suspicion-of-terrorism>, 25.07.2017.

ORTON, Kyle; (2014), **The Balkan Front of the Jihad in the Fertile Crescent**, <https://kyleorton1991.wordpress.com/2014/10/14/the-balkan-front-of-the-jihad-in-the-fertile-crescent/>, 27.02.2017.

ÖKTEM, Kerem; (2010), New Islamic actors after the Wahhabi intermezzo: Turkey's return to the Muslim Balkans, **European Studies Centre, University of Oxford**, Aralık, s. 1-58.

ÖZER, Adem; (2016), “Yabancı Savaşçılar Sorunu ve Suriye Krizi”, Editör: TAŞDEMİR, F., **Suriye: Çatışma ve Uluslararası Hukuk**, Nobel Yayıncılık, Ankara, s. 209-252.

ÖZEV, Muharrem H.; (2013), “Eleştirel Teori Olarak Konstrüktivizm”, Editör: ÇOMAK H. ve C. Sancaktar., **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar**, Beta Yayıncılık, İstanbul, s. 483-522.

ÖZKAN, Behlül; (2014), “Bosna’da Kalıcı Barış Mümkün mü?”, **Bilge Strateji**, Cilt: 6, Sayı: 10, s. 63-84.

PAKSOY, Hasan B. (2005), **Etnik ve Toplumsal Kimlikler Nasıl Oluşur?**, Çev., Osman Karatay, Karam Araştırma ve Yayıncılık, Çorum.

PEKER, Ahmet Faruk; (2011), **Bosna'daki ABD Elçiliği saldırısı Vahhabi eylemi mi?**, <http://www.usasabah.com/Guncel/2011/10/29/bosnadaki-abd-elciligi-saldirisi-vahhabi-eylemi-mi>, 08.02.2017.

PENKETH, Anne; (2014), **French suspect in Brussels Jewish museum attack spent year in Syria**, <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/01/french-suspect-brussels-jewish-museum-attack-syria>, 03.06.2017.

PETROVIĆ, Predrag; (2016), “Islamic Radicalism in the Balkans”, **European Union Institute for Security Studies (EUISS)**.

Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life; (2013), **The World's Muslims: Religion, Politics and Society**, Pew Research Center, Washington.

PRICE, Richard ve Christian Reus-Smit; (1998), Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism, **European Journal of International Relations**, Vol. 4, No. 3, pp. 259-294.

PROTOCOL ADDITIONAL TO THE GENEVA CONVENTIONS OF 12 AUGUST 1949, AND RELATING TO THE PROTECTION OF VICTIMS OF INTERNATIONAL ARMED CONFLICTS (PROTOCOL I) , OF 8 JUNE 1977; (1977), https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf, 31.07.2017.

QAFMOLLA, Ervin; (2016), “Offer Kosovar Fighters “Jihadi Rehab” to Combat Extremism”, **Balkan Jihadists: The Radicalisation and Recruitment of Fighters in Syria and Iraq**, BIRN (Balkan Investigative Reporting Network), Priştine.

REUS-SMIT, Christian; (2013), “Konstruktivizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Çev., Muhammed Ağcan ve Ali Aslan, Küre Yayınları, İstanbul, s. 285-314.

REUS-SMIT, Christian; (2002), “Imagining society: constructivism and the English School”, **British Journal of Politics and International Relations**, Vol. 4, No. 3, pp. 487-509.

ROLLINS, Samantha; (2014), **France Says the Name 'ISIS' is Offensive, Will Call it 'Daesh' Instead**, <http://theweek.com/speedreads/446139/france-says-name-isis-offensive-call-daesh-instead>, 11.08.2017.

Rome Statute of the International Criminal Court; (1998), [http://legal.un.org/icc/statute/english/rome_statute\(e\).pdf](http://legal.un.org/icc/statute/english/rome_statute(e).pdf), 08.06.2017.

ROSS SOLBERG, Anne; (2007), “The Role of Turkish Islamic Networks in the Western Balkans”, **Südosteuropa**, Vol. 55, No. 4, pp. 429-462.

ROY, Olivier (2003), **Küreselleşen İslam**, Çev., Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul.

ROY, Olivier (1994), **Siyasal İslamın İflası**, Çev., Cüneyt Akalın, Metis Yayınları, İstanbul.

RUMELİLİ, Bahar; (2014), “İnşacılık/Konstrüktivizm”, Editör: BALTA, E., **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler, İletişim** Yayınları, İstanbul, ss. 151-173.

RUVIC, Dado; (2015), **Islamic State flags appear, then disappear, in Bosnian village**, <http://www.reuters.com/article/us-bosnia-islamicstate-idUSKBNOL920720150205>, 14.02.2017.

SADOWSKI, Yahya (1998), **The Myth Of Global Chaos**, Brookings Institution Press, Washington, D.C..

SADOWSKI, Yahya M.; (1995), “Bosnia's Muslims: A Fundamentalist Threat?”, **The Brookings Review**, Vol. 13, No. 1, pp. 10-15.

SAGEMAN, Marc (2004), **Understanding Terror Networks**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

SAİD, Edward W. (1982), **Oryantalizm (Doğubilim) : Sömürgeciliğin Keşif Kolu**, Çev., Nezih Uzel, Pınar Yayınevi, İstanbul.

SANDER, Oral (2010), **Siyasi Tarih: 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara.

SCHINDLER, John R. (2007), **Unholy Terror: Bosnia, Al-Qaida and the Rise of Global Jihad**, Zenith Press, St. Paul.

SCHWARTZ, Stephen; (2012), **Bosnia Re-Arrests Top Wahhabi Plotter After U.S. Embassy Attacked**, <http://www.weeklystandard.com/bosnia-re-arrests-top-wahhabi-plotter-after-us-embassy-attacked/article/620840?nopager=1>, 28.02.2017.

Security Council Resolutions 2199; (2015), “S/RES/2199”, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2199%20\(2015\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2199%20(2015)), 01.07.2017.

Security Council Resolutions 2178; (2014), “S/RES/2178”, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2178%20\(2014\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2178%20(2014)), 29.06.2017.

Security Council Resolutions 2170; (2014), “S/RES/2170”, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2170\(2014\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2170(2014)), 30.06.2017.

Security Council Resolutions 713; (1991), “S/RES/713”, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/49/IMG/NR059649.pdf?OpenElement>, 20.07.2017.

SINKKONEN, Teemu; (2015), “War on Two Fronts: The EU Perspective on the Foreign Terrorist Fighters of ISIL”, **FIIA Briefing Paper 166**, www.fia.fi/assets/publications/bp166.pdf, 02.06.2017.

SITO-SUCIC, Daria; (2014), **Bosnia Introduces Jail Terms to Curb Recruitment for Syria**, <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-bosnia-idUSBREA3S0PN20140429>, 28.02.2017.

SKIDMORE, J.; (2014), “Foreign Fighter Involvement In Syria”, **International Institute For Counter-Terrorism**, <http://i-hls.com/wp-content/uploads/2014/01/Foreign-Fighter-Involvement-in-Syria.pdf>, 03.06.2017.

SMITH, R. Jeffrey; (2000), **A Bosnian Village's Terrorist Ties**, <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/WPcap/2000-03/11/006r-031100-idx.html>, 10.02.2017.

SMITH, Steve ve Patricia Owens; (2008), “Alternative Approaches to International Theory”, Editör: SMITH, S., **The Globalization of World Politics**, Oxford University Press, New York, pp. 174-191.

Sözcü; (2016), **IŞİD’in İsmi Yine Tartışma Konusu**, <http://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/isidin-ismi-yine-tartisma-konusu-1364603/>, 11.08.2017.

STOILOV, Viktor; (2015), **New Threat On The Balkans: Isis Is On The Rise**, <https://southfront.org/new-threat-on-the-balkans-isis-is-on-the-rise/>, 09.02.2017.

STRAZZARI, Francesco; (2016), “Foreign Fighters as a Challenge for International Relations Theory”, Editörler: GUTTRY, A., F. Capone ve C. Paulussen, **Foreign Fighters under International Law and Beyond**, Asser Press, The Hague, s. 49-62.

ŞEN, Osman (2011), **Din, Terörizm ve El-Kaide**, Sarkaç Yayınları, Ankara.

TELIBECIROVIC, Amir ve Sabaha Colakovic; (2016), **Saraybosna Kuşatması 1992-1996**, Çev., Mustafa Bal, Vrijeme, Zenica.

The Buffalo News; (1995), **Croat Teen Flees Terror Of Bosnia Boy, Family Trying To Adjust To New Life In Lackawanna**, <http://buffalonews.com/1995/07/17/croat-teen-flees-terror-of-bosnia-boy-family-trying-to-adjust-to-new-life-in-lackawanna/>, 02.07.2017.

TILIÇ, L. Doğan (1999), **Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal: Kosova**, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye’nin Yabancı Terörist Savaşçılarla Mücadelesi”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-yabanci-terorist-savascilarla-mucadelesi.tr.mfa, 06.06.2017.

US Homeland Security Committee; (2015), **Final Report of the Task Force on Combating Terrorist and Foreign Fighter Travel**, <https://homeland.house.gov/wp-content/uploads/2015/09/TaskForceFinalReport.pdf>, 20.07.2017.

WALLERSTEIN, Immanuel (2004), **Amerikan Gücünün Gerileyişi**, Çev., Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.

WALTZ, Kenneth (1979), **Theory of International Politics**, Addison-Wesley Publishing Company, California.

WATTS, Clinton; (2008), “Foreign Fighters: How Are They Being Recruited? Two Imperfect Recruitment Models”, **Small Wars Journal**, pp. 1-10.

WEIMANN, Gabriel; (2016), “The Emerging Role of Social Media in the Recruitment of Foreign Fighters”, Editörler: GUTTRY, A., F. Capone ve C. Paulussen, **Foreign Fighters under International Law and Beyond**, Asser Press, The Hague, s. 77-95.

WEINTHAL, Benjamin; (2013), **Report warns of Hezbollah, Iran threats in Balkans**, <http://www.jpost.com/printarticle.aspx?id=309596>, 08.02.2017.

WENDT, Alexander (2003), **Social Theory of International Politics**, Cambridge University Press, Cambridge.

WENDT, Alexander; (1995), “Constructing International Politics”, **International Security**, Vol. 20, No. 1, pp. 71-81.

WENDT, Alexander; (1994), “Collective Identity Formation and the International State”, **The American Political Science Review**, Vol. 88, No. 2, pp. 384-396.

WENDT, Alexander; (1992), “Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics”, **International Organization**, Vol. 46, No. 2, pp. 391-425.

WENDT, Alexander; (1987), “The Agent-Structure Problem in International Relations Theory”, **International Organization**, Vol. 41, No. 3, pp. 335-370.

WOEHREL, Steven (2010), **Islamic Terrorism and the Balkans**, Diane Publishing, Pennsylvania.

WRIGHT, Lawrence (2006), **The Looming Tower: Al-Qaeda and the Road to 9/11**, Alfred A. Knopf, New York.

YALÇINKAYA, Haldun; (2015a), “Birinci Yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 2178 Sayılı Kararı ve Yabancı Terörist Savaşçılar”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 7, Sayı: 70, ss. 59-61.

YALÇINKAYA, Haldun; (2015b), “İŞİD ve Yabancı Terörist Savaşçılar”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 7, Sayı: 66, ss. 34-36.

YENİĞÜN, Cüneyt ve Ümit Hacıoğlu; (2010), “Bosna-Hersek: Batı'nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet”, Editör: İNAT K., B. Duran ve M. Ataman., **Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları**, Nobel Yayıncılık, Ankara, s. 671-689.

ZELIN, Aaron Y.; (2013), **ICSR Insight: Up to 11,000 Foreign Fighters in Syria; Steep Rise among Western Europeans**, <http://icsr.info/2013/12/icsr-insight-11000-foreign-fighters-syria-steep-rise-among-western-europeans/>, 27.02.2017.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı: İbrahim Fevzi Güven

Doğum Tarihi: 17.02.1991

Doğum Yeri: İstanbul

Medeni Hali: Evli

Eğitim:

Lise: 2005-2009 - Ahmet Mithat Anadolu Lisesi

Lisans: 2009-2014 - İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Çalıştığı Kurumlar:

2016- Devam Ediyor; Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi

Akademik Sınav Puanları ve Sertifikalar:

YDS: 86,25 (2016 Güz Dönemi)

ALES: 79,89 (2015 Bahar)

Uluslararası Saraybosna Üniversitesi İngilizce Yeterlilik Belgesi (2015 Yaz Kursu)